

ISSN 1895-9911

ISBN 978-83-7542-144-6

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej

Polonia University Scientific Journal

TOM 10

Vol. 10

Częstochowa 2014

Redaktor naukowy tomu / Editor of Volume:

Adam Krzymowski

Sekretarz redakcji / Secretary:

Justyna Rozmarynowska

Redaktor naczelny / Editor-in-chief:

Tadeusz Michałek

Rada Naukowa / Scientific Council:

Tadeusz BAŁ Uniwerytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Leszek BEDNARCZUK Akademia Polonijna w Częstochowie

Adam BŁAŚ Uniwerytet Wrocławski

Helena BURUNOWA Akademia Polonijna w Częstochowie

Gerrt DEMUIJNCK Université de Lille

Zbigniew DOMAŃSKI Politechnika Częstochowska

Mirosław KALINOWSKI Katolicki Uniwerytet Lubelski Jana Pawła II

Adam KRZYMOWSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Matthias KRAMER Internationales Hochschulinstitut Zittau

Andrzej KRYŃSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Stanisław ŁUPIŃSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Władysław MAJKOWSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Jan MAZUR Uniwerytet Papieski Jana Pawła II

Andrzej NAPIÓRKOWSKI Uniwerytet Papieski Jana Pawła II

Marite OPINCANE Rezeknes Augstskola

Zbigniew PIASEK Politechnika Krakowska

Władysław MAJKOWSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Jerzy SUPADY Akademia Polonijna w Częstochowie

Gerrit de VYLLDER Lessius University College in Antwerpen

Myron VACHEVSKY Uniwerytet Pedagogiczny w Drohobyczu

Maria SZYMAŃSKA Akademia Polonijna w Częstochowie

Consuelo CORRADI LUMSA w Rzymie

Redaktor statystyczny / Statistical Editor:

Iwona Franczak

Krzysztof Dudek

Stali współpracownicy / Collaborators:

Kazimierz Bobowski
Wiesław Bokajło
Krystyna Chałas
Georges Kamtho
Jerzy Koperek
Janusz Mierzwa
Wojciech Podlecki
Waldemar Tyrek
Jacek Łukaszewicz

Konsultanci naukowi / Scientific Advisers:

Piotr Stec (Opole)
Edward Walewander (Lublin)
Leon Szot (Warszawa)

Rada konsultacyjna / Advisory Council:

Aime Caekelbergh (Belgia)
Martin Guimfac (Kamerun)
Cyril Hišem (Słowacja)
Renata Myšková (Czechy)
Charles Ngadjifna (Kamerun)
Roman Nir (USA)
R. R. Posada (Kolumbia)
Rostysław Radyszewski (Ukraina)
Nadija Skotna (Ukraina)
Marian Szablewski (Australia)
Zdzisław Wesołowski (USA)
Herkulan Wróbel (Argentyna)
Jordan Zjawiony (USA)
Laura Palazzani (Włochy)

Wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną

W „Periodyku Naukowym Akademii Polonijnej” recenzowane są wszystkie
artykuły i tłumaczenia

Wykaz recenzentów publikowany jest w ostatnim numerze pisma
w danym roku

© Copyright by Wydawnictwo „Educator”
Częstochowa 2014, wydanie I

Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Educator”
ul. Pułaskiego 4/6, PL- 42-200 Częstochowa
tel. +48 34 368 42 15, fax +48 34 324 96 62
e-mail: wydawnictwo@ap.edu.pl, www.ap.edu.pl

Spis treści

Wstęp.....	7
Introduction.....	9
Piotr Zasepa	11
Development of the secondary market as new source of liquidity for venture capital and private equity funds	11
Agnieszka Synowiec.....	25
Dychotomia funkcji przedsiębiorcy prowadzącego działalność gospodarczą	25
Agnieszka Synowiec.....	49
Osobliwości podatku VAT, związane z importem towarów	49
Andrzej Mirski.....	67
Management of language of communication in the firm	67
Myron Vachevsky	81
Ways and directions of forming professional competences in university students in the study marketing	81
Stanisław Łupiński	95
Rola etyki zawodowej w administracji publicznej.....	95
Władysław Majkowski	111
Dziecko we współczesnym społeczeństwie polskim	111
Stanisław Łupiński, Krystyna Mizerska, Witold Grzeszczuk.....	137
Potrzeby pacjentów psychicznie chorych	137
Informacje dla autorów:.....	153

WSTĘP

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej w Częstochowie – zgodnie ze swym programowym założeniem - jest czasopismem naukowym wydawanym okresowo. Zamiarem Wydawcy jest, aby ukazywał się regularnie, przynajmniej raz na kwartał. Istotniejszym jest jednak to, aby oddawał faktyczny stan badań naukowych. Periodyk ma charakter interdyscyplinarny. Podejmuje zatem zagadnienia, które są odzwierciedleniem badań i poszukiwań naukowych jego profesorów, wykładowców oraz studentów. Z uwagi na swój międzynarodowy i otwarty charakter Periodyk zamieszcza na swych łamach artykuły nie tylko w języku polskim, ale i w językach obcych. W niniejszym numerze znajdują się artykuły zredagowane w języku angielskim. Opracowania naukowe zredagowane w języku polskim posiadają także streszczenie w języku angielskim.

Kolejny numer Periodyku podejmuje dość szerokie spectrum zagadnień. Znajdujące się w nim artykuły - przybliżając problematykę kulturowo – religijną, społeczną i gospodarczą, psychologiczną - oddają istotne momenty w dyskusji nad aktualną kondycją kulturową i cywilizacyjną współczesnego świata. Wszelkie przeobrażenia kulturowo-obyczajowe, wielkie i małe dyskusje wokół podstawowych wartości fundujących życie poszczególnych ludzi, jak i całych społeczeństw, próby wytyczania nowych dróg cywilizacyjnego postępu ... wszystko to ma swe zakotwiczenie w ewolucji kulturowej i społecznej. Ponadto jest także wynikiem wielkich dyskusji natury filozoficznej oraz postmodernistycznego nachylenie w kierunku teorii „wielu prawd” i potrzeby „redefiniowania ludzkiej natury” (co wydaje się być bardzo niepokojącym zjawiskiem, którego konsekwencje mogą być

znaczące dla ludzkości). W tym kontekście niektóre artykuły zamieszczone w tym numerze Periodyku podejmują zagadnienie chrystianizacji Europy aż do naszych czasów (zasadnicze jej etapy). Rozwój chrześcijaństwa i jego znaczenie dla rozwoju kultury spotyka się także ze sprzeciwem i walką. Ma także pozytywne i doniosłe znaczenie w stymulowaniu wiedzy z socjologii, ekonomii i gospodarki.

Kolejna zatem grupa artykułów podejmuje zagadnienia ważne dla rozumienia pewnych procesów ekonomicznych i gospodarczych. Sektor ten jest o tyle ważny, iż wiąże się on z konkretną działalnością licznych firm i przedsiębiorstw. Ma zaś w konsekwencji ogromne znaczenia dla poszczególnych jednostek, rodzin i całych społeczeństw. Znajdywanie nowych sposobów rozumienia i komunikacji, szacunek dla ludzkiej godności i praw, odpowiednia pomoc i sprzyjanie zwłaszcza małym firmom, itd. wszystko to bardzo znacząco stymuluje rozwój gospodarczy całych narodów.

INTRODUCTION

Scientific periodical published by the Polonia University in Częstochowa according to its own assumption is the systematic magazine issued regularly. It is a desire of the publishers to make it available ones every quarter. More importantly it suppose to mirror the factual state of the scientific research. The periodical has a interdisciplinary character. It reflects the themes and subjects that are the matter of the scientific research of our professors, lecturers and students. Due to the fact that the periodical has an international character we will be publishing the articles not only in Polish language, but also in foreign ones. In the present issue we have included the articles in English. Each treatise prepared in Polish has an English summary.

The next one of our periodical will address a wide spectrum of issues. The articles included will explain closer the problems of cultural, religious, social and economic complication of the actual condition of the civilization of the contemporary world.

All the cultural and moral changes, small and more significant discussions around the basic values, which are the foundation of the life of individuals and the whole societies; the attempts to pave the new ways for the progress of civilization. All theses have the beginning in the cultural and societal evolution.

Moreover, it is also anchored in the discussions of the philosophical nature and the postmodern inclination towards the theory of "many truths" and the desire to re-define the human nature. The last one seems to be really worrisome phenomenon and the consequences of its development might be very significant for the humanity. In this context some of the articles included in this issue of our periodical touch the historic development of Christianization of Europe

till present time (at least the most momentous stages). It should be noted that the development of Christianity and its importance for the cultural identity of the continent finds an opposition and is seldom acknowledged. Without doubt the Christian contribution towards stimulation of the progress in sociology and economy paid an important role in history.

A group of the articles treat the above subjects and try to explain the economic processes that contributed towards such development. That particular sector is imperative in the development and activities of the number of firms and companies. Consequently it influences the lives of so many individuals, families and societies. Discovering the new ways of understanding and communicating, new ways of building up the human dignity and human rights, the appropriate assistance and help given to small businesses is the way forward. It significantly stimulates the economic growth and the development of the nations.

Piotr Zasepa*

DEVELOPMENT OF THE SECONDARY MARKET AS NEW SOURCE OF LIQUIDITY FOR VENTURE CAPITAL AND PRIVATE EQUITY FUNDS

Abstract

The aim of this paper is to present secondary market as new source for liquidity for venture capital funds as IPO transactions tend to be less available for smaller companies. Changing trend on IPO market especially in US and Europe has brought the question on exit possibilities for venture capital funds as well as for their fundraising. Emerging of the secondary market helped the investor to maintain liquidity and enable small companies to retain financing form venture capital funds. This paper analyse the cause of the second market development and discusses its benefits.

Introduction

IPO is one of the most desirable exit pattern for venture capital funds. However as on the US and European stock exchanges number of venture capital backed IPO is decreasing. This brings the questions about liquidity for venture capital and private equity funds. This paper examines the possibility of liquidity for venture capital and private equity funds in its global environment after the global financial crisis and discusses secondary market as source of liquidity for venture capital funds. It also gives as a little information on Poland as it represents the most developed venture capital and private equity market

* Jan Długosz, University in Czestochowa, Poland

in Central and Eastern Europe. It is also one of most active leader across emerging markets in venture capital and private equity backed IPOs and it is also facing the decrease in IPO transactions which leads us to the liquidity question as those exits were far more profitable for Polish funds than other type of exits. This is also very important factor for fundraising as for venture capital funds they were reduced at the Polish market to zero in 2012.

Initial Public Offering as a source of liquidity for venture capital and private equity funds

Venture capital industry as asset class is illiquid by nature and thus indeed to be long-term investment for investors with 10-12 year horizon. Successful Initial Public Offering is still one of the most important drivers for innovative entrepreneurs that start their own companies. The IPO is also crucial for venture capitalist that invest in this entrepreneurs, since it provides them with opportunity to exit their investment, and at the same time, realize strong positive returns. IPO make the venture capital industry tick and it is important factor in its investment cycle. This cycle typically starts with the creation of funds that rise capital from both institutional and private investors that are interested in backing innovative start-up companies. The venture capital funds select promising firms, which they support by contributing money and services that these companies need to reach next stage in their development. This continues until the moment that the VC funds decide to exit their portfolio companies. A significant part of the returns are then distributed back to the initial investors, enabling the restart of a new venture capital cycle. In these sequence of events IPO is considered as essential to sustain a robust venture capital industry. Several other exit mechanism are available to achieve exits, including trade sales, secondary sales and

buy-back. However it is widely accepted that VC funds and entrepreneurs have traditionally preferred IPO. Through this route, venture capital funds usually stand to gain the most from liquidating their successful investments. At the same time, the founders of high growth companies are able to regain control from the venture capitalist over the firm's affairs following the completion of IPO. The venture capital secondary market is now over half the size of the primary market.

However it could be observed IPO market claim that the significant decline in the number of public offerings over the past few years has disrupted the traditional VC model in two respects:

- Reduction in the number of profitable exits led to lower overall returns for venture capital funds investors,
- A decrease in the number of listed technology firms disrupted the steady supply of innovative entrepreneurs.

The VC cycle is also considered by some to be irreversibly broken due to the slowdown of IPOs, one of its central components. This development and situation has also called into question the primacy of the IPO as the exit strategy. In a sluggish IPO market, venture capitalists have been able to successfully employ trade sales as their exit route. Trade sale has become the preferred exit option for many venture capital firms. Contrary to IPOs, trade sales offer immediate liquidity without lockup periods, costly disclosure requirements and obligations for venture capitalists to maintain board seats. Most importantly, the dominance of trade sales leads to a more sustainable VC cycle. Thanks to a slowdown in numbers of IPO transactions and poor results of most of the funds new venture capital cycle must be brought up. It needed to be pointed that the longer exit horizon for the array of investors in high-growth firms has opened up a liquidity gap in the former cycle, making it more difficult to align the interests of these

DEVELOPMENT OF THE SECONDARY MARKET AS NEW SOURCE OF LIQUIDITY FOR VENTURE CAPITAL AND PRIVATE EQUITY FUNDS

investors, who often wish to pursue different exit strategies. This development created space for the emergence of alternative liquidity providers, which arguably provided the venture capital industry with the opportunity to continue to operate smoothly, but differently. So venture capital funds found new way for liquidity and pre IPO trading of shares in private secondary market.

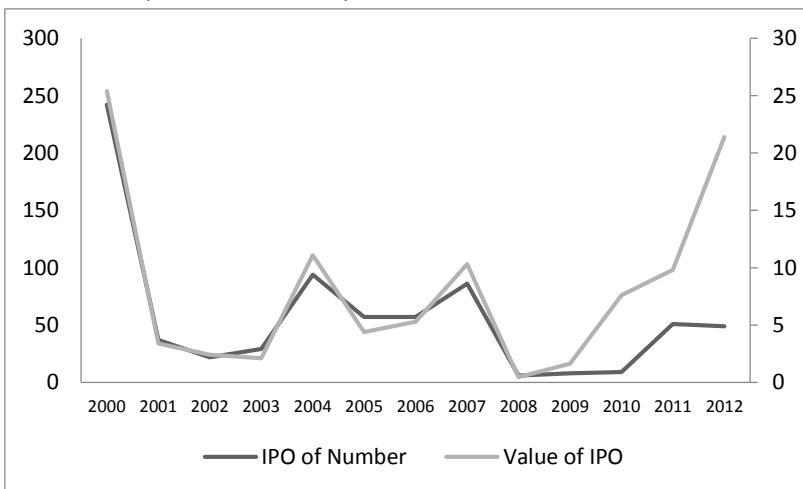

Figure 1. Value and number of IPO in US market in years 2000-2012
Lefts scale – IPO number, right scale value of IPO

Source: National Venture Capital Association Yearbooks 2000-2013

In US market we can observe very limited number of companies going for IPO in the period of 2008-2012, however their values are increasing. This means that IPO transaction is limited to companies that meet certain economic criteria. That suggest to investors that only few of portfolio companies may reach stock exchange and they need to look for new ways of liquidity for the rest of their portfolio companies. Venture capital is always a bit of a lottery. Facebook delivered over 35% of total venture capital exit value in 2012. It was an outlier, of course, but not without precedent,

and in 2013 Twitter IPO will probably be 10%-20% of total exit value. This example show that over last years only successful companies have possibility to conduct highly valued IPO.

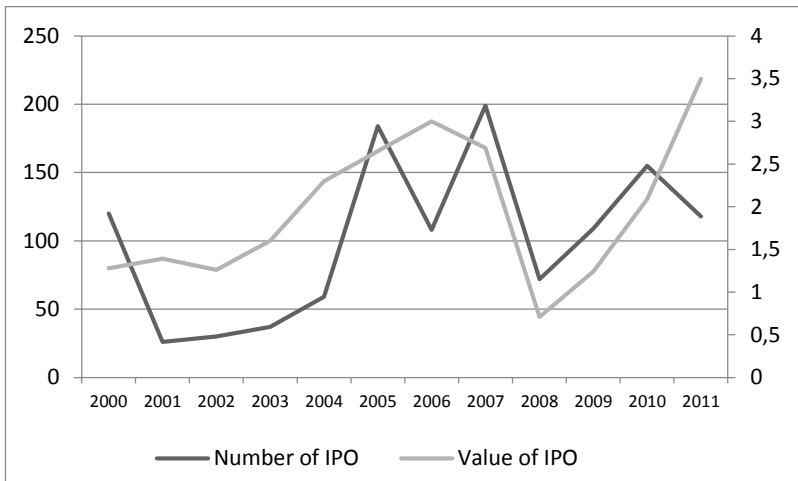

Figure 2. Value and number of IPO in European market in years 2000-2012

Lefts scale – IPO number, right scale value of IPO

Source: European Venture Capital Association Yearbooks 2000-2012.

European markets are quite similar to US market and we can observe decreasing numbers of IPO since 2008 and growing value of those transactions. That show that funds were waiting with their best portfolio companies for the good situation on stock exchanges and conducted IPO when valuation of the stocks were at high levels. Value of venture backed IPO on US and European markets support strong rally in equity markets which levels start to note record levels. Beside that only few numbers of venture capital firms may choose this way of exit.

DEVELOPMENT OF THE SECONDARY MARKET AS NEW SOURCE OF LIQUIDITY FOR VENTURE CAPITAL AND PRIVATE EQUITY FUNDS

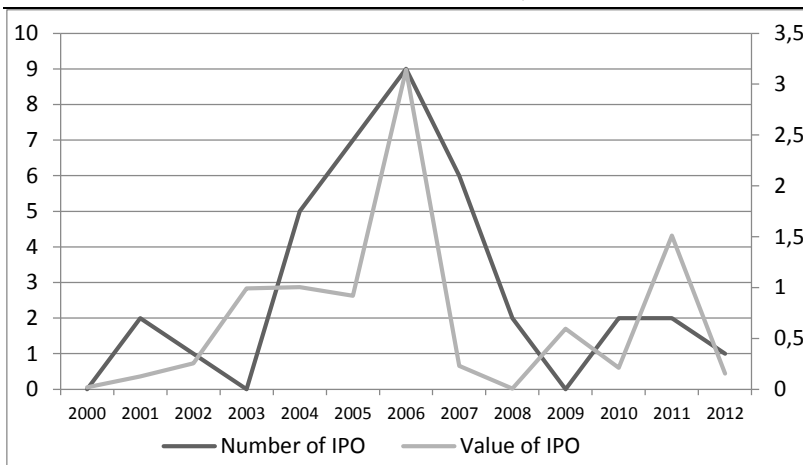

Figure 3. Value and number of IPO in Polish market in years 2000-2012

Left scale – IPO number, right scale value of IPO

Source: European Venture Capital Association Yearbooks 2000-2012.

On Warsaw Stock exchange it could be observed that since 2007 both number and value of venture capital backed IPO are decreasing and meet the levels of the pre-crisis period of 2001-2003. Very few companies go public and its value is also limited. That shows that other liquidity ways must be found by venture capitalists. Secondary market is not developing in Poland as much as it is on other markets which leads to the question on liquidity for venture capital funds.

A new equilibrium in the venture capital exit

When we analyse divestments conducted by venture capitalist trade sale is the most important and even preferable exit vehicle. Even though it could be observed that on the main markets value of IPO is rising but the number of trades stay at lower levels than those

in 2006-2007. Recent data from US seems to indicate that a new equilibrium is emerging in which IPOs are available only to the best performing and most promising companies that have the ability to grow very quickly into world market leaders. Finally the best performing high-growth companies usually prefer to extend their reliance on private investment holding as long as possible before making the decision about going public. The new equilibrium in the exit market which is generally characterized by an increasing time to liquidity and high expected rate of return, has resulted in a decrease in the number of venture capital funds. Investors are founding in fewer, higher quality funds which are having highest quartile rate of return. Since IPO have become unavailable as an exit strategy for the majority of high-growth firms, VC have generally become more conservative and risk averse. This moved them towards the financing of already profitable later stage companies and companies founded by so-called serial entrepreneurs with considerable track record. In order to ensure steady flow of entrepreneurs and capital support, new liquidity options are required to support the VC cycle. The VC market adjusted to see these developments by rise of the secondary market.

The rise of alternative liquidity options – secondary market development

The availability of a secure exit strategy is of such importance that it can make or break the commitment of prospective investors to contribute human and capital resources to a fledging enterprise. This explains why the liquidity crisis of recent years is seen as a serious threat to the venture capital cycle. The lack of liquidity may also hamper the interest of new investors in the VC industry. Alternative liquidity options is playing an important role in the venture capital cycle. The biggest challenge for venture capital industry is to provide neces-

sary incentives for the potential founders and key employees to engage in the new ventures. It is also important that exit through IPO allow the investors and entrepreneurs to regain control. In practice, this entails that besides capital and value-added services, the founders of VC backed companies acquired a call-option on future control, which could be exercised by demanding an IPO. They will be able to regain control in an IPO turned to be feasible. With the trade sale exit, the implicit contract is not available anymore. However, the extended exit horizon and its delayed cash out events potentially discourages entrepreneurship.

Taking to account problems faced by VC, founders and employees of start-up firms, it is fair to say that the rise of secondary market should be taken as a positive development for the VC industry. The growth of these venues during the most recent financial crisis is a sign that the market has provided a solution to the problem of declining liquidity in the VC cycle. The secondary market is relatively young, yet maturing segment of the overall venture capital marketplace. Its open to all investors including pension funds, family offices, foundations and high net worth individuals. The roots of the VC secondary markets date back to 1980s, however it took that market over two decades to develop from a niche market to a functional and active marketplace featuring meaningful and steady transaction volumes and numerous market participants. The period between 2006 and 2008 helped fuel recent growth in the secondary market as the financial crisis drove global banks and issuers to scale back their overall business and sell off position of their massive venture capital and private equity holdings.

While mature, the secondary market is still relatively young compared to venture capital primary market in terms of penetration, number of sellers and creativity in transactions. Various secondary

buyers have evolved and become specialized along the line of size, geography, deal types, domain specialities and complexity. Secondary trading in private company stock emerged to fill the liquidity gap. These marketplaces seek profit by helping investors to cash out of their illiquid positions in VC backed firms that could be years away from trade sale or an IPO.

In general, there are three types of portfolios for sale:

- Private Equity or Venture Capital Portfolios with a General Partner (GP)/Limited Partner (LP) structure,
- Corporate portfolios,
- Portfolios held by banks and insurance companies.

The vast majority of investment firms have a GP/LP structure. In principle, the general partners are managing the fund and its investments. The limited partners provide the necessary funding for the fund. While the LPs in such funds are mostly international investors, the GPs are usually based in the region, where the investments will be made. In a typical secondary transaction, a limited partner would sell both his existing investments in the fund as well as all future commitments towards the fund to a secondary investor.

Benefits of the secondary markets

It largely reduce blind pool risk and enhance visibility. Secondary market significantly reduce, and can eliminate the risk of entering a blind pool. This result in lower loss rates for secondary investments. In the initial years of a traditional primary venture capital investment, a fund will exhibit low or negative returns. This is normal but dragging effect on internal rate of return as management fees are charged on the basis of committed capital, and underperforming assets are usually identify early and consequently written off. Investing in fund as a secondary investor rather than a primary allows buying

into the fund at a later stage, often directly into its distribution phase, which provides early positive cash flow, partially or entirely eliminating J-curve effect. Successfully transacting secondary fund position requires negotiation between the buyer and seller. Private negotiations permit the buyer to offer the exact price he is willing to pay for an interest. This often result in secondary asset acquisition at discounts to the reported net asset value. Secondary funds offer lower loss rate comparing to primary funds.

In venture capital portfolio context by acquiring secondary stake, an investor can accelerate his venture capital exposure much faster than with traditional primary commitments. From a portfolio perspective acquiring top-quartile secondary stake during first few years of a portfolio's life cycle is an attractive, lower risk approach to building a venture capital portfolio, especially if venture capital budgets are limited. Adding secondary exposure to and existing venture capital portfolio provides backward vintage year diversification and distributions to the new investor will be noticed much earlier.

Conclusion

The recent changes in the exit phase of venture capital cycle may have detrimental effects on VC industry. The ability to exit an investment plays a crucial role in the operation of other parts of the VC cycle such as fundraising and investing by venture capital. Investment liquidity is also necessary to encourage start-up and attract the top talent necessary to grow these ventures. So we can observe growing need to develop private secondary markets that can facilitate pre-IPO trading in the shares of VC firms. Venture capital and private equity secondaries are therefore a highly attractive assets class. Research findings has shown that secondaries offer appealing advantages relative to primary investments such as higher average net IRR, minimal loss in net multiple, low levels of volatility, significantly lower

chances of options and other considerations when constructing secondary portfolio. The way we can observe venture capital now is:

- Supply of primary venture capital, particularly early stage, has been cut by half or more at US European and Polish markets.
- The number of active firms is likewise down, for example in US market from almost 1,000 in 2000 to ~450 in 2007 to fewer than 300 in 2013. In Poland we have 45 registered funds and we observed only 29 investments in 2012. Most of them conducted by one fund.
- This sharp curtailment in the source of A and B round financing will feed through to fewer growth and secondary investment opportunities in three or four years, potentially leaving a lot of secondary fund capital chasing a limited number of deals.
- New fields for venture capital investment are opening up. Some say that consumer internet is fading: too much investment has flowed in and the powerful internet giants and there is too much capital there. But new sectors have opened up: health care, education and cyber-security.
- Exit opportunities are improving in 2013: the stock market is strong, corporations are ripe with cash. However many portfolio are not too mature to use those kind of exits. The new venture fields bring new acquirers to the table, breaking down the acquirer concentration that has depressed exit values and numbers.
- Venture funds are getting smaller, which means they can achieve strong returns for investors from realistic exits. Many smaller funds will be successful.

In the race for ever higher returns, some investors have overexposed themselves to private equity and venture capital commitments. Those commitments will be offered in the secondary market at an increasing rate. The gap between the book value/fair market value of assets for sale and the price that secondary investors are willing to pay, has narrowed over time. As a consequence, the number of secondary transactions is expected to increase significantly in the future. Sellers are either forced to sell or do so for strategic reasons. The secondary segment can be expected to be one of the most vibrant and active segments in the venture capital industry in the short- and mid-term.

References

- Burnstein, D., Schwerin S., Inside the growing secondary market for venture capital asset, Millenium Technology Value Partners.
- Chemmanur T. J., Management quality, venture capital backing, and initial public offering, SSRN, New York, March 2012.
- Cotton R. The benefits of secondary fund in a private equity portfolio, CTC Consulting, New York 2012.
- European Venture Capital Association Yearbooks 2000-2013.
- Gompers P., Lerner J., The Venture Capital cycle, The MIT Press, 1999.
- Hertzel M. G., Huson M. R. Parrino R., Public market staging: The timing of capital infusion in newly public firms, Journal of Finance Economics, Volume 106, October 2012.
- Ibrahim D. M., The new exit in venture capital, 65 Vand. L. Rev. 1 2012.
- Mendoza J. M, Vermeulen E. P. M., The new venture capital cycle, The importance of private secondary market liquidity, Topics in Law and Economy, 2011.
- National Venture Capital Association Yearbooks 2000-2013.
- The private equity secondaries market, PEI Media, London 2008

White paper – private equity secondaries, Capital Dynamics, April 2013.

Zasepa P., Venture capital – sposoby dezinwestycji, CEDEWU, Warsaw 2010.

Agnieszka Synowiec*

DYCHOTOMIA FUNKCJI PRZEDSIĘBIORCY PROWADZĄCEGO DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZĄ

Summary

By personal data we understand any information connected to, recognized or possible for identification of physical person. The pillar for execution of the law of protection of personal data is the assumption that it can only be used in the circumstances when other laws do not go further in protecting the interest of the personal and its personal data.

Entrepreneur who is a physical person and the tax payer of VAT in this same time who is leading and developing his business only in the place of residence, compulsorily is forced to reveal on the designated tax form (according to the law of tax of goods and services) his or her address. Exposing the personal address, the collision of the different laws and weaker protection of the personal data could cause the situation where the equality of the individual in the light of the common law could be compromised.

Dychotomia funkcji przedsiębiorcy prowadzącego działalność gospodarczą w formie firmy jednoosobowej na gruncie uprawnień wynikających z ustawy z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych (Dz. U. 2002.101.926 z późn. zm.) oraz obowiązków nałożonych przepisami ustawy z dnia 11 marca 2004r. o podatku od towarów i usług (Dz. U.2011.177.1054 z późn. zm.).

* Wydział Interdyscyplinarny, Akademii Polonijnej w Częstochowie.

Wprowadzona w życie z dniem 30 kwietnia 1998r. ustawa z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych, stanowi swoisty fundament dla ochrony danych osobowych każdej osoby. W ustawie tej znajduje odzwierciedlenie głęboka idea powszechności tej ochrony, stanowiącej swoisty refleks ogólnej zasady autonomii informacyjnej człowieka.¹ Użyte w ustawie wyrażenie następującej treści: „każdy ma prawo do ochrony dotyczących go danych” - stanowi odzwierciedlenie założeń wynikających z art. 51 Konstytucji RP. „Określenie: „każdy” należy -uwzględniając dalsze przepisy ustawy – rozumieć jako: „każda osoba fizyczna”; równocześnie takie określenie pozwala przyjąć, że tego rodzaju „prawne podmioty” jednostki, jak np. jej narodowość, obywatelstwo, zdolność do czynności prawnych, podobnie jak wiek, nie odgrywają ze względu na stosowanie ustawy żadnej roli. Analogicznie odnieść się należy do stanu psychicznego czy karalności, a także do kwestii przysługiwania praw publicznych.”²

Analizę tematyki związanej z przedmiotem sprawy należy rozpocząć od zdefiniowania pojęć „dane osobowe” oraz „przetwarzanie danych osobowych”. Definicja pierwszego z w/w pojęć, zawarta została w art. 6 ust. 1 ustawy o ochronie danych osobowych, drugiego zaś w art.7 pkt 2. Zgodnie z art. 6 ust. 1 powołanej powyżej ustawy, za dane osobowe uważa się wszelkie informacje dotyczące zidentyfikowanej lub możliwej do zidentyfikowania osoby fizycznej. Za osobę możliwą do zidentyfikowania uznaje się osobę, której tożsamość jest możliwa do ustalenia bezpośrednio lub pośrednio na podstawie określonych danych osobowych, w szczególności, poprzez powołanie się

¹ J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, Komentarz do art. 1 ustawy o ochronie danych osobowych, Lex 18/2013,

² J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, Komentarz do art. 1 ustawy o ochronie danych osobowych, Lex 18/2013,

na numer identyfikacyjny (NIP, PESEL), albo jeden lub kilka specyficznych czynników określających jej cechy:

1. fizyczne,
2. fizjologiczne,
3. umysłowe,
4. ekonomiczne,
5. kulturowe,
6. społeczne.

Informacji o danej osobie nie uważa się za umożliwiającą określenie jej tożsamości, gdy wymagałoby to nadmiernych kosztów, czasu lub działań.³ W świetle powyższego, można uznać, że informacja wówczas dotyczy osoby fizycznej – gdy przekazuje (komunikuje) coś na jej temat.⁴

Ustawa nie klasyfikuje informacji o osobie na dane personalne, adresowe czy osobiste, gdyż w równym stopniu rozciąga się ochrona ustawowa dla wszystkich wyszczególnionych kategorii. Nieco odmiennie potraktowane zostały przez ustawodawcę dane sensoryczne, wymienione w art. 27 ustawy o ochronie danych osobowych. Zasadą jest, że przetwarzanie danych sensorycznych dopuszczalne jest tylko w okolicznościach wymienionych enumeratywnie w art. 27 ust. 2 ustawy. Wydawać się może, że takie rozwiązanie prawne jest wynikiem przeciwdziałania dyskryminacji oraz wszelakim formom wykluczenia społecznego.

Z kolei, przez przetwarzanie danych, rozumie się jakiegokolwiek

³ B. Nowakowski, A. Jędruszczak, A. Gałach „*Ochrona danych osobowych, informacji niejawnych i systemów teleinformatycznych w sektorze publicznym*”, Wydawnictwo C.H. Beck 2013, s.25,

⁴ J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, Komentarz do art. 6 ustawy o ochronie danych osobowych, Lex 18/2013,

operacje wykonane na danych osobowych, takie jak: zbieranie, utrwalanie, przechowywanie, opracowywanie, zmienianie, udostępnianie i usuwanie, a zwłaszcza te operacje, które wykonuje się w systemach informatycznych.⁵ Objęte przetwarzaniem dane, mogą być zawarte w kartotekach, wykazach, skorowidzach, księgach i innych zbiorach ewidencyjnych, a także w systemach informatycznych.

Zakres przedmiotowy stosowania tego aktu prawnego zawarty został w art. 2 i obejmuje on zarówno zasady postępowania przy przetwarzaniu danych osobowych, jak i regulacje związane z uprawnieniami osób fizycznych, których dane są, lub mogą być przetwarzane. Odpowiedzi na pytanie: „do kogo mają zastosowanie przepisy niniejszej ustawy” – udziela natomiast treść art. 3. Zakres podmiotowy, wyznacza krąg podmiotów, które z jednej strony są podmiotami uprawnionymi do przetwarzania danych osobowych, z drugiej zaś strony są podmiotami obowiązany do bezwzględnego stosowania przepisów ustawy, w trakcie realizacji swojego uprawnienia. Katalog podmiotowy, otwierają organy administracji państwowej, obejmującej zarówno organy państwowe, jak i organy jednostek samorządu terytorialnego. Dopelnieniem tej kategorii będą państwowe i komunalne jednostki organizacyjne oraz podmioty niepubliczne, ale realizujące zadania powierzone przez organy administracji publicznej. Ostatnia grupa podmiotów z tego katalogu, obejmuje zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne, a ponadto jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi. Czynnikiem warunkującym zakwalifikowanie tej ostatniej grupy, do kręgu podmiotowego wyznaczonego przedmiotową ustawą, jest związek przyczynowo skutkowy zachodzący pomiędzy przetwarzaniem danych, a prowadzeniem działalności zarobkowej

⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych (Dz. U.2002.101.926 z p. zm),

lub zawodowej, bądź realizacją celów statutowych. Zasadą jest, że siedziba tych podmiotów lub miejsce zamieszkania muszą znajdować się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Ustawa zezwala co prawda na posiadanie siedziby lub miejsca zamieszkania na terenie państwa trzeciego, ale podmiotem stosowania niniejszej ustawy podmiot staje się wówczas, gdy sprzęt techniczny służący do przetwarzania danych będzie zlokalizowany na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Jeżeli natomiast środki techniczne zlokalizowane na terenie naszego kraju są wykorzystywane wyłącznie do przekazywania danych (transmisji) – to wówczas niniejsza ustawa ma zastosowanie. Wyłączeniu podlegają również osoby fizyczne, przetwarzające dane na potrzeby osobiste czy domowe. Ponadto ustawy nie stosuje się do działalności:

1. dziennikarskiej,
 2. artystycznej,
 3. literackiej
- pod warunkiem, że wolność wyrażania poglądów i rozpowszechniania informacji nie narusza, w sposób istotny, praw i wolności osoby, której dane dotyczą. Ostatnią przesłanką wyłączającą stosownie ustawy o ochronie danych osobowych jest umowa międzynarodowa, której stroną jest Rzeczypospolita Polska, o treści tak stanowiącej.

Po analizie zakresu przedmiotowego i podmiotowego stosowania ustawy o ochronie danych osobowych oraz po omówieniu przypadków wyłączonych poza nawias stosowania tego aktu normatywnego, ciężar uwagi należy skupić na regułach, którymi rządzi się postępowanie z zakresu przetwarzania danych. Swoistym filarem dla stosowania przepisów niniejszej ustawy jest założenie, że ma ona zastosowanie tylko wówczas, gdy przepisy innych ustaw nie przewidują dalej

idącej ochrony z zakresu przetwarzania danych osobowych. To kluczowe stwierdzenie daje zielone światło dla tych aktów normatywnych, których regulacje prawne zapewniają ochronę danych osobowych, na jeszcze wyższym poziomie niż wynika to z przepisów niniejszej ustawy. Wnioskując *a contrario* można śmiało stwierdzić, że minimum dla ochrony naszych danych zapewnia ustawa o ochronie danych osobowych, natomiast żaden akt normatywny nie może doprowadzić do obniżenia standardów tej ochrony. Podkreślenia wymaga również fakt, że przetwarzanie danych osobowych może być dokonywane w zakresie i trybie określonym przedmiotową ustawą i tylko ze względu na:

1. dobro, osoby której dane dotyczą,
2. dobro osoby trzeciej,
3. dobro publiczne.

Szczegółowe zasady przetwarzania danych osobowych zawarte zostały w rozdziale trzecim ustawy z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych. W art. 23 ust. 1 w/cyt. ustawy enumeratywnie wymieniono przypadki, w których dane osobowe mogą podlegać procesowi przetwarzania. Skatalogowane w tym przepisie założenia mają charakter zamknięty, co z założenia wyklucza stosowanie zasady swobodnego uznania. Tak precyzyjnie znormalizowane zasady przetwarzania danych, stają się gwarantem ochrony danych osobowych. By przetwarzanie danych osobowych mogło być prawnie dopuszczalne, osoba, której dane dotyczą musi wyrazić na to zgodę. To wyrażenie zgody jest niczym innym jak oświadczeniem woli, przy czym przepis nie pozostawia żadnego marginesu na dorozumienie tej woli czy też jej domniemanie. Zatem, tylko precyzyjne, transparentne wyrażenie zgody na przetwarzanie danych otwiera możliwości do ewentualnego

ich przetwarzania. Podkreślenia wymaga również fakt, że tak wyrażona zgoda może być w dowolnym czasie odwołana. Zezwolenie na przetwarzanie danych może również wyphywać z realizacji praw bądź obowięzków wynikających wprost z przepisów prawa.

Inna forma legitymizacji przetwarzania danych osobowych odnosi się do realizacji zawieranych umów, bądź czynności poprzedzających zawarcie umowy, ściśle z umową związanych. W tym przypadku, przepisy przewidują by osoba, której dane są, lub będą przetwarzane, była stroną przedmiotowej umowy, zaś w zakresie czynności poprzedzających zawarcie umowy – wymagane jest żądanie ich wykonania, przez osobę, której dane dotyczą.

Prawnie dopuszczalne jest również przetwarzanie danych, które są niezbędne do zrealizowania zadań dla dobra publicznego. Oczywiście zadania te mogą być wykonywane zarówno przez organy szeroko rozumianej administracji publicznej, obejmującej organy państwowe, organy jednostek samorządu terytorialnego, komunalne i państwowe jednostki organizacyjne ale również przez podmioty, które nie są zakwalifikowane do sektora publicznego, którym powierzono realizację zadań dla dobra publicznego.

Źródłem uprawnienia do przetwarzania danych, jest również realizowanie przez administratorów danych lub odbiorców, danych celów prawnie usprawiedliwionych, pod warunkiem, że to przetwarzanie nie narusza praw i wolności osoby, której dane dotyczą. Wspomnianym powyżej „prawnie usprawiedliwionym celem” może być marketing bezpośredni własnych produktów lub usług administratora danych, bądź dochodzenie roszczeń z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej. Katalog prawnie usprawiedliwionych celów jest katalogiem otwartym, na co wskazuje użyty w przepisie zwrot „w szczególności”. By dane osobowe były w pełni chronione, ustawa nakłada szereg obowięzków na administratorów danych.

Definicja administratora danych, zawarta w słowniczku ustawowym brzmi: „ilekroć w ustawie jest mowa o administratorze danych – rozumie się przez to organ, jednostkę organizacyjną, podmiot lub osobę, o których mowa w art. 3, decydujące o celach i środkach przetwarzania danych osobowych.”⁶ Z przytoczonego powyżej przepisu wynika, że administratorem danych może być:

1. organ państwowy, lub
2. organ jednostki samorządu terytorialnego, lub
3. komunalna bądź państwowa jednostka organizacyjna, lub
4. podmiot, który nie jest podmiotem publicznym, ale realizuje zadania publiczne, lub
5. osoba fizyczna, osoba prawna, jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną - przetwarzające dane osobowe w ramach prowadzenia działalności zarobkowej, zawodowej bądź realizujące cele statutowe.

Administrator danych może powierzyć zadanie przetwarzania danych innemu podmiotowi w drodze umowy zawartej na piśmie. Jeżeli administrator danych osobowych zbiera dane bezpośrednio od osoby, której dane dotyczą, obowiązany jest poinformować tę osobę o swoich danych adresowych i pełnej nazwie, bądź o imieniu i nazwisku w przypadku, gdy administratorem jest osoba fizyczna. Ponadto ma on obowiązek zapoznać osobę, której dane są przetwarzane, z celem zbierania danych oraz z danymi odbiorcy tych danych. Na administratorze spoczywa obowiązek poinformowania o prawie dostępu do treści swoich danych oraz o możliwości ich poprawienia, a nadto o dobrowolności lub obowiązku podania danych (jeżeli taki obowiązek istnieje, wymagane jest również podanie podstawy prawnej). Jeżeli dane osobowe są zbierane przez administratora, nie bezpośrednio od

⁶ Art. 7 pkt 4 ustawy o ochronie danych osobowych

osoby, której one dotyczą, administrator jest obowiązany wskazać źródło pochodzenia danych. Ustawa przewiduje odstępianie od obowiązku informacyjnego w następujących przypadkach, gdy:

1. osoba, której dane są przetwarzane posiada informacje wskazane w przepisach ustawy,
2. przepis innych ustaw zezwala na przetwarzanie danych bez ujawniania faktycznego celu ich zbierania.

Jeżeli dane osobowe są zbierane nie od osoby, której dotyczą, obowiązek informacyjny nie ma zastosowania w następującym zakresie:

1. przepis innych ustaw przewiduje lub dopuszcza zbieranie danych bez wiedzy tej osoby,
2. dane te są niezbędne do badań dydaktycznych, naukowych, historycznych, statystycznych lub badania opinii publicznej; ich przetwarzanie nie narusza praw i wolności osoby, której dane dotyczą, a spełnienie obowiązku informacyjnego wymagałoby nadmiernych nakładów lub zagrażałoby realizacji celu badania,
3. dane są przetwarzane przez administratora zaliczanego do kategorii organów publicznych lub realizujących zadania publiczne,
4. osoba, której dane osobowe są przetwarzane posiada informacje wskazane w ustawie.

Nałożenie na administratora danych osobowych, obowiązku informacyjnego, automatycznie kreuje po stronie osoby, której dane są przetwarzane, uprawnienie do dochodzenia swoich praw w tym zakresie.

By przeciwdziałać dyskryminacji oraz wszelkiemu wykluczeniu społecznemu, wprowadzony został przepis art. 27 ust. 1 ustawy

o ochronie danych osobowych, zgodnie z którym zabrania się przetwarzania danych ujawniających: pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub filozoficzne, przynależność wyznaniową, partyjną lub związkową, jak również danych o stanie zdrowia, kodzie genetycznym, nałogach lub życiu seksualnym oraz danych dotyczących skazań, orzeczeń o ukaraniu i mandatów karnych, a także orzeczeń wydanych w postępowaniu sądowym czy administracyjnym. Wspomniany zakaz przetwarzania danych nie jest zakazem bezwzględnie obowiązującym. Przewidziane odstępstwa od tej reguły dozwolone są wyłącznie w następujących przypadkach:

1. wyrażona została zgoda przez osobę, której dane osobowe dotyczą,
2. przepis szczególny aktu prawnego w randze ustawy zezwala na przetwarzanie danych bez zgody osoby, której dane dotyczą i stwarza pełne gwarancje ich ochrony,
3. osoba której dane dotyczą, nie jest zdolna do wyrażenia zgody, a przetwarzanie tych danych jest niezbędne ze względu na ochronę żywotnych interesów tej osoby (do czasu ustanowienia opiekuna prawnego lub kuratora),
4. wykonanie zadań statutowych kościołów, związków wyznaniowych, stowarzyszeń, fundacji lub innych niezarobkowych organizacji, lub instytucji o celach politycznych, naukowych, religijnych, filozoficznych lub związkowych, wymaga przetwarzania tych danych i przetwarzanie to dotyczy wyłącznie danych członków tych organizacji lub instytucji, albo osób utrzymujących z nimi stałe kontakty, w związku z ich działalnością i zapewnione są pełne gwarancje ochrony przetwarzanych danych,
5. przetwarzanie danych jest niezbędne do dochodzenia praw przed sądem,
6. wykonywanie zadań administratora, wymaga przetwarzania

danych osobowych odnoszących się do zatrudnienia pracowników i innych osób,

7. przetwarzanie danych jest prowadzone w celu ochrony stanu zdrowia, świadczenia usług medycznych lub leczenia pacjentów, przez osoby trudniące się zawodowo leczeniem lub świadczeniem usług medycznych, zarządzania udzielaniem usług medycznych i są stworzone pełne gwarancje ochrony danych osobowych,
8. przetwarzane dane podane zostały do publicznej wiadomości przez osobę, której dane dotyczą,
9. przetwarzanie danych jest niezbędne do prowadzenia badań naukowych, z tym że publikowanie wyników badań naukowych nie może następować w sposób umożliwiający identyfikację osób, których dane są przetworzone,
10. przetwarzanie danych jest prowadzone przez stronę, w celu realizacji praw i obowiązków, wynikających z orzeczenia wydanego w postępowaniu sądowym lub administracyjnym.⁷

Analiza przepisów powyższej ustawy doprowadziła bezspornie do wniosku, który można wyrazić następującymi słowami: ochrona danych osobowych jest dobrem każdego człowieka, chronionym przepisami prawa powszechnie obowiązującego. Gwarantem tej ochrony jest zarówno Konstytucja RP, jak i przytaczana wielokrotnie ustawa o ochronie danych osobowych. By obiektywnie ocenić skuteczność tej ochrony, należy przetransponować uprawnienia wynikające z ustawy o ochronie danych osobowych na grunt realizacji obowiązków nałożonych przepisami innej ustawy. W tym opracowaniu proces dowodzenia oparty będzie na przepisach ustawy z dnia 11 marca 2004r. o podatku od towarów i usług (Dz. U.2011.177.1054 z późn. zm.) oraz na

⁷ Art. 27 ust.2 ustawy o ochronie danych osobowych,

przepisach wykonawczych. Uchwalenie powyższej ustawy jest wynikiem akcesji Polski do Unii Europejskiej (z dniem 1 maja 2004r.). Obecny kształt ustawy jest wynikiem implementacji dyrektywy nr 2006/112/WE w sprawie wspólnego systemu podatku od wartości dodanej. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że w okresie poprzedzającym wprowadzenie tej ustawy, obowiązywała ustawa o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym z dnia 8 stycznia 1993r. (Dz. U.1993.11.50 z późn. zm), której wejście w życie datuje się na dzień 5 lipca 1993r.

Zakres przedmiotowy wynikający z ustawy o podatku od towarów i usług, w obecnym kształcie obejmuje:

1. odpłatną dostawę towarów i odpłatne świadczenie usług na terytorium kraju,
2. eksport towarów,
3. import towarów na terytorium kraju,
4. wewnątrzwspólnotowe nabycie towarów za wynagrodzeniem na terytorium kraju,
5. wewnątrzwspólnotowa dostawa towarów.

Z kolei zakres podmiotowy stosowania ustawy z dnia 11 marca 2004r. o podatku od towarów i usług, zwanej dalej ustawą o PTiU sprecyzowany został w art. 15 ust.1 wymienionej ustawy. W artykule tym czytamy: „podatnikami są osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby fizyczne, wykonujące samodzielnie działalność gospodarczą, o której mowa w ust. 2, bez względu na cel i rezultat tej działalności.”⁸

Pojęcie „działalność gospodarcza” zdefiniowane zostało w róż-

⁸ Art. 15 ust.1 ustawy z dnia 11 marca 2004r. o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.177.1054 z p. zm.),

nych aktach prawnych. Fundamentalne znaczenie, ma jednak definicja zawarta w art. 2 ustawy z dnia 2 lipca 2004r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. 2010.220.1447 z późn. zm.). W świetle tejże ustawy, jako działalność gospodarczą rozumie się zarobkową, działalność wytwórczą, budowlaną, handlową, usługową oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodową, wykonywaną w sposób zorganizowany i ciągły.⁹ Sięgając do genezy tego wyrażenia, należy stwierdzić, że wywodzi się ono z nauk ekonomicznych i oznacza wszelką działalność ludzką polegającą na przystosowaniu zasobów i sił przyrody z zamiarem wytworzenia nowych dóbr lub przekształceniem już istniejących, ich podziale i konsumpcji.¹⁰ Orzecznictwo sądowe również stoi na stanowisku legalności definicji „działalności gospodarczej” zawartej w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej. W postanowieniu z dnia 2 lutego 2009r. Sąd Najwyższy potwierdza legalizm tejże definicji i równocześnie wywodzi, że definicja ta powinna być traktowana jako powszechnie obowiązująca.¹¹ Zaś ustawa o PTiU w art. 15 ust. 2 działalność gospodarczą definiuje jako „wszelką działalność producentów, handlowców lub usługodawców, w tym podmiotów pozyskujących zasoby naturalne oraz rolników, a także działalność osób wykonujących wolne zawody. Działalność gospodarcza obejmuje w szczególności czynności polegające na wykorzystywaniu towarów lub wartości niematerialnych i prawnych w sposób ciągły dla celów zarobkowych.”¹²

W tym momencie nasuwa się pytanie: kto wobec tego jest

⁹ Art. 2 ustawy z dnia 2 lipca 2004r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. 2010.220.1447 z p. zm.),

¹⁰ M. Sieradzka, Komentarz do art.2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, Lex 18/2013,

¹¹ Postanowienie SN z dnia 2 lutego 2009r, VKK 330/08, LexPolonica nr 2026687,

¹² Art. 15 ust. 2 ustawy o PTiU, w przytoczonym brzmieniu obowiązuje od 1 kwietnia 2013r.

przedsiębiorcą? Odpowiedzi udziela art. 4 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, zgodnie z którym „przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna a także jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca we własnym imieniu działalność gospodarczą.¹³ Łatwo dostrzec, że definicja przedsiębiorcy, wynikająca z ustawy o swobodzie działalności gospodarczej jest spójna z definicją podatnika, wynikającą z art. 15 ust. 1 ustawy o PTiU.

Z przytoczonych w/w przepisów wynika, że zarówno przedsiębiorcą jak i podatnikiem podatku od towarów i usług potencjalnie, oprócz osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, może być również osoba fizyczna. Osobą fizyczną z kolei jest każdy człowiek, który już od chwili urodzenia wyposażony został w zdolność prawną, czyli kategorię normatywną przysługującą wszystkim osobom fizycznym. Pełną zdolność do czynności prawnych, osoba fizyczna nabywa z chwilą uzyskania pełnoletniości i dopiero wówczas może uzyskać status przedsiębiorcy.¹⁴ Zatem zainicjowanie przez osobę fizyczną działalności gospodarczej, automatycznie skutkuje uzyskaniem przez nią statusu przedsiębiorcy.

Przechodząc na grunt ustawy o PTiU podkreślenia wymaga fakt, że ustawa ta kategoryzuje podatników podatku od towarów i usług na dwie grupy. Pierwsza z nich obejmuje podatników podatku VAT korzystających ze zwolnienia z tego podatku. Zwolnienie to może mieć charakter podmiotowy, przy którym podstawą jego stosowania jest kwota obrotu osiągniętego przez dany podmiot gospodarczy (poniżej limitu określonego w ustawie), lub przedmiotowy - z uwagi na objęcie zwolnieniem ustawowym danej kategorii działalności lub danego

¹³ Art. 4 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej,

¹⁴ M. Sieradzka, Komentarz do art. 4 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, LEX 18/2013,

asortymentu. Ten drugi rodzaj zwolnienia jest zależny od realizowanej polityki gospodarczej państwa, która stymulująco bądź hamująco wpływa na koniunkturę rynku.

Osoba fizyczna, prowadząca działalność gospodarczą, jeżeli nie podlega pod opisane powyżej kategorie zwolnień, staje się tzw. czynnym podatnikiem podatku od towarów i usług, w pełni podlegającym przepisom ustawy o PTiU. Jednym z obowiązków, nałożonych powyższą ustawą na przedsiębiorcę, będącego podatnikiem czynnym podatku od towarów i usług, jest obowiązek wystawienia faktury stwierdzającej w szczególności: dokonanie sprzedaży, datę dokonania sprzedaży, cenę jednostkową bez podatku, podstawę opodatkowania, stawkę i kwotę podatku, kwotę należności oraz dane dotyczące podatnika i nabywcy.¹⁵ Faktury VAT wystawiane przez podatników, pełnią fundamentalną rolę na gruncie tego podatku. Są dokumentem księgowym, rejestrowanym w ewidencjach podatkowych, ale przede wszystkim stanowią podstawę do określenia momentu powstania obowiązku podatkowego.¹⁶

Obowiązujący od 1 stycznia 2013 § 20a Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 marca 2011r. w sprawie zwrotu podatku niektórym podatnikom, wystawiania faktur, sposobu ich przechowywania oraz listy towarów i usług, do których nie mają zastosowania zwolnienia od podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.68.360 z późn. zm.), nakłada na podatnika podatku VAT obowiązek zapewnienia autentyczności pochodzenia, integralności treści i czytelności faktury. Elementy składowe faktury określone zostały w art. 106 ust. 1 ustawy o PTiU oraz w § 5 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 marca

¹⁵ Art. 106 ust. 1 ustawy o PTiU,

¹⁶ A. Bartosiewicz, Komentarz do art. 106 ustawy o podatku od towarów i usług, LEX 18/13,

2011r. w sprawie zwrotu podatku niektórym podatnikom, wystawiania faktur, sposobu ich przechowywania oraz listy towarów i usług, do których nie mają zastosowania zwolnienia od podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.68.360 z późn. zm.). Wśród obligatoryjnych elementów faktury, o których mowa w art. 106 ust. 1 ustawy, wyszczególnione zostały następujące składowe:

1. dokonanie sprzedaży,
2. datę dokonania sprzedaży,
3. cenę jednostkową bez podatku,
4. podstawę opodatkowania,
5. stawkę i kwotę podatku,
6. kwotę należności,
7. dane dotyczące podatnika i nabywcy.

Powyższy katalog elementów składowych każdej faktury, uzupełniony został o kolejne, również obligatoryjne składniki, wyszczególnione w rozporządzeniu wykonawczym, wydanym na podstawie upoważnienia przewidzianego w art. 106 ust. 8 ustawy o PTiU.

Zgodnie z §5 ust. 1 rozporządzenia o fakturach, faktura powinna zawierać co najmniej:

1. datę jej wystawienia;
2. kolejny numer, nadany w ramach jednej lub więcej serii, który w sposób jednoznaczny identyfikuje fakturę;
3. imiona i nazwiska lub nazwy podatnika i nabywcy towarów lub usług oraz ich adresy;
4. numer, za pomocą którego podatnik jest zidentyfikowany dla podatku, z zastrzeżeniem ust. 2 pkt 11 lit. a;
5. numer, za pomocą którego nabywca towarów lub usług jest zidentyfikowany dla podatku lub podatku od wartości dodanej, pod którym otrzymał on towary lub usługi, z zastrzeżeniem ust.

- 2 pkt 11 lit. b;
6. datę dokonania lub zakończenia dostawy towarów lub wykonania usługi, o ile taka data jest określona i różni się od daty wystawienia faktury; w przypadku sprzedaży o charakterze ciągłym podatnik może podać na fakturze miesiąc i rok dokonania sprzedaży;
 7. nazwę (rodzaj) towaru lub usługi;
 8. miarę i ilość (liczbę) dostarczonych towarów lub zakres wykonanych usług;
 9. cenę jednostkową towaru lub usługi bez kwoty podatku (cenę jednostkową netto);
 10. kwoty wszelkich rabatów, w tym za wcześniejsze otrzymanie należności, o ile nie zostały one uwzględnione w cenie jednostkowej netto;
 11. wartość dostarczonych towarów lub wykonanych usług, objętych transakcją, bez kwoty podatku (wartość sprzedaży netto);
 12. stawkę podatku;
 13. sumę wartości sprzedaży netto z podziałem na sprzedaż objętą poszczególnymi stawkami podatku i sprzedaż zwolnioną od podatku;
 14. kwotę podatku, od sumy wartości sprzedaży netto, z podziałem na kwoty dotyczące poszczególnych stawek podatku;
 15. kwotę należności ogółem.

Faktura powinna zawierać dodatkowo:

1. w przypadku dostawy towarów lub świadczenia usług, w odniesieniu do których obowiązek podatkowy powstaje, zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy – wyrazy: "metoda kasowa";
2. w przypadku faktur, o których mowa w § 6 ust. 1 – wyraz: "samofakturowanie";

3. w przypadku świadczenia usług turystyki, dla których podstawę opodatkowania stanowi, zgodnie z art. 119 ust. 1 ustawy, kwota marży – wyrazy: "procedura marży dla biur podróży";
4. w przypadku dostawy towarów używanych, dzieł sztuki, przedmiotów kolekcjonerskich i antyków, dla których podstawę opodatkowania stanowi, zgodnie z art. 120 ust. 4 i 5 ustawy, marża - odpowiednio wyrazy: "procedura marży - towary używane", "procedura marży - dzieła sztuki" lub "procedura marży - przedmioty kolekcjonerskie i antyki";
5. w przypadku dostawy towarów lub wykonania usługi, dla których obowiązującym do rozliczenia podatku, podatku od wartości dodanej lub podatku o podobnym charakterze, jest nabywca towaru lub usługi – wyrazy: "odwrotne obciążenie";
6. w przypadku dostawy towarów lub świadczenia usług dokonywanych przez podatnika, o którym mowa w art. 113 ust. 1 i 9 ustawy, lub zwolnionych od podatku na podstawie art. 43 ust. 1 ustawy, lub przepisów wydanych na podstawie art. 82 ust. 3 ustawy - wskazanie:
 - a) przepisu ustawy albo aktu wydanego na podstawie ustawy, na podstawie którego podatnik stosuje zwolnienie od podatku,
 - b) przepisu dyrektywy, który zwalnia od podatku taką dostawę towarów lub takie świadczenie usług, lub
 - c) innej podstawy prawnej wskazującej na to, że dostawa towarów lub świadczenie usług korzysta ze zwolnienia;
7. w przypadku, o którym mowa w § 23 - nazwę i adres organu egzekucyjnego lub imię i nazwisko komornika sądowego oraz jego adres, a w miejscu określonym dla danych podatnika - imię i nazwisko lub nazwę dłużnika oraz jego adres;

8. w przypadku faktur wystawianych w imieniu i na rzecz podatnika przez przedstawiciela podatkowego - nazwę lub imię i nazwisko przedstawiciela podatkowego, jego adres oraz numer, za pomocą którego jest on zidentyfikowany dla podatku;
9. w przypadku gdy przedmiotem wewnątrzwspólnotowej dostawy są nowe środki transportu - datę dopuszczenia nowego środka transportu do użytku oraz:
 - a) przebieg pojazdu - w przypadku pojazdów lądowych, o których mowa w art. 2 pkt 10 lit. a ustawy,
 - b) liczbę godzin roboczych używania nowego środka transportu - w przypadku jednostek pływających, o których mowa w art. 2 pkt 10 lit. b ustawy, oraz statków powietrznych, o których mowa w art. 2 pkt 10 lit. c ustawy;
10. w przypadku faktur wystawianych przez drugiego w kolejności podatnika, o którym mowa w art. 135 ust. 1 pkt 4 lit. b i c ustawy, w wewnątrzwspólnotowej transakcji trójstronnej (procedurze uproszczonej) - dane określone w art. 136 ustawy;
11. w przypadkach, o których mowa w art. 97 ust. 10 pkt 2 i 3 ustawy:
 - a) numer, za pomocą którego podatnik jest zidentyfikowany dla podatku, poprzedzony kodem: PL,
 - b) numer, za pomocą którego nabywca towaru lub usługi jest zidentyfikowany dla podatku od wartości dodanej w danym państwie członkowskim, zawierający dwuliterowy kod stosowany dla podatku od wartości dodanej właściwy dla tego państwa członkowskiego.¹⁷

¹⁷ § 5 rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 marca 2011r. w sprawie zwrotu podatku niektórym podatnikom, wystawiania faktur, sposobu ich przechowywania oraz listy towarów i usług, do których nie mają zastosowania zwolnienia od podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.68.360 z p.zm.)

Z przytoczonych powyżej przepisów można wywnioskować, że co do zasady, na fakturze powinien być podany adres siedziby działalności gospodarczej podatnika. Przepisy nie wskazują jednak, w sposób jednoznaczny, jaki adres ma być zamieszczony w przypadku faktury wystawianej przez przedsiębiorcę prowadzącego działalność jednoosobową. Praktyka wskazuje na to, że adres umieszczany na fakturze przez osobę fizyczną jest tożsamy z adresem, który został zgłoszony w zgłoszeniu rejestracyjnym. Przyjąć zatem należy, że jest to, co do zasady, adres zamieszkania wystawcy faktury.

W życiu gospodarczym uczestniczą jednak różni przedsiębiorcy, będący osobami fizycznymi i zarazem podatnikami podatku od towarów i usług. To zróżnicowanie jest wynikiem polaryzacji kapitałów inwestowanych przez przedsiębiorców w działalność gospodarczą. Sytuacja taka wykreowała dwa rodzaje przedsiębiorców – osób fizycznych. Pierwszą grupę obejmuje osoby fizyczne, które ze względu na niski kapitał lub specyfikę rodzaju prowadzonej działalności, całe życie gospodarcze skupiają w miejscu swego zamieszkania. Druga grupa przedsiębiorców – osób fizycznych, posiada rozbudowane zaplecze gospodarcze, zatrudnia sztab pracowników, wynajmuje duże powierzchnie magazynowe, posiada doskonale wyposażony park maszynowy, i co za tym idzie, ośrodek życia gospodarczego zlokalizowany jest poza miejscem zamieszkania. Wśród tej grupy przedsiębiorców można wyodrębnić takich, co posiadają jedno miejsce faktycznego prowadzenia działalności gospodarczej, ale są również i tacy, którzy filie swojej działalności skupiają w różnych miejscach. Niekiedy podatnicy są w stanie wskazać główne miejsce życia gospodarczego, gdzie najczęściej przebywa właściciel przedsiębiorstwa, często też tam jest prowadzona księgowość firmy itp. Zdarza się jednak, że głównego ośrodka działalności nie można wskazać. W tym miejscu nasuwa się pytanie, czy w każdym z przedstawionych przypadków przedsiębiorca

będący osobą fizyczną, jest obowiązany do umieszczania na fakturze swojego adresu zamieszkania? Na pierwszy rzut oka wydawać by się mogło, że tak właśnie jest, tym bardziej, że odpowiedzialność za prawidłowość wystawionej faktury spoczywa na podatniku. Tę odpowiedzialność za wystawioną fakturę można rozpatrywać w trzech płaszczyznach: podatkowej, karnej skarbowej oraz karnej. Na gruncie podatkowym, do odpowiedzialności za wystawioną fakturę stosuje się wyłącznie art. 108 ustawy o PTiU. Z przepisu tego wynika, że pomyłkowe wystawienie faktury, łączy się z koniecznością zapłaty wykazanego w niej podatku VAT. O odpowiedzialności karno-skarbowej można mówić wówczas, gdy faktura wystawiona została w sposób wadliwy. Wadliwość ta może mieć znamiona zarówno przestępstwa skarbowego jak i wykroczenia. Odpowiedzialność karno-skarbowa nie łączy odpowiedzialności karnej za to samo zachowanie.¹⁸

Z przedstawionego powyżej stanu faktycznego wynika, że przedsiębiorca, będący osobą fizyczną i zarazem podatnikiem podatku od towarów i usług, występuje w jednym czasie w dwóch rolach(funkcjach). Pierwsza, sprowadza się do życia jednostki społecznej, której prawa są chronione zarówno Konstytucją, jak i innymi aktami prawnymi w randze ustaw, jak chociażby ustawą o ochronie danych osobowych. Druga funkcja, pełniona w tym samym czasie przez ten sam podmiot - to funkcja przedsiębiorcy i podatnika podatku od towarów i usług. Ta dychotomia pełnionych przez tę samą jednostkę funkcji, nasuwa szereg problemów prawnych. Rozbieżne czy wręcz niemożliwe, staje się egzekwowanie praw chronionych ustawą o ochronie danych osobowych przy równoczesnym spełnieniu obowiązków narzuconych przepisami ustawy o PTiU. Ten zgrzyt odczuwalny jest przy realizacji

¹⁸ A. Bartosiewicz, Komentarz do art.106 ustawy o podatku od towarów i usług, LEX 18/2013,

obowiązku wynikającego z § 5 pkt 3 Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 marca 2011r. w sprawie zwrotu podatku niektórym podatnikom, wystawiania faktur, sposobu ich przechowywania oraz listy towarów i usług, do których nie mają zastosowania zwolnienia od podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.68.360 z późn. zm.), polegającego na umieszczeniu adresu przedsiębiorcy na fakturze.

Z całą pewnością ustawa o ochronie danych osobowych gwarantuje każdemu prawo do ochrony danych. Każdemu, a więc osobie fizycznej będącej przedsiębiorcą i zarazem podatnikiem podatku od towarów i usług – z całą pewnością również. Kolejnym gwarantem ochrony tego prawa jest stwierdzenie zawarte w art. 5 ustawy o ochronie danych osobowych, zgodnie z którym: „jeżeli przepisy odrębnych ustaw, które odnoszą się do przetwarzania danych przewidują dalej idącą ich ochronę, niż to wynika z niniejszej ustawy, stosuje się przepisy tych ustaw”. Łatwo dostrzec prawidłowość polegająca na tym, że ustawa o ochronie danych osobowych, to minimum gwarantowanych praw dotyczących ochrony danych. Bez wątplenia, adres zamieszkania osoby fizycznej jest informacją dającą możliwość zidentyfikowania osoby fizycznej, zatem zaliczyć go można do danych osobowych. Z drugiej zaś strony, art. 23 ust. 1 pkt 2 dopuszcza przetwarzanie danych osobowych, gdy jest to niezbędne dla zrealizowania uprawnień lub spełnienia obowiązku wynikającego z przepisu prawa.

W trakcie analizy przytoczonych powyżej przepisów nasuwają się wątpliwości:

- Czy przedsiębiorca, będący osobą fizyczną i zarazem podatnikiem podatku od towarów i usług – posiadający ośrodek swojej działalności gospodarczej zlokalizowany w innym miejscu niż adres zamieszkania, może umieszczać na wystawianej fakturze adres tego ośrodka?

- Czy przedsiębiorca, będący osobą fizyczną i zarazem podatnikiem podatku od towarów i usług – który prowadzi działalność gospodarczą tylko w miejscu zamieszkania, musi umieszczać na wystawianej fakturze adres swojego zamieszkania?
- Czy wyszczególnieni powyżej przedsiębiorcy mają zagwarantowaną ochronę swoich danych w takim samym wymiarze?

Sprawa nie jest oczywista, gdyż to samo zagadnienie było przedmiotem interpelacji z dnia 9 grudnia 2012r. nr 12721 złożonej przez posła Marka Orzechowskiego do Ministra Finansów. Wydawać by się mogło, że w opisanym powyżej pierwszym przypadku, tj. gdy przedsiębiorca, będący osobą fizyczną i zarazem podatnikiem podatku od towarów i usług, posiada ośrodek swojej działalności gospodarczej zlokalizowany w innym miejscu niż adres zamieszkania, wówczas przepisy ustawy o PTiU nie zabraniają mu umieszczenia na wystawianej fakturze adresu tego ośrodka. Drugi przypadek, gdy przedsiębiorca, będący osobą fizyczną i zarazem podatnikiem podatku od towarów i usług, prowadzi działalność gospodarczą tylko w miejscu zamieszkania, obligatoryjnie zmuszony jest do umieszczenia na wystawianej fakturze adresu miejsca swojego zamieszkania. Niestety, w tym drugim przypadku, pomimo że na pozór nie doszło do kolizji pomiędzy przepisami różnych ustaw, ochrona danych osobowych jest znacznie słabsza.

Reasumując, podkreślenia wymaga fakt, że w wyniku dychotomii funkcji przedsiębiorcy prowadzącego działalność gospodarczą w formie jednoosobowej, realizacja obowiązków wynikających z ustawy o PTiU prowadzi do nieco zróżnicowanego formalnie prawa do ochrony danych osobowych. Zatem zasada równości wobec prawa jest w tym przypadku nie do końca zachowana.

LITERATURA:

- J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, Komentarz do art. 1 ustawy o ochronie danych osobowych, Lex 18/2013,
- J. Barta, P. Fajgielski, R. Markiewicz, Komentarz do art. 6 ustawy o ochronie danych osobowych, Lex 18/2013,
- A. Bartosiewicz, Komentarz do art. 106 ustawy o podatku od towarów i usług, LEX 18/13
- B. Nowakowski, A. Jędruszczak, A. Gałach „*Ochrona danych osobowych, informacji niejawnych i systemów teleinformatycznych w sektorze publicznym*”, Wydawnictwo C.H. Beck 2013, s.25,
- M. Sieradzka, Komentarz do art.2 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, Lex 18/2013,
- M. Sieradzka, Komentarz do art. 4 ustawy o swobodzie działalności gospodarczej, LEX 18/2013,

ORZECZENIA SĄDOWE

Postanowienie SN z dnia 2 lutego 2009r, VKK 330/08, LexPolonica nr 2026687,

AKTY PRAWNE

- Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych (Dz. U.2002.101.926 z późn. zm),
- Ustawa z dnia 11 marca 2004r. o podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.177.1054 z późn. zm.),
- Ustawa z dnia 2 lipca 2004r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. 2010.220.1447 z późn. zm.)
- Rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 28 marca 2011r. w sprawie zwrotu podatku niektórym podatnikom, wystawiania faktur, sposobu ich przechowywania oraz listy towarów i usług, do których nie mają zastosowania zwolnienia od podatku od towarów i usług (Dz. U. 2011.68.360 z późn. zm.)

Agnieszka Synowiec*

OSOBLIWOŚCI PODATKU VAT, ZWIĄZANE Z IMPORTEM TOWARÓW

Summary

Import of goods is treated by Polish legislator in exceptional way. Polish Act on the goods and services tax contains the definition of *import*, which is the delivery of goods from another state to state's territory. The phrase *state's territory* on the bases of Polish Act means the territory of Poland and the phrase *another country* means the European Union member state. Nevertheless, the same Act provides several exceptions to this principle. As a result, it may turn out that despite the fact that imported goods are in fact from member state, the Act on the goods and services tax treats them as goods from another country. This standpoint has been also approved by the Court of Justice of the European Union.

Generally, Polish Act on the goods and services tax required paying value added tax on imported goods. There are hardly any exceptions to this rule. The taxation of import is a principle and very often contributory causes are not relevant at all. As for legal subjects which potentially may be VAT taxpayers it must be said that Polish Act on the goods and services tax limited their range to legal person, organizational unit which has not got legal personality and the self – employed. In case of import the range of potential VAT taxpayers is broader and it is usually connected with paying customs duty.

It is important that many imported goods will not be introduced to business trade in European Union. There are some procedures providing imported goods to be sent back to another country after some time. However,

* Wydział Interdyscyplinarny, Akademii Polonijnej w Częstochowie.

their form may be already altered. There are also situations when product from another country is transported to member state (for example Germany) via Poland. In this case import of goods is taking place in Germany, not in Poland. The vital aspect of this article is also the moment when paying value-added tax becomes a duty. There are several situations and the moment for each of them is different.

To conclude, it is worth saying that taxation of imported goods is really complicated and it requires breadth of knowledge in this branch. On the bases of Polish Act on the goods and services tax, it must be said that taxation of imported goods has its own rules which are completely different than in other transactions existing in market economy.

Import towarów jest kategorią podatkową, która potraktowana została przez ustawodawcę w sposób szczególny i wyjątkowy. Definicja importu towarów, znajdująca swe odzwierciedlenie w art. 2 pkt 7 ustawy o Podatku od Towarów i Usług (PTiU) ma następujące brzmienie: import towarów, to przywóz towarów z terytorium państwa trzeciego na terytorium kraju.¹

Już sama definicja nastrocza wiele pytań odnoszących się m. in. do formuły charakteryzującej terytorium państwa trzeciego oraz terytorium kraju. Te pojęcia również uwzględnione zostały w słowniczku zawartym w przedmiotowej ustawie. Przez „terytorium kraju” rozumie się, co do zasady, terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zaś przewidziane w ustawie zastrzeżenia dotyczą wyłącznie budowy i utrzymania mostów transgranicznych, na podstawie zawartych umów międzynarodowych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a państwami trzecimi. Z kolei przez „terytorium państwa trzeciego” należy rozumieć terytorium państwa, które nie jest członkiem Unii Europejskiej. Ustawa

¹ Ustawa z dnia 11 marca 2004r. o podatku od towarów i usług (T. j. -Dz. U. Nr 177 z 2011r., poz. 177 z p. zm.), zwana dalej ustawą o PTiU,

o PTiU przewiduje jednak szereg odstępstw od tej reguły, i tak np. niektóre części terytoriów państw należących do Unii Europejskiej, są traktowane na równi z państwami trzecimi. Dotyczy to m.in.: wyspy Helgoland, terytorium Buesingen, Wysp Kanaryjskich, Ceuty, Melilli, Livigno, włoskiej części jeziora Lugano, Campione d'Italia, departamentów zamorskich Republiki Francuskiej, Góry Athos, Wysp Alandzkich, Wysp Normandzkich oraz Gibraltaru. Te odstępstwa od reguły implikują zaistnienie kategorii importu towarów, pomimo, iż faktyczne pochodzenie towaru jest z terytorium państwa należącego do Unii Europejskiej. Podobne mechanizmy powodują zmiany idące w odwrotnym kierunku. Tak na przykład, „za import towarów nie będzie uznawane przemieszczenie towarów z następujących terytoriów:

1. Księstwa Monako, które dla celów VAT traktuje się jako terytorium Francji,
2. Wyspy Man, którą dla celów VAT traktuje się jako terytorium Wielkiej Brytanii,
3. suwerennej strefy Akrotiri i Dhekelia, które dla celów VAT traktuje się jako terytorium Cypru.”²

Stanowisko takie zaprezentowane zostało przez Trybunał Sprawiedliwości, w wyroku z dnia 23 lutego 2006r., nr C-491/04, dotyczącym wyspy Jersey. W streszczeniu wyroku czytamy: „Ponieważ wyspa Jersey stanowi integralną część obszaru celnego Wspólnoty, lecz zgodnie z zasadami ustanowionymi w szóstej dyrektywie 77/388, w sprawie harmonizacji ustawodawstwa państw członkowskich w odniesieniu do podatków obrotowych, traktowana jest jako państwo trzecie, dostawa towarów przez spółkę utworzoną na Jersey na rzecz klienta zamieszkałego w Zjednoczonym Królestwie stanowi przywóz towarów

² Red. Ewa Sokołowska-Strug, *Leksykon VAT. Praktyka. Teoria. Orzecznictwo.*, C.H.BECK 2011, s. 361.

w rozumieniu art. 2 pkt 2 szóstej dyrektywy.”³

Jak łatwo zauważyć, już sama definicja importu towarów wpływa zasadniczo na zróżnicowanie transakcji związanych z przywozem towarów na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zakwalifikowanie danego terytorium, do kategorii państw członkowskich Unii Europejskiej jest niekiedy niewystarczające do zakwalifikowania danej transakcji do kategorii importu towarów. Zakres przedmiotowy i podmiotowy stosowania ustawy o PTiU rodzi także szereg odstępstw, w przypadku transakcji importu towarów. Zakres przedmiotowy określony został w powyższej ustawie, w art. 5 ust. 1. Przepis ten stanowi, że opodatkowaniu podatkiem od towarów i usług podlegają:

- odpłatna dostawa towarów i odpłatne świadczenie usług, na terytorium kraju,
- eksport towarów,
- import towarów,
- wewnątrzwspólnotowe nabycie towarów za wynagrodzeniem na terytorium kraju,
- wewnątrzwspólnotowa dostawa towarów.

Przy czym czynności te podlegają opodatkowaniu niezależnie od tego, czy zostały wykonane z zachowaniem warunków, oraz form określonych przepisami prawa. Jedynym wyłączeniem stosowania przedmiotowej ustawy, do zakresu czynności wymienionych powyżej, są takie czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy.⁴ Przedstawiony zakres przedmiotowy opodatkowania podatkiem od towarów i usług, nakazuje opodatkowanie importu jako czynności faktycznej, niezależnie od towarzyszących jej okoliczności.

³ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 23 lutego 2006 r. C-491/04, „System Informacji Prawnej Lex” 38 / 2012.

⁴ Zob. art. 5 ust. 1 i 2 oraz art. 6 ustawy o PTiU.

Tak więc, bez znaczenia pozostaje sprawa odpłatności za towar importowany, forma zawartej umowy, częstotliwość dokonywania tego typu transakcji, czy też siedziba podmiotu dokonującego tej czynności. Ponadto mechanizm opodatkowania importu podatkiem od towarów i usług działa, niezależnie od tego czy importowany towar jest związany z działalnością gospodarczą czy też nie, nie jest istotny czynnik generowania obrotu, czy komercyjności. Przyjęte regulacje podatkowe jednoznacznie wskazują na obowiązek opodatkowania podatkiem VAT towarów, wprowadzonych na polski obszar celny w sposób nielegalny, tj. np. w formie przemytu. Takie rozwiązania prawne mają, m. in. przeciwdziałać nielegalnej konkurencji, jak również mają na celu ochronę rodzimego rynku przed nielegalnym wprowadzeniem towarów.

Wyłączenia stosowania ustawy o PTiU dotyczą wyłącznie czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy, na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Do takich czynności zaliczyć można handel narkotykami, czy fałszywymi pieniędzmi. Takie rozwiązanie prezentowane jest przez Trybunał Sprawiedliwości, w wyroku C-455/98 z dnia 29 czerwca 2000r., w którym to czytamy: „Ponieważ nielegalny import towarów, które ze względu na ich charakter lub ze względu na ich szczególne cechy nie mogą być legalnie sprzedawane lub wprowadzane do obrotu gospodarczego, takich jak narkotyki lub fałszywe pieniądze, nie są przedmiotem podatków ani ceł, pobieranych normalnie na podstawie prawa wspólnotowego, zasada neutralności podatkowej wyklucza jakiegokolwiek ogólne rozróżnienie pomiędzy transakcjami zgodnymi z prawem i niezgodnymi z prawem, oprócz przypadków, gdy wyłączona jest wszelka konkurencja pomiędzy legalnym a nielegalnym sektorem gospodarki. Alkohol etylowy importowany jako kontrabanda z państwa nie będącego członkiem Wspólnot,

nie jest towarem, którego sprzedaż jest zakazana (...). Szósta dyrektywa 77/388, dyrektywa 92/12 w sprawie ogólnych warunków dotyczących wyrobów objętych podatkiem akcyzowym, ich przechowywania, przemieszczania oraz kontrolowania, dyrektywa 92/83 w sprawie harmonizacji struktury podatków akcyzowych od alkoholu i napojów alkoholowych oraz rozporządzenie nr 2913/92 ustanawiające Wspólnotowy Kodeks Celny muszą wobec tego być interpretowane w ten sposób, że ich postanowienia dotyczące opodatkowania i należności podatkowych mają także zastosowanie do kontrabandy alkoholu etylowego z państwa nie będącego członkiem Wspólnot na obszar celny Wspólnoty.”⁵

Jak widać powyżej, regulacje prawne dotyczące opodatkowania podatkiem VAT importu towarów są bardzo uproszczone, a wszelkie dodatkowe okoliczności towarzyszące importowi, pozostają bez znaczenia z punktu widzenia zakresu opodatkowania. Tak transparentne uwarunkowania prawne odnoszą się wyłącznie do tej kategorii przedmiotu opodatkowania podatkiem VAT. Do pozostałych kategorii wymagane jest spełnienie dodatkowych warunków (np. zapłata należności), które warunkują opodatkowanie podatkiem VAT.

Przechodząc do zakresu podmiotowego stosowania niniejszej ustawy można zauważyć, że w art. 15 zawężony został krąg podmiotów, które potencjalnie mogą być podatnikami podatku od towarów i usług. W myśl tej ogólnej zasady, podatnikami są osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz osoby wykonujące samodzielnie działalność gospodarczą, o której mowa w ust. 2, bez względu na cel lub rezultat tej działalności.⁶ W ten sposób wy-

⁵ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości C-455/98 z dnia 29 czerwca 2000 r., „System Informacji Prawnej Lex” 38 / 2012.

⁶ Zob. art.15 ust. 1 ustawy o PTiU.

znaczone zostały podmioty, które co do zasady, mogą być podatnikami podatku VAT. Odstępstwo od tej ogólnej zasady zawarte zostało w art. 17 niniejszej ustawy. Oczywiście, to zróżnicowanie odnosi się do podmiotów tworzących krąg podatników podatku od towarów i usług, z tytułu importu towarów. „W przypadku importu towarów, który odbywa się w ramach gospodarczych procedur celnych, podatnikiem są osoby prawne, jednostki organizacyjne oraz osoby fizyczne, na których ciąży obowiązek uiszczenia cła. Status podatnika jest tutaj niezależny od faktu wykonywania działalności gospodarczej. Obowiązek uiszczenia cła związany jest z ciążącym na określonym podmiocie długiem celnym, więc podatnikiem w przypadku importu jest ten podmiot, który jest dłużnikiem celnym (na którym ciąży dług celny)”⁷ Bez znaczenia pozostaje to, czy w oparciu o przepisy celne importowany towar podlega zwolnieniu od cła, czy cło zostało zawieszona, czy zastosowano zerową stawkę celną. Ponadto, podatnikami z tytułu importu towarów są osoby „uprawnione do korzystania z procedury celnej obejmującej uszlachetnienie czynne, odprawę czasową, przetwarzanie pod kontrolą celną, w tym również osoby, na które zgodnie z odrębnymi przepisami, zostały przeniesione prawa i obowiązki związane z tymi procedurami.”⁸ Łatwo zatem zauważyć, że status podatnika podatku od towarów i usług jest w ścisłej relacji z obowiązkiem zapłaty cła. Aby zdefiniować, kto jest dłużnikiem, w takim wymiarze – należy sięgnąć do Wspólnotowego Kodeksu Celnego. Art. 201 ust. 3 WKC stanowi, że dłużnikiem jest każda osoba, zobowiązana do zapłacenia kwoty długu celnego.⁹ W praktyce, najczęściej dłużnikiem tym

⁷ A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *Komentarz do art. 17 ustawy o PTiU*, „System Informacji Prawnej Lex” 43 / 2012.

⁸ J. Zubrzycki *Leksykon VAT 2011*, Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”, Wrocław 2011, s. 704.

⁹ Wspólnotowy Kodeks Cywilny ustanowiony został Rozporządzeniem Rady (EWG) nr 2913/92 z dnia 12.10.1992 r., Dz. U. Nr 302 z 1992r., poz.1.

pozostaje podmiot, dokonujący zgłoszenia celnego, przywożonego we własnym imieniu towaru z poza terytorium Unii Europejskiej. W takim przypadku, osobą zobowiązaną do zapłaty cła będzie ten właśnie podmiot, który niejako automatycznie staje się podatnikiem podatku od towarów i usług.

Coraz częściej podmioty dokonujące importu towarów, korzystają z pomocy firm pośredniczących. W takich przypadkach status podatnika może być nadany różnym podmiotom. Jeżeli firma pośrednicząca (najczęściej Agencja Celna), działa w imieniu podmiotu wprowadzającego towar na obszar Unii Europejskiej i na jego rzecz, wówczas dłużnikiem celnym jest właśnie ten podmiot.¹⁰ Konsekwentnie, podmiot ten staje się podatnikiem podatku od towarów i usług. Tryb działania podmiotu pośredniczącego może być również nieco odmienny od poprzedniego. Mianowicie, Agencja Celna może działać w imieniu własnym, ale na rzecz podmiotu wprowadzającego towar na obszar Unii Europejskiej. Takie rozwiązanie, powoduje konsekwencje już na etapie wypełniania zgłoszenia celnego. Wówczas w zgłoszeniu celnym pojawia się jako dłużnik, zarówno Agencja Celna (pośrednik), jak i podmiot dokonujący importu. Wówczas, do zapłaty długu celnego zobowiązane są solidarnie oba podmioty. Podobnie dzieje się ze statusem podatnika podatku od towarów i usług. W takiej sytuacji, zarówno Agencja Celna, jak i podmiot dokonujący importu towarów, stają się podatnikami podatku od towarów i usług.

Bardzo oryginalne regulacje prawne dotyczą importu towarów, dokonanego przez spółkę cywilną. Ustawa o PTiU, wyposażyła spółkę cywilną w szereg specyficznych uprawnień. Mianowicie, w myśl art. 17 ust. 1 ustawy, podatnikiem podatku od towarów i usług może być również jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej.

¹⁰ Red. Teresa Bielęda, *Poradnik VAT nr 4/2012*, Wydawnictwo Podatkowe GOFIN, Gorzów Wielkopolski, s. 31.

Uzyskana w ten sposób podmiotowość spółki cywilnej, posługującej się numerem identyfikacji podatkowej, innym od numerów wspólników wchodzących w jej skład powoduje, że podatnikiem podatku od towarów i usług jest spółka cywilna. Jest to natomiast podmiot, który nie może być podmiotem praw i obowiązków względem prawa celnego. W takim przypadku, do zapłaty długu celnego są zobowiązani solidarnie wspólnicy wchodzący w skład spółki cywilnej. Podatnikiem VAT jest natomiast spółka cywilna.¹¹

Ponadto, w katalogu podmiotów, które potencjalnie mogą być podatnikami podatku od towarów i usług są podmioty, które dopuściły się pewnych zaniedbań, naruszeń przepisów czy nawet przestępstw. Wyodrębnienie tej grupy podmiotów, i zakwalifikowanie ich do grona podatników podatku VAT, jest odpowiedzią skierowaną w kierunku zwalczania nieuczciwej konkurencji. Wspólnotowy Kodeks Celný wskazuje, że dłużnikami celnymi są wszelkie osoby, które co prawda nie dokonywały zgłoszenia celnego towaru, ale w wyniku zaniedbania, lub świadomego działania wprowadziły w błąd służby celne, by zaniżyć zobowiązanie z tytułu długu celnego.¹² W szczególności, są to podmioty biorące udział w nielegalnym wprowadzeniu towaru na obszar Unii Europejskiej, podmioty, które usunęły spod dozoru celnego towar podlegający należnościom przywozowym, podmioty, które zużyły lub użyły towar podlegający tym należnościom (np. w składzie wolnocłowym).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że nie wszystkie procedury celne zmierzają do wprowadzenia towaru pochodzącego z importu, do obrotu na obszarze Wspólnoty Europejskiej. Istnieje szereg procedur szczególnych, które również generują odrębną grupę podmiotów, zakwalifikowanych jako podatnicy podatku od towarów i usług. Na

¹¹ Zob. red. Ewa Sokołowska-Strug, dz. cyt., s. 364.

¹² Zob. art. 202-205 Wspólnotowego Kodeksu Celnego.

szczególną uwagę zasługują trzy procedury szczególne, tj.:

- a. uszlachetnianie czynne,
- b. odprawa czasowa,
- c. przetwarzanie pod kontrolą celną.

Wspólnym mianownikiem dla wszystkich tych procedur jest fakt, że przywieziony z państwa trzeciego, na teren Wspólnoty Europejskiej towar, po pewnym czasie ponownie będzie wywieziony, choć niekiedy w formie zmodyfikowanej. Pierwsza z procedur – uszlachetnienie czynne, polega na tym, że towar należący do kontrahenta spoza Unii Europejskiej, jest poddany przerobowi (modyfikacji), na terenie Wspólnoty. Po czym ponownie, towar ten wraca na teren państwa trzeciego. Kolejna procedura celna, wymieniona powyżej (b.), umożliwia wykorzystanie danego towaru należącego do kontrahenta z państwa trzeciego, na terenie wspólnoty, po czym ponownie towar ten wraca do właściciela. Jest to czasowe korzystanie z danego towaru (np. czasowe korzystanie z urządzenia, przywiezionego z terytorium państwa trzeciego). Procedura przetworzenia danych, polega z kolei na wytworzeniu na terenie Unii Europejskiej produktów, do produkcji których użyto komponentów pochodzących z terytorium państwa trzeciego. Przy czym, po zakończeniu procesu technologicznego, towar jest wywożony na terytorium państwa trzeciego. W przypadku tej procedury, nie jest pobierane cło z tytułu przywozu na teren Unii Europejskiej komponentów do produkcji towaru finalnego. Cło pobierane jest dopiero z chwilą wywozu produktów gotowych poza teren Wspólnoty.

Opisane powyżej procedury wpływają na poszerzenie zakresu podmiotowego stosowania ustawy o PTiU. Zgodnie bowiem z art. 17 ust. 1 pkt 2 osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobo-

wości prawnej oraz osoby fizyczne uprawnione do korzystania z powyższych procedur szczególnych (uszlachetnienia czynnego, odprawy czasowej, przetwarzania pod kontrolą celną), są zakwalifikowane do kategorii podatników podatku od towarów i usług.¹³ W praktyce, zakwalifikowanie transakcji jako import towarów jest procesem dość trudnym. Dzieje się tak dlatego, że oprócz wspomnianych powyżej procedur szczególnych, występują jeszcze inne kategorie proceduralne, którymi rządzą się prawa rynku. Z importem, związany jest faktyczny ruch towarów z terytorium państwa trzeciego na terytorium Polski. Nie zawsze jednak, w Polsce, ma miejsce faktyczne dopuszczenie towarów do swobodnego obrotu. Z takimi sytuacjami mamy do czynienia wówczas, gdy towar pochodzący z terytorium państwa trzeciego, przemieszcza się przez teren Rzeczypospolitej Polskiej ale w procedurze tranzytu. Zatem, miejscem ostatecznego przeznaczenia towaru nie będzie terytorium naszego kraju, tylko terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. W takim przypadku, import towarów będzie miał miejsce na terytorium państwa członkowskiego, innego niż terytorium Polski. Niemal identycznie wygląda sprawa przemieszczenia towaru z terytorium państwa trzeciego na obszar Rzeczypospolitej, w procedurze składu celnego. W tym przypadku również miejscem ostatecznej odprawy będzie obszar innego państwa należącego do Unii Europejskiej, a przechowywanie towaru na obszarze Polskiego składu celnego, będzie tylko sytuacją przejściową. Odzwierciedleniem opisanych sytuacji będą jeszcze inne procedury celne, którym będzie podlegał towar pochodzący z poza obszaru Unii Europejskiej. Można tu wymienić procedurę odprawy czasowej z całkowitym zwolnieniem od należności celnych przywozowych oraz procedura uszlachetnienia czynnego w systemie zawieszień.

¹³ Zob. art.17 ust. 1 pkt 2 ustawy o PTiU.

Regulacje dotyczące przedstawionych powyżej procedur zawarte zostały w art. 36 ust. 1 i 2 ustawy o PTiU.¹⁴

Bez wątpienia, osobiście ustawodawca podszedł również do zagadnienia związanego z powstaniem obowiązku podatkowego, w zakresie podatku od towarów i usług, określanego dla towarów pochodzących z importu. Co do zasady, obowiązek ten powstaje z chwilą powstania długu celnego. Dług celny jest zaś konsekwencją dokonanego zgłoszenia celnego. Określony w ten sposób moment powstania obowiązku podatkowego dotyczy sytuacji najprostszych, kiedy to towar pochodzący z państwa trzeciego, jest bezpośrednio dopuszczony do obrotu w kraju członkowskim Unii Europejskiej. Oprócz sytuacji tego typu, istnieje szereg transakcji, w stosunku do których obowiązek podatkowy powstaje na zupełnie innych zasadach. Kreatorami sytuacji, rządzących się innymi prawidłami są w głównej mierze szczególne procedury celne, a wśród nich :

- uszlachetnianie czynne w systemie ceł zwrotnych,
- odprawa czasowa z częściowym zwolnieniem należności celnych, przywozowych,
- przetwarzanie pod kontrolą celną.

Jeżeli towar objęty jest jedną z powyższych procedur szczególnych, to wówczas, bez znaczenia pozostaje data powstania długu celnego, gdyż obowiązek podatkowy w zakresie podatku od towarów i usług, w takich sytuacjach powstaje samoczynnie, tj. z chwilą objęcia towarów tymi procedurami. Jeśli natomiast, towary pochodzące z państwa trzeciego, objęte będą procedurą:

- składu celnego, lub

¹⁴ Zob. red. Ewa Sokołowska-Strug, dz. cyt., s. 366-369.

- odprawy czasowej z całkowitym zwolnieniem od należności celnych przywozowych, lub
- uszlachetniania czynnego w systemie zawieszzeń, lub
- tranzytu,

obowiązek podatkowy powstaje z chwilą wymagalności opłat wyrównawczych, lub opłat o podobnym charakterze, jeżeli są one pobierane, a wcześniej nie powstał dług celny.¹⁵

Jeszcze inaczej potraktowane jest przez ustawodawcę wprowadzenie towarów z państwa trzeciego na polski obszar celny, w sposób nielegalny, lub z naruszeniem prawa. W przypadkach związanych z nielegalnym wprowadzeniem towaru na obszar Unii Europejskiej, lub pozostałą część obszaru celnego Wspólnoty (przemysł), lub usunięcia towarów spod dozoru celnego, bądź zaprzestania spełniania obowiązków wynikających z przepisów celnych, czy w końcu zużycia lub użycia towarów w obszarze wolnościowym - dług celny powstaje w momencie faktycznego dokonania tych czynności. Konsekwencją powstania długu celnego, jest oczywiście powstanie obowiązku podatkowego, w zakresie podatku od towarów i usług.

Kolejna osobliwość związana z importem towarów dotyczy zaliczek, przedpłat, zadatków. Zasadą jest, że tego typu operacje finansowe, każdorazowo determinują powstanie obowiązku podatkowego w zakresie podatku od towarów i usług. Rzecz się przedstawia inaczej w zakresie importu towarów. Przepływ środków finansowych, w postaci zaliczki, zadatku czy przedpłaty, związany z transakcją importu towarów, nie wywołuje skutku w postaci powstania obowiązku podatkowego w podatku VAT. Ustawa o PTiU nie zawiera regulacji prawnych dotyczących tego zagadnienia.

Z powyższej analizy wynika, że podstawową przesłanką praw-

¹⁵ Zob. red. Ewa Sokołowska-Strug, dz. cyt., s. 372.

nie relewantną, z punktu widzenia powstania obowiązku podatkowego w zakresie podatku od towarów i usług, jest faktyczny ruch towarów odbywający się na trasie: terytorium państwa trzeciego – Rzeczpospolita Polska (lub obszar Wspólnoty). Zatem, zgodnie z ustawową definicją importu towarów, fundamentalnym wyznacznikiem skutkującym powstaniem obowiązku podatkowego w powyższym zakresie jest przemieszczenie towaru.¹⁶ Aby skonkretyzować obowiązek podatkowy i w konsekwencji określić lub ustalić zobowiązanie podatkowe, niezbędne jest zdefiniowanie podstawy opodatkowania. Co do zasady, obowiązującej w zakresie transakcji krajowych, podstawą opodatkowania jest obrót. Zaś przez „obrót” rozumieć należy kwotę należną z tytułu sprzedaży, pomniejszoną o kwotę podatku należnego i powiększoną o kwotę otrzymanych dotacji, subwencji i innych dopłat o podobnym charakterze, mających wpływ na cenę towarów.¹⁷ Zupełnie odmiennie potraktowana została kwestia podstawy opodatkowania podatkiem od towarów i usług, importu towarów. W tym zakresie decydujące znaczenie ma rodzaj procedury celnej, którą objęto towar wprowadzony na polski obszar celny. W myśl regulacji prawnych, wynikających z art. 29 ust. 13 ustawy o PTiU, za podstawę opodatkowania w imporcie, przyjmuje się wartość celną towarów powiększoną o należne cło i ewentualny podatek akcyzowy.¹⁸ Wartością celną towarów jest cena faktycznie zapłacona (lub należna), za nabywane towary, powiększona o obligatoryjne elementy dodatkowe, określone w art. 32 WKC, do których zaliczamy:

- prowizje i koszty pośrednictwa,

¹⁶ Zob. art. 2 ust. 1 pkt 7 ustawy o PTiU.

¹⁷ A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *Komentarz do art. 29 ustawy o PTiU*, „System Informacji Prawnej Lex” 43/2012.

¹⁸ Zob. red. Ewa Sokołowska- Strug, dz. cyt., s. 372, 373.

- wartość materiałów i komponentów które są częściami składowymi przywożonych towarów,
- honoraria, tantiemy autorskie, opłaty licencyjne dotyczące tych towarów,
- koszty transportu ubezpieczenia,
- opłaty załadunkowe i manipulacyjne.¹⁹

Jak wspomniano powyżej, podstawa opodatkowania podatkiem VAT jest ściśle uzależniona od procedury celnej, której podlega nabywany towar. Zróżnicowane podejście dotyczy następujących procedur celnych:

- uszlachetniania biernego,
- odprawy czasowej z częściowym zwolnieniem od należności celnych przywozowych,
- przetwarzania pod kontrolą celną.

W przypadku pierwszej z wymienionych procedur celnych, tj. uszlachetniania biernego – podstawą opodatkowania jest różnica między wartością celną produktów kompensacyjnych lub zamiennych dopuszczonych do obrotu, a wartością towarów wywiezionych czasowo, powiększona o należne cło i ewentualny podatek akcyzowy. W przypadku drugiej i trzeciej procedury celnej – podstawą opodatkowania jest wartość celna powiększona o cło, które byłoby należne, gdyby towary te były objęte procedurą dopuszczenia do obrotu, plus ewentualny podatek akcyzowy.²⁰ Ustalona w ten sposób podstawa opodatkowania, jest punktem wyjściowym do zastosowania odpowiedniej stawki podatku od towarów i usług, w celu wyliczenia po-

¹⁹ Zob. art. 29-32 Wspólnotowego Kodeksu Celnego.

²⁰ Zob. J. Zubrzycki, dz. cyt., s. 704-705.

datku VAT od importu. Obowiązek ten spoczywa na podatnikach podatku VAT, od importu. Wyliczenie podatku następuje w oparciu o formularz zgłoszenia celnego. Następnie podatek ten jest rozliczany w deklaracjach na podatek VAT w formularzach: VAT-7, VAT-7K, lub VAT-7D. I tutaj znowu pojawia się ciekawostka, odróżniająca rozliczenie podatku VAT od importu towarów, od całej gamy innych transakcji. Tym wyróżnikiem jest fakt, że w praktyce rozliczenie podatku VAT od importu towarów jest neutralne jeśli chodzi o stronę finansową. Dzieje się tak dlatego, że podatek ten jest wykazywany z jednej strony jako VAT należny oraz z drugiej strony jako VAT naliczony. Brak równowagi pomiędzy podatkiem należnym, a podatkiem naliczonym może wystąpić tylko wówczas, gdy nabyty towar nie będzie w całości związany ze sprzedażą opodatkowaną podatkiem od towarów i usług. Wówczas tylko, część podatku VAT będzie obniżała podatek VAT należny, a co za tym idzie, pojawi się zobowiązanie podatkowe, które winno być uregulowane, w terminach określonych w ustawie o PTiU (do 25-dnia miesiąca następującego po okresie rozliczeniowym).

Reasumując, na podkreślenie zasługuje fakt, że zagadnienie opodatkowania importu towarów podatkiem od towarów i usług jest bardzo złożone i niejednolite. Szereg występujących w praktyce procedur celnych, w bardzo różnoraki sposób wpływa na rozliczenie podatku od towarów i usług. W konsekwencji, na pozór bardzo podobne do siebie transakcje, mogą wywoływać różne skutki podatkowe. Bez wątplenia, import towarów potraktowany został przez ustawodawcę w sposób bardzo osobliwy i zarazem skomplikowany. Import towarów, na tle ustawy o PTiU, wyróżnia się własnymi przepisami i regułami, które odbiegają znacznie od zasad rządzących innymi kategoriami transakcji występujących w gospodarce.

BIBLIOGRAFIA:

- A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *Komentarz do art. 17 ustawy o PTiU*, „System Informacji Prawnej Lex” 43 / 2012.
- A. Bartosiewicz, R. Kubacki, *Komentarz do art. 29 ustawy o PTiU*, „System Informacji Prawnej Lex” 43 / 2012.
- Red. Teresa Bielęda, *Poradnik VAT nr 4/2012*, Wydawnictwo Podatkowe GOFIN, Gorzów Wielkopolski.
- Red. Ewa Sokołowska-Strug, *Leksykon VAT. Praktyka. Teoria. Orzecznictwo.*, C.H.BECK 2011.
- J. Zubrzycki *Leksykon VAT 2011*, Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”, Wrocław 2011.

ORZECZENIA TRYBUNAŁU SPRAWIEDLIWOŚCI:

- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 23 lutego 2006r. C-491/04, „System Informacji Prawnej Lex” 38/2012.
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości C-455/98 z dnia 29 czerwca 2000r., „System Informacji Prawnej”

AKTY PRAWNE:

- Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, Dz. U. Nr 177 z 2011r., poz. 177 z p. zm.
- Wspólnotowy Kodeks Cywilny ustanowiony został Rozporządzeniu Rady (EWG) nr 2913/92 z dnia 12.10.1992r., Dz. U. Nr 302 z 1992r., poz.1.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 4 kwietnia 2011r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o podatku od towarów i usług, Dz. U. Nr 73 z 2001r., poz. 392

Andrzej Mirski

MANAGEMENT OF LANGUAGE OF COMMUNICATION IN THE FIRM

1. The role of communication in the process of management

Communication is a social process of significant importance for the functioning of both the individual units, and the whole organization. Good communication within the company increases the exposure of workers and reduces their resistance to change. Employees who know what is going on in the company, know its plans and intentions, they feel valued and taken seriously, because their approach to the task is positive. Communication is understood as the transmission of messages between the sender and the recipient. The full process of communication should take place in two directions. Thus, communication is sending and receiving of messages by means of symbols and in that context organizational communication is a key element of organizational climate (Drenth et al, 1998). Communication could be also understood as transfer of information from sender to receiver under the condition that the receiver understands the message (Weihrich, Koontz, 1993). Communication in organizations encompasses all the means, both formal and informal, by which information is passed up, down, and across the network of managers and employees in a business (Spaho, 2011)

Lack of effective communication is the most serious obstacles to the effective operations of group. Psychologists estimate that communicate with other people (without hours of sleep) devote about

70 % of the time. This 32 % takes us 42-57 % speaking and listening. These data quite clearly show that our communication with others takes us a lot of time. These various modes of communication may be used to disseminate official information between employees and management, to exchange information. The challenge for businesses is to channel these communications so they serve to improve customer relations, build employee satisfaction, provide knowledge-sharing throughout the organization, and most importantly, enhance the firm's competitiveness. Most corporations now encourage employees to take an active part in their company. Employees who notice ways to improve production lines are encouraged, and usually rewarded, for passing those ideas on to managers. Employees who submit ideas that withstand intense study can be rewarded with a percentage of the company's savings. Employees who are harassed on the job are strongly encouraged to report such harassment as far up the chain of management as necessary to stop it. Regular employee meetings are held where the lowest level employee can stand up and ask the manager a direct question with the full expectation that a direct answer will be offered in return (Spaho, 2011).

Communication should be seen as a continuous, systematic process by which interested parties within the company learn what they need (or, in some cases, want) to know. While not all information is appropriate for all people to know, in general open and free communications should be encouraged within and across all levels and divisions of the enterprise. Communication in organizations should be easy and understandable. Management terms and jargon or stiff or flowery language may contribute to the impression among employees that management is talking down to them, or may simply lose their interest and defeat the purpose. Management should obtain and analyze feedback about the state of communications at their

company. Indeed, managers may have misperceptions about the quality of communications because they have failed to avail themselves to pertinent information from others. However, equally important is the style of communication.

2. Marshall Rosenberg's theory of communication

The inspiration to this study is the theory of Marshall Rosenberg, an American psychologist and the creator of Nonviolent Communication, a communication process that helps people to exchange the information necessary to resolve conflicts and differences peacefully. Dr. Marshall Rosenberg, founder of the international nonprofit Center for Nonviolent Communication, has taught these empowering skills for over 30 years to the general public as well as to parents, diplomats, police, peace activists, educators, and managers. Based in Switzerland, Dr. Rosenberg travels worldwide in response to communities that request his peacemaking services and skills. He has provided mediation and training in over two dozen countries, including war-torn Rwanda, Croatia, Palestine, Sierra Leone, and Ireland.

Marshall Rosenberg introduced the comparison of "language of jackal" and "language of giraffe". Language of giraffe is a language of requests whereas language of jackal is a language of demands. According to Rosenberg's "language of jackal" is characterized by judgment attacking the person, not her actions. This is a moralistic classification idiom that labels people; it has a splendid vocabulary for analyzing and criticizing. Language of jackal is good for telling people what's wrong with them: "you're emotionally disturbed, rude, lazy, selfish." It is so preoccupied with getting its immediate needs met that it cannot see into the future. Similarly Jackal-thinking individuals believe that in quickly classifying or analyzing people, they understand them. Unhappy about what's going on, a Jackal will label the

people involved, saying, "He's an idiot" or "She's bad" or "They're culturally deprived." This is a way of mentally classifying people into varying shades of good and bad, right and wrong. Ultimately, it provokes defensiveness, resistance, and counterattack. In "jackal culture", feelings and wants are severely punished. People are expected to be subservient to authority; slave-like in their reactions, and alienated from their feelings and needs (Rosenberg, 2003).

Opposite to it is the "language of giraffe", which is more empathetic, honest and open, connected with the ability to listen and communicate without judgment. The "language of giraffes" do not criticize people, but is just talking about own needs and feelings and trying to understand the point of view of others. User of this language is not interested in changing people; rather, he or her is interested in providing opportunities for them to be willing to change. "Language of giraffe" makes requests in terms of what we want people to do, not what we want them to feel. User of this language does not make requests in the past, does not say, or even think, "How nice it would have been if you had cleaned the your room last night." Instead, states clearly what he or she wants in the present, taking responsibility for own feelings. At the same time, this language attempts to give others an opportunity to act in a way that will help everybody feel better. In giraffes culture people say what they do want, rather than what they don't want, ultimately seeking a connection in which each person feels a sense of well-being and no one feels forced into action by blame, guilt, or punishment. As such, "language of giraffe" creates harmony. Stating a request in simple "language of giraffe" is a four-part process rooted in honesty:

- describe your observation. without criticizing or judging;
- identify your feeling;
- explain the reason for your feeling in terms of your needs;

- state your request.

In a “giraffe culture”, people learn to express our feelings, needs, and requests without passing judgment or attacking. They request, rather than demand, being aware of the fine line of distinction between these two types of statements, experiencing love and friendship as openness and sensitivity, with no demands, criticism, or requirements to fulfill requests at either end of the dispute. And the outcome of any dialogue ruled by this positive feelings is harmony. This form of dialogue, although offering no guarantees of agreement between disputing parties, sets the stage for negotiation, compromise, and most importantly, mutual understanding and respect (Rosenberg, 2003).

The purpose of this study to check the concept of Rosenberg, using a questionnaire consisting of 14 items, which is to test the actual stress and job satisfaction, as the responds to two reprimands - one in “language of jackal "and the other in" language of giraffe.

Thus, the aim of this study is to examine whether the language that is used actually affect the results of the questionnaire.

According to Lazarus and Folkman's theory, stress is a human reaction to the environment in the context of the situation as perceived by the individual as thwarting the implementation of the its plan. This results in enhancement of affect and launching mechanisms to overcome this affect. Lazarus calls this relationship a transaction, because of the interaction between man and the environment (Folkman, Lazarus, Gruen, DeLongis, 1986). According to this theory, one can assume that, as an employee affects the environment (including supervisors and stress), so the environment affects the employee. The author emphasizes the fact that man and the environment are whole, which is not a simple sum of the parts. According to

Lazarus, the transaction with the environment is assessed cognitive entity, having the nature of a continuous process (initial assessment). From this perspective, the relationship can be assessed as having no meaning, favorably - positive or stressful.

Ken Blanchard stated that the reprimand should be: given as soon as possible, concrete, verbalize feelings of the speaker and confirm the recipient in the belief that it values (Blanchard, 2007).

In the reprimand in the language of Jackal it was necessary to break the rules concerning feelings and affirming the public in the belief that their values. The omission of these two principles made sense to compare these two different reprimands. Both, however, the messages were both specific and taken as soon as possible (took place at the meeting summarizing the previous day's work). However, bearing in mind that each person is different has a different resistance to stress, ways to tolerate it, it rotates in a different environment, we decided to once again see what the results of this particular study sample.

3. Research

Hypotheses

We accepted three hypotheses :

1. Language "giraffe" in comparison with the language of the "jackal" more motivates to work.
2. Language "jackal" causes greater stress than the language of "giraffe"
3. Job satisfaction correlates with the language of communication that we use .

Method

The entire test conducted at X Corporation in one of the Polish city, courtesy of one shift manager. It was necessary to adjust to a typical daily schedule.

In the case of the experimental group before the hand questionnaires, manager reprimanded conducted in the language of „the Jackal ", after 1 week of repeated process that brought a reprimand in „giraffe „. The experimental group was tested around 7:00 am at the meeting, which it summarized to make the day before. The total number of individuals tested is 144 (64 in the control group and 80 in the experimental group). The same study, which delivers a reprimand and questionnaires, took approximately 15 minutes.

Subjects

Respondents were divided into two groups - control and experimental. The control group consisted of 64 people, experimental group of 80 (45 men and 35 women). Selection of people to groups was subordinated to the company's structure, which is divided into 4 parts: production hall, leather cutting room (experimental group), fabric cutting room (control group) and magazine. In experiment took part employees of both cutting rooms, because their work and responsibilities for data look very similar positions. The subjects did not receive any remuneration for completing the survey and were not informed that they are taking part in the study (at least until the date on which the last of the filled questionnaires).

Materials

For the study questionnaire was prepared and its parameters have been checked in the program Statistica. To check the reliability, Cronbach's alpha was calculated, which in the control group was 0.74,

in the experimental group during the first part of 0.75, while the second 0.65. To measure the accuracy factor analysis was used, which distinguished (as predicted) four factors, which were called: contact manager, contact with colleagues, stress and job satisfaction.

Procedure

Questionnaires were distributed to employees after meetings summarizing the previous day's work soon after the start of the change. The first stage of the study took place on 3 January 2014. The subjects were then the second shift, which worked from 14 to 22. In the control group, manager gave the survey and asked for their fulfillment, explaining that they came from the outside and will not survey and questionnaires are anonymous, so was asking for honest answers. However, in the experimental group female manager at a meeting gave its employees reprimanded in "jackal language" in the form of words: "You know that the company is working on the best performance that day was in yesterdays very bad, tragic indeed. Always after a long break from work I cannot count on you. Holidays are over, so time to get to work, you are paid for. If you do not live up to its obligations, it cannot be surprised that some people will lose their jobs. If this goes on, I guarantee you that no one on this will benefit. Get back to your position, do not wander around and get to work". Then, about 17 hours each got a questionnaire that was designed to solve. The second phase of force only experimental group and took place a week later, on 10 January at the first change (between the hours of 6 to 14). As in the first stage, a meeting summary manager also gave a reprimand their employees, but this time in the "language of giraffe", which was as follows: "I am disappointed that no one wants to stay on overtime. I understand that the more likely end up working faster and go home and harder to stay in work for

longer. However, I am very sorry that I can count on you in this matter. We are a team and that he worked well everyone has to take responsibility for their work, especially when it requires amendments in the form of overtime. You know, I never forbade you to take a pass, but if the situation does not change, I'll have to stop it". A few minutes later, about 7 hour's employees were to complete the questionnaire.

Results

In order to check the validity of hypothesis it was made, in the program Statistica, T-test for independent samples to the variables (control and experimental I and the control and experimental II) and for dependent samples to the variables (experimental I and experimental II), which showed:

- In the control group (in comparison with the experimental group) subject showed:
 - less satisfied with their work;
- In the experimental group I (compared to the second experimental group):
 - Respondents, in spite of reprimand in „jackal language", feel less fear of the reaction of supervisor for the error committed by them;
 - Subjects often complain about conditions at work;
 - Superior attitude less motivated respondents;
- In the experimental group II (in comparison with the experimental group):
 - Respondents feel less need supervisor;
 - respondents are less satisfied with the work they do;
 - respondents feel that their work is less important for corporations.

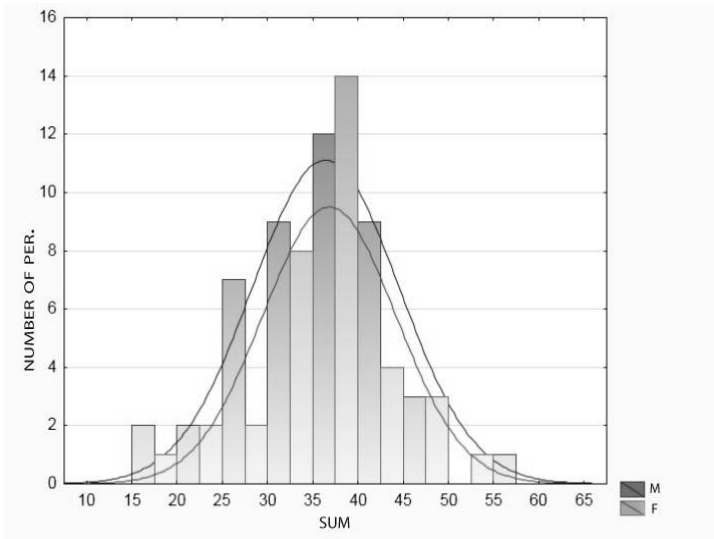

Figure 1. Research Group "language of jackal"

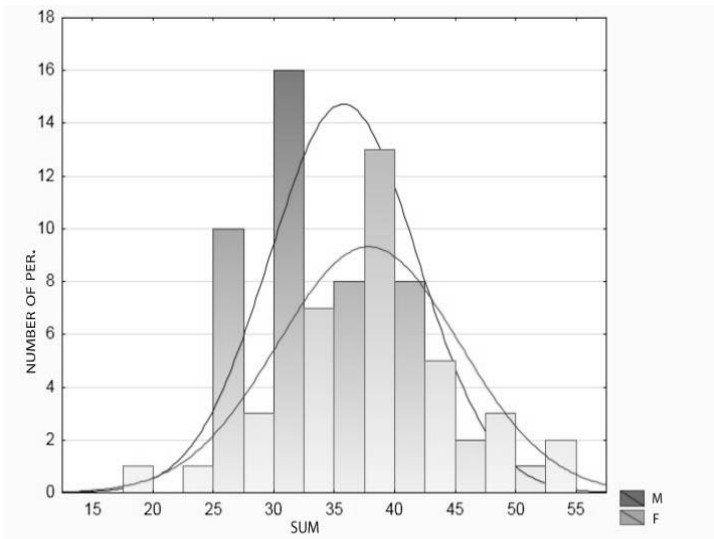

Figure 2. Research Group „language of giraffe”

Throughout the test, one could get at least a 14 point. (Indicates a low stress and high job satisfaction) and the maximum 70 points (high stress and low satisfaction). The lowest result obtained in the case of the first group is in the range of 15-20 points, and the highest 55-60 points. In the case of the second group - 15-20 points and 50-55 points. There is therefore up to the extreme results. Both distributions resemble Gaussian, because most of the results is the average, for both men and women. But they are not symmetrical.

Analyzing the figures one can notice that messages in "jackal language" make the results of most men indicate that they are more satisfied with their jobs and experiencing less stress compared to women. The highest percentage of women has an average job satisfaction. Similarly, the situation is in a group of people to whom the message was addressed in "giraffe language". However, the major difference is that the extreme in the first group received the men, while the second - women.

Discussion

After analyzing the results, it appeared that the hypotheses are only partially confirmed. Namely, the "language of giraffe" in comparison with the "language of jackal" more motivates to work and it is better top job satisfaction. Statistical analysis not confirmed the hypothesis that "language of jackal" causes greater stress than the "language of giraffe". As is apparent from this research, type of language of communication significantly affects assessment of the social environment. Subjects after hearing a reprimand in "jackal" worse assess both the work environment and supervisor. Using language more empathetic ("giraffe"), we can improve conditions at work. What is also confirmed by the fact that the language of "giraffe" has a positive impact on workers motivation. Improving conditions at work (according

to Lazarus external environment) positively affect the stress reduction units (transactional theory of stress).

The main problem that we discussed in the study was the impact of the language of communication on stress and job satisfaction. This is important because people spend a lot of time during their life. It is interesting how relationships are formed and influence language general well-being of the average worker. To check our assumptions we decided to prepare a questionnaire consisting of 14 items, so that we adopted two of the three hypotheses.

What should be changed in an experiment to positively influence a significant difference between the two messages would be the consequences of granting time reprimands The use of language "the Jackal" by month adequately to assess employees, followed by another month of language "giraffe" would ensure that the results would be much more statistically significant.

Undetected cannot be in this case, the issue of different supervisors in the experimental and control groups. Superiors have a crucial impact on the ratio of workers to their tasks. Comparing two different managers, we are dealing with two different personalities, temperaments, and finally styles of leadership. Finally, it is hard to tell how it really affected communication language to stress and job satisfaction. Nevertheless, the result of study confirm, that using the language of giraffe is more motivating for workers and enhances their job satisfaction.

Literature

- Blanchard K. (2007). *Przywództwo wyższego stopnia*, rozdz. 8. Warszawa: PWN.
- Drenth, P.J.D., Thierry H., De Wolff, C.J., (1998), *Handbook of Work and Organizational Psychology*(2nd Edition), East Sussex, Psychology Press Ltd.

- Folkman, S., Lazarus, R. S., Gruen, R. J., & DeLongis, A. (1986). Appraisal, Health Status and Psychological Symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50(3), 571-79.
- Johnson, J. D. *Organizational Communication Structure*. Norwood, NJ: Ablex Publishing, 1993.
- Rosenberg M. (2003). *Porozumienie bez przemocy. O języku serca*. Warszawa: Jacek Santorski & CO.
- Spaho, K. Organizational communication as an important factor of company success: Case study of Bosnia and Herzegovina, *Business Intelligence Journal*, July, 2011.
- Wehrich, H., Koontz, H., (1998), *Menedżment, Mate*, Zagreb
- Werner D. *Managing Company-Wide Communicaton*. London: Chapman & Hall, 1995.
- <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Clo-Con/Communication-in-Organizations.html#ixzz3Imdw4xyx>
- <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Clo-Con/Communication-in-Organizations.html#ixzz3ImYL9Uz5>
- <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Clo-Con/Communication-in-Organizations.html#ixzz3ImcmZEfK>
- <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Clo-Con/Communication-in-Organizations.html#ixzz3ImdLlxFQ>

Myron Vachevsky*

WAYS AND DIRECTIONS OF FORMING PROFESSIONAL COMPETENCES IN UNIVERSITY STUDENTS IN THE STUDY MARKETING

Summary

This article analyzes the reform of education at the present stage of its development trends and updates in accordance with the latest standards and on this basis the development of professional competencies in graduates.

Statement of the problem.

In a world very rapidly occurring changes in society and the economy. The need for specialists with professional competencies of marketing is constantly growing as for professionals of economic direction (financiers, auditors, managers, accountants, etc.). In the context of building a market economy training of marketers with a high level of professional competence involves knowledge of basic theoretical principles, practical steps and results of modern economic transformation.

* Prof .of Academy Poloniyna Chenstokhov, Academician of Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Preparation of professional competencies in marketers makes most institutions where taught the course "Marketing" as a basic discipline of professional knowledge and specialist skills, prepared to a market economy with a corresponding list of competencies that provide professional knowledge and skills in the chosen profession or activity in such major areas, namely:

1. **Competence in the field of economic activity:** enterprise the ability to make risk activities, creative thinking in decision-making, responsibility to employees and society, discipline, demanding of themselves and their subordinates, the cult of work - planning, timing, dependability, pride in the quality of work - high quality products, understanding of basic economic relationships, understanding the social security system, the formation of professionalism and ethics, creating economic skills.
2. **Legal competence:** knowledge of the legislative framework, knowledge of the functioning of the political system and state power, the formation of a democratic social position; participation in political life skills, culture and legal responsibilities, awareness of the need for compliance with the law, the recognition of the equality of all people, respect for freedom, openness.
3. **Political Competence:** activity and mobility, public activity, respect the decision of the majority; care of people's business.
4. **Cultural and communicative activities competence:** the ability to maintain religious and national traditions, a culture of interpersonal relationships, mastery of national and world cultural heritage, in the production of tolerance, respect for subordinates and their views and ideas, perception of pluralism, the

ability to intelligently defend their beliefs in front of opponents.

5. **Social and organizational competence:** a system of social relations, motivation of social behavior, self-management, effectiveness of management, economical use of time and other resources.
6. **Technological competence:** skillful use of technology (equipment, computers); efficient coexistence with technosphere, criticism of the technosphere.
7. **Environmental competence:** knowledge of the laws of ecology, harmonious coexistence with the environment, conservation of the biosphere.
8. **Competence in everyday life:** respect for others, ability to coexistence, readiness to help, concern about the ethics of the living space.
9. **Sphere of private life:** skills in building strategies and programs life model constructive behavior, mental models of a healthy lifestyle, forming a model to overcome critical situations out of life crisis, the formation energy model of purposeful behavior (communication) coexistence of self.

Establishment of market relations between countries and the success of economic reforms required to form the basic institutions of a modern economy, including the is crucial marketing.

Today in Ukraine through education in higher education institutions has a direction and inclination of teachers and public readiness to the formation and development of high professional competence of graduates, which is the main focus will be encouraged to re-

form education, integration of Ukraine into the rich culture and European community if based on the use of modern educational technology.

Solving any pedagogical tasks is the process of self-oriented, so that requires innovative solutions and thus enhance professional competence in upcoming marketing depends on the absorption of certain normative models and standards of knowledge and skills, as well as expanding the range of behavior in the labor force, development of flexible and professional work that can react to changes in market competition.

All universities and profiling department of marketing, various forms of ownership, should choose such a course of study and training of highly qualified marketing specialists as professional competencies that will run on a deep theoretical and applied knowledge, knowledge of Economics, Intellectual Property, have the flexibility thinking and behavior to solve tasks in the areas of self transferring previously acquired knowledge, skills, and ways of life in the new situation, vision problems, which arose from different role positions, the selection of a new feature known object, of the choices of possible answers; combination of previously known methods in the new one.

To the knowledge and skills of the teacher, preparing marketers should include areas that make up the new technology training and developing professional competence marketer, such as:

- methodological competence - a knowledge of the principles, methods, forms, procedures, cognition and transformation of educational activities, knowledge of general scientific methodology, ideology formation, development of skills in organizing and conducting educational research in the process of problem solving situations, the ability to innovate, scientific evidence,

critical thinking and creative application of knowledge production and practice, the ability to predict, design and manage the educational process;

- didactic and methodological competence - a formation of knowledge and skills that are the basis of principles, methods and tools for learning, using of innovative learning technologies marketing;
- specially-scientific competence - a formation of knowledge and skills from the course of marketing, which is studied by students for professional skills that form the cognitive, structural and information competence;
- environmental and valeological competence - the knowledge of nature and society, the environment and the health saving and good life;
- - management competence - a formation of knowledge management, information organization, management, coordination, motivation, control, ability to organize teaching practice of students to influence behavior and possible outcomes.

Depending on the direction of training and study of relevant marketing course can be formed with other tools skills of teacher, conducting educational process. Educational activity is one of those activities for which its success depends on the nature and content of relationships that arise in the course of interaction. Condition for establishing interaction between teacher and student teacher is a communicative activity, namely the organization and conduct of students through the various types of communication, that education and training is a communicative process, based on - communication.

So it should be noted, if the teacher formed marked key areas of competence, then we can talk about the formation of his professional competence. As a result of its formation is the development of personal direction of the teacher, his creativity and pedagogical culture during which he may transfer his activities and instill students - future marketers.

From teacher-marketer, his professionalism and competence depends, what are his graduates. Professionalism (especially teaching) is associated primarily with high self-specific features, style of teaching material.

Analysis of recent publications.

The problem of marketing and its study in higher education institutions devoted a significant amount of work: A.Afonin [1] H.Andrusenko [2] A.Balabanova [3] J. Beskid, [5] A. Bratko., E.Savelyev [4] M.Vachevskyy [6,7,8,9,10,11,12,13,14.] V. Gerasymchuk [15]. Most publications investigate the problems of production and distribution, without the training of marketers in the education and formation of their professional competence.

The aim of the article is to identify disadvantages of traditional marketing training system and developing new teaching methods and the formation of future marketing high level of professional competence.

The main material.

Study of theory and practice in the field of modern education, training future marketing shows that their preparation requires a special approach to the modern market economy, the development of new programs, manuals, books that would ensure the current level of training of professional competence of the teacher - the future of marketing.

The creative potential of the teacher is a person's ability to solve new pedagogical problems with social and professional significance, enrich teaching career, putting her new direction and content of education.

Scientific substantiation of Marketing gives O.Pansies, E.Savelyev, attempt to create a holistic marketing concept [4].

A.Pavlenko, A.Vovchak in the textbook in Marketing teaches basic questions that reveal the essence of marketing as a business philosophy by market conditions and competition. The main attention is paid to marketing approaches, methods, algorithms and tools that are used by businesses to meet the needs of both consumers and their goals [19].

The should be mentioned [16] renowned professor M.Yermoshenka in which the author first combines marketing with management, marketing management mechanism leads in the principles, functions, structures, methods, tools and strategies of management and combines general knowledge of marketing and management.

The analysis of sources of information on marketing, as well as understanding the importance of studying the science students of higher educational institutions that train future marketing of professional competence, led by a new approach to the study of marketing techniques, teaching students of higher educational institutions and accordingly developed: "Marketing".

Prepare marketers and forming their professional competencies to productive sectors related to the study of internal and external environment, the study of business, market, customers, competitors, government policy, which should be prepared for future marketing of the relevant area of professional competence and wide knowledge of marketing. Marketing - an integral part of the modern market econ-

omy. In laying the foundation of the data obtained in the study of different market segments - individual groups, businesses, because it is addressed to new products. Production and sales in a "buyer's market" and is the basic meaning of marketing activities, which should prepare the appropriate marketing area of professional competence in educational institutions.

Specialists marketers of industrial marketing of intellectual property should be carried out in various areas of study, specialization of activity, which are formed professional competence in upcoming marketer, but the basic course should be: economics and business, finance and audit, management and patenting, natural science, information and patenting, science, information and computer science, special courses required job description graduate school.

In the study of marketing by students of pedagogical institutions, in our view should, above all, focus on the basic theoretical aspects, give examples to graduate student had clear knowledge that can transfer to pupils, combining them with economics, management and intellectual property namely training on sound theoretical background. However, this does not mean that you can ignore acquiring applied skills, as topics such as market research, product life cycle, advertising, service, product policy, trade, distribution channels, product, marketing, banking and others require considerable practical skills, an illustration of the market. The essence and principles of marketing in the enterprise, the author discussed in [6, 34 -40].

The level of formation of professional competence may be different depending on what components make up its structure, activity, environment, and that their relationship, which provides marketing interaction of all components of the knowledge and skills to use innovative technology and personal professional expertise to market conditions.

The training should orient the student to write a term and later study the same problem in the preparation and writing of the thesis. Practice shows that this method is most effective combination of theory and practice. These studies include a wide aspect of the history of the emergence of enterprise manufacturing various types of products, pricing and advertising.

In the course students should be emphasized that the pricing practices that existed in our country, was far from the competition. Current prices are not served as the distribution of goods to consumers, did not reflect the variety of economic interests, needs and evaluations.

Prices gradually lost the ability reflectance value of the goods had account character basically have not been able to fully perform all of its functions, they reflect the general instability of the economy and deepening it. Revenue under these conditions is not fulfilled functions to spending barrier, while shortages inevitably provoked increase costs and reduce the quality of products and services. Targeting all categories of prices mainly on production costs negatively impacted on stimulating the economy, determine Enhstler Peter [17] I.Lukinov, O.Bilous, V.Stepanenko [18].

As an economic category price is a monetary expression of value of goods. In marketing at a price we understand the amount of money that should be in charge of the market for the getting of goods or services. Its value is largely determined by the socially necessary labor inputs. Individual costs of production of certain goods may be lower than the socially necessary due to efficient use of factors of production, or exceed them due to irrational use of these factors [8, 40].

In order to identify ways to enhance the formation of professional competencies in marketers with pricing we should to follow

such direction in the formation of such practical knowledge and skills for productive activities:

The first, marketer should know the price is a form of business communication producer with the consumer. It plays an active role in regulating the proportions and the balance in the economy. If the means of production and labor is distributed between industries and major economic complex in proportions that are close to optimal, the balance between supply and demand in the market is supported by prices that correspond to the socially necessary labor. Under other conditions the price of certain goods deviates from its base. This indicates imbalances in the economy and require appropriate measures for its elimination.

The second, a marketer needs to understand that the main function of prices -clearing and settlement. It reflects the socially necessary costs of production of different products. Prices, containing accurate information about the level of socially necessary expenditures to provide equivalence, equivalence of exchange. They are more robust in economic analysis, comparisons. Different types of the same product in the physical dimensions are not compared. For example, the production of papers is measured in millions of copies of books and periodicals - in printed sheets. Compare their output can only be in monetary terms using prices.

Thirdly, the marketer should be able to price associated with intellectual property, associated with intellectual property. Goods, which uses inventions, industrial designs, corresponding to a market novelty, its life cycle in comparison with analogues are more stable, brings more revenue and sold at higher prices.

Fourth, the marketer should be aware that inherent value and function of balancing supply and demand. If the demand for these products exceeds supply, prices must rise to restrict demand and

stimulate production of goods. In the surfeit of commodity price should decline by extending the boundaries of consumption and limiting production.

Fifthly, the marketer needs to use price as a function of the income distribution. This separation can occur between sectors, between producers and consumers and within the industry - among enterprises.

Having reviewed the pricing in a market economic system, we can say that the price is a close relationship between supply and demand, and most importantly-the price associated with intellectual property used in goods manufacturers, which makes the product more competitive and attractive and more stable compared to the competition.

Students have the opportunity to engage in marketing, ranging from writing term papers, they later formed the basis for writing dissertations. This field of study is beneficial to acquire theoretical and practical skills for the formation of professional competencies.

Education and its impact on training professionally trained specialists in activity in society is recognized as an important factor not only socio-economic development but also as a key to the rise of civilization at Higher level.

One of the problems in the labor market is the competition between specialists, employees and requires education to ensure timely and adequate training people for the future, which is rapidly approaching, it requires a radical restructuring, strategically focused on the challenges of the XXI century, that is, not just to improve education graduates secondary schools and higher education institutions, and the formation of future marketers a new type of intelligence, another way of thinking that would be adapted to the fiercely competitive business in today's social and informational realities of the world.

Our results confirm the fact that today's professionals to be constantly high professional competence have to continuously engage in a process of education, which will last throughout life, as the only way it can generate confidence high professional competence to be competitive, adapt to technological innovations as a result of continuous improvement not only tools, but also of its contents; acquire new knowledge and professional competency areas .

Conclusions.

Marketing activity in the market infrastructure demands new approaches to training future marketers of high professional competence. Experimental data and educational practice suggest that training marketers with a high level of professional competence, which is held by most universities in Ukraine. We have argued that this requires a holistic, flexible Variable high school preparation of future marketers whose mission is to provide the learning process to the requirements of modern market, innovation, using the latest technology and global experience that ultimately provide specialist training in the current competitive environment.

- Афонін А.С. Маркетинг: Конспект лекцій. - К.: МЗУУП. 1994. - С.23.
Андрусенко Г.О. Основи маркетингу. - К.: НОК ВО. 1992. - 143 с.
Балабанова Л.В. Маркетинг. Підручник.-К.: "Знання-Прес", 2004. - 645 с.
Братко О.С., Савельєв Є.В. Загальна концепція маркетингу: Навч.посібник. -К.:УСДОЛ1993.-56с.
Бескид И.М. Теоретичні підвалини дослідження суті державного бюджету України. 1998.-№1,-С.16-19.
Вачевський М.В. Суть і принципи маркетингу в діяльності підприємства. Економіка України. - №12, 2003. - С.34-40.

- Вачевський М.В., Примаченко Н.М., Бабяк М.М. Маркетингова культура у підприємстві. - К.: ЦУЛ. 2004. - 160 с.
- Вачевський М.В. Маркетинг формування професійних компетенцій. Підручник. - К.: Вид. "Професіонал", 2004. - 492 с.
- Вачевський М.В., Скотний В.Г., Вачевський О.М. Маркетинг. Основи теорії і практики. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Львів "Каменярь",-1999,-223 с.
- Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика. Монографія. - К.: ЦУЛ. 2004. -376с.
- Вачевський М.В., Скотний В.Г. Промисловий маркетинг. Навчальний посібник. Для студентів вищих навчальних закладів. - К.ЦУЛ.2004, - 256 с.
- Вачевський М.В., Скотний В.Г. Маркетинг в сферах послуг. - К.: ЦУЛ. 2004, -256 с.
- Вачевський М.В. Маркетинг для формування у майбутніх маркетологів професійних компетенцій. Навчальна програма для студентів ВНЗ спеціальності "Менеджмент організацій". - Дрогобич "Коло", 2004. -17с.
- Вачевський М.В. Економічні аспекти місцевих бюджетів. Монографія. Дрогобич НВЦ "Каменярь".2003. - 97 с.
- Герасимчук В.Г. Маркетинг. Теорія і практика. - К.:1994.- 327 с.
- Єрмошенко М.М.Маркетинговий менеджмент. Навчальний посібник. -К.:НАУ.2001.-204 с.
- Енгстлер Петра. Ринкова економіка для бізнесменів-початківців. (переклад О. Логвиненко).- К. :Вік. 1992.
- Лукінов І., Білоус О., Степаненко В. Проблеми ціноутворення і стабілізації грошового обігу. Економіка України. 1992.-№6.

Павленко А.Ф. Призначення і зміст освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця з маркетингу. Маркетинг в Україні. -№1(17).2003.-С.53-60.

Домашня адреса:

Вачевський М.В. Вул. Громадська 15 с Лішня
Дрогобицького р-н Львівської обл..

Stanisław Łupiński*

ROLA ETYKI ZAWODOWEJ W ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Summary

Professional ethics contains general specific and ethical norms, concerning a given profession. The subject are specialists, performing a specific mission towards society. These include employees of public administration. Job of public administration officials come under moral evaluation of the recipients of that profession. Currently, professional ethics heaves increasingly larger circles of professions, performing the work to the society. Also arise codes of practice of individual professions. Professional ethics contributes to a more conscientious, professional and responsible work in public administration.

Wstęp

Etyka zawodowa pełni ważną rolę w administracji publicznej. łączy się ona z kształtowaniem postaw osób i zawodów przez nich wykonywanych. Jeśli etyka jest nauką o moralności, to postawy pracowników administracji publicznej, bardziej sprzyjają dobremu wypełnianiu zadań i obowiązków z nią związanych.

Liczni autorzy tematyki etyki zawodowej, stawiają liczne pytania, w których szukają też odpowiedzi, jak pełnić urząd czy zadanie w sposób etyczny, czyli moralny. Obecnie etyka zawodowa przez

* Wydział Interdyscyplinarny, Akademii Polonijnej w Częstochowie.

liczne kodeksy jest wprowadzana w różne miejsca, gdzie pracuje konkretny człowiek, wykonując swoją pracę zawodową.

Przedstawiana często różnica pomiędzy moralnością i etyką uwzględnia też podział na etykę opisową i etykę normatywną. W praktyce jednak te różnice często są pomijane. Termin „etyka zawodowa” jest używany w szerokim znaczeniu, jak i dla określenia norm, jak przedstawiciele danego zawodu mają się zachować, ich przekonań moralnych, a także dotyczy ocen etycznych ich zachowań.

Charakterystyka etyki zawodowej posiada w sobie aspekt normatywny. Odróżnia się etykę zawodową od moralności zawodowej, która ukazuje postępowanie moralne pewnej grupy społecznej czy też ich przekonań moralnych. Rozważania o etyce zawodowej, dotyczy zasad postulowanych do przestrzegania i zachowania przez osoby danego zawodu a nie jako normy faktycznie obowiązujące w praktyce zawodowej.

Autor w artykule podejmuje opis przedmiotu etyki zawodowej. Trudno jest jednoznacznie określić przedmiot etyki zawodowej, jak też samej etyki. Problemy natury moralnej dotyczą nie tylko jednej grupy osób. Propozycje dotyczące przedmiotu etyki zawodowej, dzielą te zagadnienia na trzy grupy. Pierwsza z nich dotyczy higieny życia duchowego, drugi ukazuje stosunki z innymi ludźmi, by unikać konfliktów a wprowadzać sprawiedliwość i zgodę oraz trzeci, to propozycja godnego, cnotliwego życia, by osiągnąć doskonałość.

Pojęcie zawodu i etyki, stanowi podstawę zagadnień dotyczących etyki zawodowej. Etyka, którą określamy zawodową dotyczy konkretnego zawodu. Jedną z najstarszych jest etyka zawodu lekarskiego. Została ona określona przez Hipokratesa. Kolejna, znana i długo przypominana to etyka adwokacka, spisana przez Cyncerona. Zaś etyka to godne zachowanie konkretnej osoby w danym zawodzie.

Tworzenie etyki zawodowej należy do wykonywanego zwo-
da w nim zachowań moralnych. Działalność administracyjna, jak każda
inna, posiada wymiar moralny i dlatego podlega ocenie moralnej.
Działalność ta wymaga podejmowania decyzji, czyli pewnych postaw
urzędników, które podlegają ocenom moralnym.

Kodyfikacja etyki zawodowej, jako zbioru norm, nie wymaga jej
wyodrębnienia w postaci etyki szczególnej. Wielu autorów tego te-
matu domaga się stworzenia takich zasad etycznych w postaci ko-
deksu. Problem stanowi różnorodność zawodów. Należy uznać, że
każda profesja wymaga zasad etycznych, które pozwolą na zachowa-
nie ogólnie przyjętych wartości.

1. Przedmiot etyki zawodowej

Etyka zawodowa zawiera w sobie normy, które określają, w jaki
sposób przedstawiciele danego zawodu powinni się zachowywać.
Ważnym elementem takich zachowań są ich przekonania i oceny
etyczne ich zachowań. Węższe znaczenie etyki zawodowej sprowadza
się do określenia, jak powinni zachować się przedstawiciele określo-
nego zawodu. Ta etyka zawiera w sobie zespół norm wskazujących.¹

Liczni autorzy przedstawiają etykę w aspekcie normatywnym.
W tym znaczeniu etykę zawodową odróżnia się od moralności zawo-
dowej. Rozumowanie takie określa rzeczywiste zachowanie członków
danej grupy zawodowej w czasie wykonywania swych obowiązków.
Ponadto ważne są przekonania moralne tych grup zawodowych.²

Przy etyce zawodowej należy rozważyć o normach postulowa-
nych do realizowania i przestrzegania a nie tylko o normach, które

¹ I. Bogucka, T. Pietrzykowski, *Etyka w administracji publicznej*, Warszawa 2009, s. 93; por. R. Sobański, *Uwagi o etyce zawodów prawniczych*, „Radca Prawny” 2003, nr 4, s. 27.

² Tamże, por. Z. Ziemiński, *Podstawy nauki o moralności*, Poznań 1981, s. 106; por. I. Lazari-Pawłowska, *ibidem*.

funkcjonują w praktyce zawodowej. Dotyczy postulatów określonej grupy osób w też określonym zawodzie. Sięgając do norm moralnych określonej grupy zawodowej, trzeba wziąć pod uwagę normy etyki ogólnej. Trudno jest jednoznacznie określić przedmiot etyki zawodowej tylko dla jednej grupy osób. Pewne normy są ogólne wszystkim grupom zawodowym i społecznym.³

Lepsze poznanie przedmiotu etyki zawodowej według niektórych autorów da się podzielić na trzy grupy. Pierwsza jest związana z higieną życia duchowego. Druga obejmuje rozważania nad stosunkami z innymi ludźmi, by zachować dobro. Trzecia grupa to zalecenia dotyczące godnego życia opartego na doskonałości.⁴

Higiena życia duchowego obejmuje dociekania nad tym, jak żyć szczęśliwie i unikać cierpień. W aspekcie indywidualnym stawiane są pytania: jak unikać cierpień i jak przezwyciężyć cierpienia nieuniknione. Odpowiedzi zalecały znajdować radość już w braku cierpienia, mieć przyjemność w rzeczach codziennych. Zaś sprawy pozbawione wartości, które od nas nie zależą, traktować jako pozbawione wartości. To co daje los, uważać jako wartościowe.⁵

Układanie dobrych stosunków w innymi ludźmi, to kolejne zadanie, by unikać i łagodzić konflikty między sobą. Jak postępować aby innym z nami było dobrze, to troska o sprawiedliwość i naturalną dobroć. Taka postawa rodzi higienę współżycia. Wartości moralne w tym przypadku są wymierzone nie w jednostkę, lecz w drugą osobę. Współcześnie jest dominujące nastawienie etyczne na społeczne współżycie.

Zaś trzecia grupa wartości etycznych skupia się na doskonałości osobistej. Próbuje dać odpowiedź na perfekcyjne zachowania, czyli

³ Tamże, s. 94.

⁴ Tamże, s. 94-95; por. M. Ossowska, *Podstawy nauki o moralności*, Warszawa 1966, s. 347-354.

⁵ Tamże, s. 95.

jak godnie i cnotliwie postępować i żyć by osiągnąć doskonałość. Zadaniem tego nurtu jest wykreowanie wzorca osobowego. Czyli, czego należy wymagać od człowieka doskonałego, jako reprezentanta jakiegoś stanu, profesji, jednostki pełniącej określoną rolę społeczną.

Doskonałość osobista jest jednostkowa i posiada takie zalety jak: punktualność, wierność, dokładność i bezstronność. Według etyków, którzy przez wieki zalecali różne wzorce, najbardziej pożądaną była asceza, umiar i harmonia. Człowiek powinien wykorzystać wszystkie dostępne możliwości, by jego życie w oparciu o wspomniane cnoty, było spełnione.⁶

Rozważanie dotyczące doskonałości, zwraca uwagę na perfekcjonizm, który polega na wskazaniu motywacji takiego a nie innego działania. Takie dążenie do życia doskonałego wymaga poświęcenia, podjęcia trudności i pewnego wysiłku. Ważnym elementem jest nie tylko zdobyty poziom cnót, lecz i cena za nie zapłacona. Sięganie po rzeczy trudne, rzadkie i dokonywane wbrew skłonnościom, niosą ze sobą często poczucie wyższości w stosunku do innych. Nie ulega wątpliwości, że cnoty zdołają człowieka, dlatego obok ocen moralnych może występować element estetyczny. Zachowanie cnót, posiada w sobie nie tylko, że tak nie wolno, lecz że takie zachowanie szpeci człowieka.⁷

Budowanie wzorców osobowych, nie służy osobistej ozdobie, lecz ma zagwarantować określony sposób zachowania, ze względu na realizację istotnej wartości dla ogółu. Cnotą jest uczciwość urzędnika, ale wymaga się od niego takiego zachowania ze względu na pożądane działanie instytucji społecznej.⁸

⁶ Tamże, s. 96.

⁷ Tamże, s. 96.

⁸ Tamże.

Szczęście i sumienie człowieka wymaga sprawnego działania, a także rozumnego, by przy odpowiednich środkach osiągnąć akceptowane cele. Wymiar moralny ma sprawne działanie, które jest skuteczne a zarazem gospodarne. Może zrodzić się pytanie, czy cel uświęca środki? Odpowiedź nie jest prosta i nie we wszystkich przypadkach.⁹

Perfekcjonizm zakłada prowadzenie życia szczęśliwego i spełnionego. Przy dobrym wypełnianiu obowiązków, które dają zadowolenie, można takie życie osiągnąć. Reguły zachowania perfekcjonistów, zawierają sposoby wykonywania czynności zawodowych w oparciu o wartości, które mają ich chronić.¹⁰

Pod względem przedmiotowym, etyki zawodowe, zawierają trzy normy: reguły dotyczące technicznych aspektów wykonywania zawodu, reguły relacji grupy zawodowej do społeczeństwa i relacje perfekcjonisty do odbiorcy jego usług oraz stosunki między przedstawicielami zawodu.¹¹

Etyka zawodowa jest związana z należyty, właściwym etycznym sposobem wykonywania określonego zawodu. W jej przedmiocie znajdują się konkretne powinności i zakazy. Ponadto znajdują się odwołania do ideałów i ogólnych zasad. Znajdujemy tutaj normy należące do moralności obowiązku, jak i do moralności aspiracji czyli dążeń.¹²

Etyka powinności i etyka cnót zawiera odmiennosc wymiarów, bowiem dotyczy moralności obowiązku i moralności aspiracji. Moralność dążeń dotyczy perfekcjonizmu i opiera się na aspiracjach, czyli

⁹ Por. T. Kotarbiński, *Trzy główne problemy*, w: *Pisma etyczne*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 137-139.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Por. R. Sarkowicz, J. Stelmach, *Teoria prawa*, Kraków 2001, s. 206.

¹² Por. H. Skorowski, *Dlaczego etyka zawodowa?*, Warszawa 1997, s. 14; por. M. Pieniążek, *Etyka sytuacyjna prawnika*, Warszawa 2008, s. 34.

sięgania ideałów. Z tym wiąże się życie godne i doskonałe, często sięgające heroizmu. Jest to moralność wyższego rzędu, bo sięga szczytowych osiągnięć ludzkich. Zaś moralność obowiązku, ustala minimalne wymagania do wykonywania zawodu, by było to możliwe i sensowne. Wpisana w tę koncepcję moralności jest wpisana idea grzechu, winy i kary.¹³

2. Pojęcie zawodu i etyki

Etyka zawodowa jest związana z jakimś konkretnym zawodem. Praktyka społeczna jest poddawana takim regulacjom. Tego rodzaju etyki specjalne, są oparte na kryterium zawodu. Najstarszą etyką zawodową jest etyka lekarska, która jest oparta na zasadach Hipokratesa i etyka adwokacka, spisana przez Cyncerona.¹⁴

Kategoria zawodu wyróżnia etykę zawodową czy etos zawodu. Charakterystyka etyki zawodowej przez poszczególne cechy wyodrębnia grupę społeczną jako grupę zawodową. Wyodrębnienie zawodu jest związane z faktem społecznego podziału pracy. Zawód to zadanie spełniane na rzecz innych osób. Zadania te mają charakter specjalistyczny i wymagają formalnego wykształcenia i kwalifikacji. Zdobyta wiedza przez wykształcenie i zdobyte umiejętności przez praktykę, dają możliwość wykonywania określonego zawodu.¹⁵

Postacią kwalifikowaną zawodu jest profesja. Różnice między zawodem a profesją są natury jakościowej a nie przedmiotowej. Do profesji wymagane jest długotrwałe przygotowanie przez studia wyższe, staż zawodowy a ponadto licencjonowanie. Praca ta ma charakter autonomiczny i posiada doniosłość społeczną. W profesji możliwe

¹³ Por. L. Fuller, *Moralność prawa*, Warszawa 2004, s. 1-20.

¹⁴ W.J. Bober, *Powinność w świecie cyfrowym, Etyka komputerowa w świecie współczesnej filozofii moralnej*, Warszawa 2008.

¹⁵ Por. R. Sobański, *op. cit.*, s. 27.

jest tworzenie stowarzyszeń zawodowych i własnych kodeksów etycznych.¹⁶

Powstaje pytanie dotyczące pracowników organów administracji publicznej, czy stanowią grupę zawodową? Przy szukaniu odpowiedzi, należy zauważyć wymagania dotyczące tej grupy pracowników. Otóż pracownik administracji publicznej, powinien posiadać odpowiednie wykształcenie, odbyłą aplikację administracyjną, mieć doświadczenie zawodowe i staż pracy.¹⁷

Administratorzy są zaliczani do profesjonalistów. Za tym przemawiają nie tylko wymogi dotyczące wykształcenia, ale też kontakt z wartościami i zarobkowy charakter działalności. Mogą tworzyć samorząd i stowarzyszenia zawodowe. Zawód ten nie jest licencjonowany. Wykonywanie zawodu urzędnika bezpośrednio zależy od faktu zatrudnienia w strukturach administracji.¹⁸

Profesjonalizacja życia społecznego, sprzyja wzrostowi zainteresowania etykami zawodowymi. Powstają nowe zawody, a w następstwie pojawiają się postulaty opracowania dla nich własnych zbiorów zasad etyki zawodowej. Zawód, który spełnia określone warunki, jest uzasadnieniem do tworzenia jego etyki. W zawodach poszczególnych warunki są zbieżne, by wyróżnić dany zawód – profesję.¹⁹

Własnej etyki wymagają zawody, które przez klientów powierzają profesjonalistom swoje dobra. Jest też niewielki stopień kontrolowania pracy profesjonalisty, który autonomicznie i samodzielnie,

¹⁶ Por. B. Kudrycka, *Dylematy urzędników administracji publicznej*, Białystok 1995, s. 35.

¹⁷ Por. Ustawa z 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych (Dz. U. Nr 223, poz. 1458).

¹⁸ Por. B. Kudrycka, *Dylamaty...*, s. 37.

¹⁹ Por. I. Bogunka, T. Pietrzykowski, *Etyka...*, s. 106.

podejmuje decyzje. Wśród wartości wskazuje się takie jak: życie, zdrowie, wolność i prawda. Są to wartości wyższego rzędu i bardzo ważne zainteresowanym osobom.²⁰

Pozycja urzędnika administracji publicznej, związana jest z reglamentacją i władczym kształtowaniem uprawnień i obowiązków jednostek. Praca ta jest związana ze sferą wartości zasadniczych, chronionych przez regulacje konstytucyjne. Wykonywanie czynności związane jest z pewną niezależnością. Źródłem autonomii jest fakt, że praca urzędnika administracji publicznej jest związana ze stosowaniem prawa i podejmowaniem decyzji. Autonomia nie wynika z rozwiązań ustrojowych, lecz z hierarchicznego podporządkowania i nadzoru.²¹

Pracownik administracji publicznej, stosując prawo, podejmuje korzystne decyzje dotyczące konkretnej jednostki. Poziom intelektualny takiego pracownika, świadczy o poziomie wykonywanej pracy. Sam fakt poziomu intelektualnego ma duży wpływ na interpretowania i stosowania prawa. Podejmowane decyzje są tego dowodem.²²

3. Tworzenie etyki zawodowej

Wykonywanie zawodu, ma swój wymiar moralny i łączy się z dokonywaniem wyborów przy wykonywaniu obowiązków zawodowych. Powstaje pytanie, czy poszczególne zawody wymagają odrębnych etyk zawodowych. Praca profesjonalisty, podlega ocenie i wymaga zastosowania potocznych kryteriów i norm moralnych. Istnieją różne opinie w sprawie etyk zawodowych. Jedni uważają, że wystarczy etyka ogólna wszystkim zawodom. Inni uważają, że każdy zawód

²⁰ Tamże, s. 106-107.

²¹ Tamże, s. 107.

²² Tamże, s. 108.

wymaga innych zachowań moralnych, ze względu na odmienne obowiązki.²³

Nie ma zbyt wiele zasad ogólnych norm moralnych. Nie ulegają one zasadniczym zmianom. Nie mogą normy etyki zawodowej różnić się z normami potocznymi etyki ogólnej. Normy etyki zawodowej, wynikają z podstawowych wskazań etycznych przyjętych w społeczeństwie. Dotyczy to wykonywania danego zawodu. Zasady etyczne danego zawodu są bardziej uszczegółowione i skonkretyzowane.²⁴

Rola właściwa dla danego zawodu, wyznacza zmiany w etyce zawodowej. Ponadto pojęcie roli społecznej odgrywa istotną rolę w wielu teoretycznych modelach i schematach nauk społecznych, co często budzi kontrowersje co do znaczenia tych zawodów. Rola społeczna może wyznaczać określone zachowanie, pożądane przez odbiorców. Wzorzec ten jest formułowany, nie przez pełniących taką rolę, lecz przez osoby trzecie, tworzące krąg społeczny, czy grupę odniesienia.²⁵

Odrębność jednych norm od drugich nie stanowi ich sprzeczności. Uznanie pewnej odrębności, opiera się na szczególnej hierarchii, nowego typu ocen czy innych akcentów. Normy etyk zawodowych nie stoją w sprzeczności z normami etyki ogólnej. Nie ma relatywizmu aksjologicznego w moralności, tylko pewien partykularyzm. Etyki zawodowe nie mają odrębnych od etyki ogólnej norm moralnych. Punktem wyjścia w etykach zawodowych i w etyce ogólnej jest

²³ Tamże, s. 109-110.

²⁴ Por. H. Duszka-Jakimko, E. Nizio, *Etyka prawnicza jako szczególnie wyraz etyki ogólnej*, „Przegląd Prawa i Administracji”, Wrocław 2006, nr LXXIV, s. 57-62; Por. M. Pieniążek, *op. cit.*, s. 32-33.

²⁵ Por. M. Borucka-Arctowa, *Z zagadnień społecznego działania prawa*, Kraków 1962, s. 143-144.

pojęcie dobra. Etyki zawodowe biorą swoje uzasadnienie z faktu podziału pracy w społeczeństwie i różnymi rolami społecznymi i zawodowymi.²⁶

Zasady etyki zawodowej wynikają z podstawowych norm etycznych przyjętych w danym społeczeństwie i zastosowane do danego zawodu. Wynikiem tego jest konkretyzacja, modyfikacja treści oraz swoista hierarchizacja wartości i powinności, które są następstwem danego zawodu. Wobec etyki ogólnej, etyka zawodowa powinna być bardziej uszczegółowiona i skonkretyzowana.²⁷

Rola danego zawodu, wyznacza konkretne zmiany. Szczególnie rola społeczna danego zawodu, stawia wymagania i wyznacza szczególności. Każda rola społeczna, to zestaw norm postępowania, wzorów zachowania, których oczekuje grupa społeczna. Pełniąc rolę społeczną, urzędnik musi pamiętać, że działalność zawodowa powinna kierować się prymatem zasad etyki zawodowej. Etyki zawodowe sprzyjają wykonywaniu zawodu przez wzmocnienie ochrony wartości zawodu.²⁸

Formułowanie zasad etyk zawodowych odbywa się w odniesieniu do standardów sprawności zawodowej. Zasady etyki zawodowej pomaga w wypełnianiu zawodu, by osiągnąć cele wynikające z zawodu. Zasady te sprawiają dopasowaniu norm sprawności zawodowej do przyjętych w danej kulturze zasad moralnych. Normy sprawności zawodowej nie mogą być w konflikcie z ogólnie panującą w danym społeczeństwie tradycją moralną.²⁹

Może pojawić się sytuacja, gdzie normy sprawności zawodowej mają charakter moralnie neutralny i jak zachować normy etyki zawo-

²⁶ Por. M. Ossowska, *Podstawy nauki...*, s. 390.

²⁷ Por. H. Duszka-Jakimko, E. Nizio, *Etyka prawnicza...*, s. 57-62.

²⁸ Por. M. Ossowska, *Podstawy etyki...*, s. 371.

²⁹ Por. T. Romer, M. Najda, *Etyka dla sędziów*, s. 7.

dowej, by nie były sprzeczne z ogólnymi standardami etycznymi. Wydaje się niemożliwe, aby standardy moralnie neutralne mogły wejść w kolizję z normami moralnymi. Normy etyki zawodowej nie są w opozycji do ogólnych zasad moralnych. Ich istnienie nie może we wzajemnej sprzeczności postanowień.³⁰

4. Kodyfikacja etyki zawodowej

Formalna strona etyki zawodowej, nie daje podstaw do utworzenia norm etyki szczególnej. Tocząca się dyskusja nad normami etycznymi, stanowi podstawę do skonkretyzowania nakazów i zakazów tych zasad. Dylemat kodyfikacji zasad etycznych dotyczy nie tylko etyki zawodowej, lecz i etyki ogólnej. Zwolennicy kodyfikacji etyki, twierdzą, że w ten sposób stworzą system regulujący sferę moralną. Przeciwnicy zakładają etykę bez kodeksu, zaś podejmowane decyzje moralne, pozostawione są odpowiedzialnemu, autonomicznemu podmiotowi.³¹

Sceptycy kodyfikacji twierdzą, że ważnym elementem moralności jest ponoszenie odpowiedzialności za działania. Z jednej strony jawi się myślenie nihilistyczne, że nie możemy zmienić istniejącej rzeczywistości, w jakiej żyjemy i zwalniamy siebie od odpowiedzialności za nasz świat. Z drugiej zaś, konserwatyści tworzą uporządkowany system wartości, broniąc się przed dokonywaniem wyborów moralnych i ponoszenia odpowiedzialności.³²

Kodeks może uciec od istoty życia moralnego i związanej z tym konieczności odróżniania dobra od zła. Jednak mimo różnych opinii, kodeks zawiera w miarę kompletny zbiór przepisów, które dają się za-

³⁰ Por. I. Bogucka, T. Pietrzykowski, *Etyka...*, s. 117.

³¹ Tamże, s. 118.

³² Por. L. Kołakowski, *Etyka bez kodeksu*, „*Twórczość*”, 1962, nr 7, s. 64-86.

stosować w dowolnej sytuacji moralnej. Jest to też dążenie do zachowania ideału w swoim zawodzie. To kodeks podpowiada nam, jakie zasady należy zachować bezwarunkowo, by dokonać wyboru dobra.³³

Idea kodeksu pozwala uporządkować świat wartości. Sytuacje konfliktowe dają pewność, że postąpiliśmy dobrze. Chociaż w konflikcie występuje jednocześnie dobro i zło. Kodeks może być też w wielu wypadkach, poczuciem znieczulenia moralnego i prowadzić do braku odpowiedzialności. Może to być też lęk przed podejmowaniem decyzji.³⁴

Przesłanki przeciwne kodeksom zawodowym, wynikają też z poczucia normy obowiązującej przed sumieniem. Może to prowadzić do degradacji sumienia. Postawa moralna powinna wynikać z postawy zdrowo ukształtowanego sumienia. Mimo obaw, nie należy obawiać się konfliktu sumienia, bo wartości moralne, zapisane nawet w kodeksie, nie naruszają ładu i porządku etycznego.³⁵

Kodeks etyczny nie zwalnia nikogo od podejmowania decyzji w sumieniu. Prowadzi do uspokojenia sumienia. Potrzeba tworzenia kodeksów etyki zawodowej jest bardziej uzasadnione, niż w etyce ogólnej. Pomagają rozstrzygać wszelkie konflikty danej grupy zawodowej, jeśli takie powstaną. Szczególnie, dotyczy to grupy osób spełniającej wobec społeczeństwa odpowiedzialne zawody. Czytelne rozzeznanie roli zawodu, pomocne jest w jego wykonywaniu.³⁶

Powstanie kodeksu powinno być poprzedzone ogólną dyskusją nie tylko osób danego zawodu. Można taką dyskusję otworzyć na zewnątrz, by zdobyć jak najszerszy pogląd na przepisy i zasady. Powinny w nim znaleźć się zasady ogólne i szczegółowe przepisy. Jedne odpo-

³³ I. Bogucka, T. Pietrzykowski, *Etyka...*, s. 118-119.

³⁴ Tamże, s. 119.

³⁵ Tamże, s. 120.

³⁶ Por. M. Michalik, *W sprawie kodeksów etyki zawodowej*, „Etyka” 1994, nr 27, s. 176-177.

wiadają ogólnej postawie etycznej a drugie podlegają ocenie zawodowego sumienia. Jedne i drugie powinny tworzyć pewną całość, dla dobra konkretnego zawodu.³⁷

Zakończenie

Etyka zawodowa, jak wynika z przedstawionego rozważania ma służyć dobru wykonywanego zawodu. Im większa odpowiedzialność społeczna, tym większe oparcie na wartościach. Postawa moralna, która wynika z poczucia odpowiedzialności, daje pewność nie tylko z dobrze wypełnionego zadania, lecz też zadowolenia klienta.

Wykonywanie zawodu, wymaga perfekcjonizmu, co łączy się z wiedzą i umiejętnościami. Zawód społecznie użyteczny powinien być profesją, czyli kwalifikowany jakościowo. Do grupy tej zaliczani są pracownicy administracji publicznej. Stanowią oni grupę osób, którzy powinni posiadać w swym zawodzie wysoki poziom wartości oparty na etyce zawodowej.

Praca administracyjna wymaga postaw moralnych, podlega ona ocenie moralnej. Postawa urzędników wymaga postaw moralnych ze względu na decyzje, które mają wpływ na wielu ludzi. Zasady etyki ogólnej dotyczą dobra ogólnego ludzi, natomiast zasady etyki zawodowej, dotyczą pracowników i klientów. Walor etyczny zawodu społecznie ważnego, wymaga postaw moralnych, które w ten sam sposób są oceniane.

Podjęcie kodyfikacji etyki zawodowej, nie zwalnia od odpowiedzialności w sumieniu, lecz jeszcze bardziej ją umacnia. Norma kodeksowa zabezpiecza przed uchybieniami i większym poczuciem odpowiedzialności. Kodeksy etyki zawodowej, pełnią rolę strażnika postaw moralnych konkretnego zawodu. W normach kodeksowych, zawarta

³⁷ Por. I. Bogunka, T. Pietrzykowski, *Etyka...*, s. 123-125.

jest troska o dobro pracownika i klienta. Postawy moralne pracowników danego zawodu podlegają ocenie moralnej.

Zasady etyki zawodowej, pozwalają jasno określić reguły postępowania urzędników, podczas wykonywania zawodu. Różne grupy zawodowe podejmują działania na rzecz postaw moralnych pracowników. Szczególnie dotyczy to tych zawodów, które stawiają sobie za cel wysokie wymagania. Tego też oczekują odbiorcy tych zawodów.

Przedstawiony materiał, dotyczący etyki zawodowej w administracji publicznej jest tylko fragmentem debaty na temat postaw moralnych poszczególnych grup społecznych. Istniejące zawody i nowo powstałe, jako wynik postępu, kreują swoje kodeksy i je wprowadzają w życie. Nie ulega wątpliwości, że etyka zawodowa, powinna określać zasady pracy urzędnika w administracji. Dobre wypełnienie swego zadania zawodowego, pozwala na perfekcjonizm i odpowiedzialność, a w tym na realizację zawodu w duchu wartości etycznych.

Administracja publiczna należy do dziedziny życia o wysokim społecznie zaufaniu. Podejmowane decyzje urzędnicze w administracji są ważnym elementem życia poszczególnych ludzi. Mają one duży wpływ na relacje interpersonalne. Zawód urzędnika administracji publicznej, należy do tych zawodów, które potrzebują zasad etycznych w wypełnianiu swego zadania.

Władysław Majkowski

DZIECKO WE WSPÓŁCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE POLSKIM

Summary

It is a truism to say that societies differ from each other. Degree of variability depends on the degree of their socio-economic development, traditions, culture ... In the context of the differences between the societies, the main differences are: in the forms of family life, its structure and functions. Although the family is still the basic unit of social life, it is the social position of its members that is changing. Such a change is clearly visible in a social position of the child. The Polish society, as other societies, is the result of several factors: socio-economic, ideological, cultural, and also, and perhaps above all, the specific circumstances of individual families. For this reason, the situation of the child in a society, and thus in the Polish society, is diverse: positive in a functional family, negative in dysfunctional one, and usually dramatic in a pathological family.

Unsolved problem of our times is discrimination against unborn children who are sometimes denied the right to life. Abortion is the case. Abortion is the highest form of injustice. If today in many countries of the world, the death penalty for criminals is being abolished, so it is heard to understand the legalization of abortion - deprivation of life of those who are in no way came into conflict with the law. The legalization of abortion is a sign of the decadence of Western culture and a sign of moral collapse.

Wstęp

Jest truizmem stwierdzenie, że społeczeństwa różnią się między sobą. Stopień ich zróżnicowania zależy od stopnia ich społeczno-

ekonomicznego rozwoju, tradycji, kultury... W kontekście różnic pomiędzy społeczeństwami na czoło wysuwają się różnice co do form życia rodzinnego, jego struktury i funkcji. Wprawdzie rodzina ciągle pozostaje podstawową komórką życia społecznego, to jednak pozycje społeczne ich członków ulegają alteracjom. Takim zmianom ulega też pozycja społeczna dziecka. W społeczeństwie polskim jest ona wypadkową wielu czynników: społeczno-ekonomicznych, ideologicznych, kulturowych, a także, a może nade wszystko, konkretnych uwarunkowań poszczególnych rodzin. Te zaś są bardzo zróżnicowane. Z tej racji sytuacja dziecka w polskiej rodzinie, a co za tym idzie i polskim społeczeństwie, jest zróżnicowana: pozytywna w rodzinie funkcjonalnej, negatywna w rodzinie dysfunkcjonalnej, a zwykle dramatyczna w rodzinie patologicznej.

1. Na linii: społeczeństwo – rodzina – dziecko

Na linii jednostka - społeczeństwo zwykło się używać stwierdzenia, że jednostka żyje w społeczeństwie lub, że jest jego częścią. Stwierdzenia te trudno kwestionować, ponieważ kwestionowałyby się jeden z konstytutywnych elementów każdego społeczeństwa – zbiór jednostek.¹ Dobitnie wyakcentował ten fakt E. Durkheim pisząc: „...życie społeczne, tak jak życie obrzędowe, zamyka się w pewnym kręgu. Z jednej więc strony od społeczeństwa jednostka otrzymuje to, co w niej najlepsze, wszystko, co stanowi o jej indywidualnym obliczu i pozycji wśród innych istot – kulturę umysłową i moralną. (...) Ale jednocześnie społeczeństwo istnieje i żyje jedynie w jednostkach i przez jednostki. (...) To dlatego, że społeczeństwo (...) nie może się obejść

¹ Konstytutywnymi elementami grupy są: pewna liczba jednostek (przynajmniej dwie), które mają podzielane przez członków grupy wartości i normy, mają swoją strukturę (określone role i statusy) i są świadome bycia odrębnym tworem. O charakterze grupy decyduje nade wszystko liczba członków, cele grupy i jej struktura.

bez jednostek bardziej niż jednostki bez społeczeństwa”.² Nie oznacza to jednak, że relacja jednostka społeczeństwo ma charakter bezpośredniości. „Społeczeństwo” bowiem to rzeczywistość o dużym stopniu uogólnienia, a na co dzień jednostka ma luźne i pośrednie do niego odniesienie. Jednostka doświadcza społeczeństwa poprzez bliższe jej środowiska życia: rodzinę, grupy koleżeńsko-wiekowe, kluby, zakład pracy, wspólnoty sąsiedzkie czy parafialne.

Szczególnie bliskie jednostce jest środowisko rodzinne. Rodzina bowiem „jest kolebką życia i miłości, gdzie człowiek ‘rodzi się’ i ‘wzrasta’, jest podstawową komórką społeczeństwa” (CHFL, 40). Arystoteles podkreśla naturalny wymiar rodziny. Rodzina to „... z natury istniejąca wspólnota”,³ w ramach której jednostka zaspokaja podstawowe, naturalne swoje potrzeby: somatyczne, seksualne, psychiczne... Ten rodzaj ludzkich potrzeb jest zasadniczo trwały, ponieważ jest nierozdzielnie związany z naturą człowieka.

Samą „rodzinę łączą ze społeczeństwem żywotne i organiczne więzi, stanowi ona bowiem jego podstawę i stale je zasila poprzez swe zadanie służenia życiu: w rodzinie przecież rodzą się obywatele i w niej znajdują pierwszą szkołę cnót społecznych, które stanowią o życiu i rozwoju samego społeczeństwa” (FC,42). Oznacza to, że pomiędzy rodziną a społeczeństwem zachodzi dialektyczna współzależność. Z jednej strony społeczeństwo jako rodzaj makrostruktury wpływa na formy i dynamikę życia społecznego; z drugiej - rodzina z racji swojej funkcji socjalizującej, oddziałuje na kształt życia społecznego.

Podobnie jak społeczeństwo, również rodzina może być widziana i analizowana z perspektywy systemowej. W tej perspektywie rodzina jest funkcjonującą całością powiązanych ze sobą elementów:

² E. Durkheim, *Elementarne formy życia religijnego*, Warszawa 1990, s. 333.

³ Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 1964, s. 1252b.

rodziców, dzieci, dziadków... Relacje pomiędzy nimi stanowią podsystemy systemu rodziny. Podobnie jak w innych systemach, zmiany w jednym podsystemie pociągają za sobą alteracje w innych. Tę współzależność potwierdzają badania. Na przykład urodzenie się kolejnego dziecka zmienia rodzinny system, a pogorszenie się relacji pomiędzy małżonkami ma swoje negatywne reperkusje w ich relacjach z dziećmi.⁴

2. Dziecko w polskim społeczeństwie

Sytuacja dziecka w rodzinie ulega zmianom w zależności od sytuacji w miarę jak alteracjom podlega sama rodzina na skutek zmian w makrostrukturach. Socjologowie wyróżniają dwa typy społeczeństw: społeczeństwo agrarne i zindustrializowane, które są odpowiedzialne za powstanie dwóch typów rodzin: rodzina preindustrialna i rodzina społeczeństwa zindustrializowanego.

2.1. Dziecko w rodzinie preindustrialnej

Sytuacja dziecka w rodzinie społeczeństwa preindustrialnego była ściśle związana ze sposobem zaspokajania podstawowych potrzeb w kontekście rodzinnego systemu produkcji, którego bazą było gospodarstwo rodzinne, a jednostką produkcyjną rodzina pod wodzą ojca. To ojciec wyznaczał wszystkim członkom rodziny role stosownie do ich możliwości: wieku, płci, siły fizycznej... i potrzeby produkcyjnych działań. Z rodzinnego produkcyjnego *teamu* nikt nie był wyłączoney; dla każdego członka rodziny, poza chorymi i niemowlętami, istniała stosowna do jego możliwości rola do spełnienia: rodzice ze starszymi dziećmi pracowali na roli, a najmłodsi zwykle paśli gęsi, nieco starsi zbierali drwa lub zielsko.

⁴ H. R. S. Schafter, *Rozwój społeczny*, Kraków 2006, s. 234.

Rodzinny system produkcji powodował, że pozycja dziecka w społeczeństwie preindustrialnym nie była jednoznaczna. Z jednej strony każde dodatkowe dziecko stanowiło wielką wartość, nie tyle samą w sobie, co z racji faktu, że stanowiło dodatkową parę rąk do pracy w ramach rodzinnego systemu produkcji przy minimalnych kosztach jego socjalizacji. Poza tym, z racji wysokiej śmiertelności dzieci, powiększało gwarancję, że rodzice na starość będą mieli zagwarantowaną opiekę. Z tej racji to dzieci nadawały sens małżeństwu i stanowiły o wartości samej kobiety, która je rodziła. W konsekwencji - jak zauważa D. Markowska – „małżonkowie nie zastanawiali się nad tym, ile chcą mieć dzieci i kiedy ich urodziny byłyby pożądane. /.../ Jeśli ingerowano w tę dziedzinę życia, to jedynie za pomocą zabiegów magicznych lub modlitw i wotów składanych w kościołach czy przed cudownymi obrazami w celu sprowadzenia płodności bądź też utrzymania przy życiu potomstwa, nigdy natomiast dla ograniczenia rozrodczości”.⁵

Nic dziwnego zatem, że w Polsce „istniał cały szereg zwyczajów związanych z przyjęciem noworodka do lokalnej wspólnoty. Wśród nich najbardziej popularne i najczęściej i najczęściej spotykane to obrzęd położenia go na progu domu lub na piecu tak, by następnie ojciec mógł wziąć je na ręce i podnieść ku górze, przez co niejako legitymizował je jako własne potomstwo. Wprowadzenie dziecka do rodziny również wiązało się z bogatym ceremoniałem, którego istotnym elementem było zbliżenie go do stołu i kilkakrotne obniesienie wokół niego. Ceremoniał ów kończyły pocałunki, bądź symboliczne uderzenie różgą”.⁶ Samym rodzicom gratulowano noworodka, a matkę dziecka obdarowywano prezentami. „Sąsiedzi i krewni przychodzili

⁵ D. Markowska, *Rodzina w społeczności wiejskiej - ciągłość i zmiana*, Warszawa 1976, s. 73.

⁶ T. Kasabuła, *Pozycja społeczna dziecka w Polsce w XVIII wieku*, w: E. Ozorowski i R. Cz. Horodeński red., *Dziecko. Etyka. Ekonomia*, Białystok 2008, s. 73.

jednak nie tylko dla celów towarzyskich. Uważano za obowiązek udzielenie pomocy w pracach gospodarskich i opiece nad noworodkiem”.⁷

To otwarcie się rodziny na noworodka – i to była druga strona medalu - nie znajdowało jednak swojego potwierdzenia w życiu dziecka na przyszłość. Dzieci były źle odżywiane, mizernie edukowane, zmuszane do pracy fizycznej, a śmiercią dziecka wielce się nie przejmowano zgodnie z powiedzeniem: „Pan Bóg dał, Pan Bóg wziął”. Co bardziej pobożni widzieli dziecko w niebie, co uspokajało ich sumienia w przypadku, gdy dziecko umierało z powodu ich zaniedbania.

W szczególnie złej sytuacji były dzieci nieślubne podobnie jak i ich matki. Pierwsze z góry były skazane na infamię, a ich matki jako osoby „lekkomyślne” były w pogardzie. Nieprawymi były te dzieci, które urodziły się przed ślubem. Stąd częstą była praktyka zdążenia na czas z zawarciem ślubu. „Nieślubne dzieci szlachcica nie miały prawa dziedziczenia po ojcu, nie przysługiwało im też prawo do jego nazwiska ani też do praw szlacheckich”.⁸

2.2 Dziecko w rodzinie społeczeństwa zindustrializowanego

Przejęcie od społeczeństwa agrarnego do zindustrializowanego było jakościowo bardzo znaczącą zmianą. Dokonało się to w ramach systemu kapitalistycznego, który w tym względzie odniósł wielki sukces. Rozwijający się gwałtownie przemysł był zorientowany na rynek, a nie na własną konsumpcję w ramach jednostki produkcyjnej. To zaś przynosiło kapitalistom znaczące zyski nakręcając sam proces. Z biegiem czasu raz uruchomiony proces nie tylko się utrwał, ale nawet nabierał rozpędu. Industrializacja państw Europy Zachodniej stawała się faktem.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 74.

Nowy system produkcji stworzył nowe możliwości jednostkom. Nie tylko pochłonął zbędną dotąd siłę roboczą miast i miasteczek, ale nawet był w stanie dać pracę wielu mieszkańcom wsi. Spowodowało to wielki *exodus* ludzi z wiosek do ośrodków przemysłowych. Ich zamieszkanie w niewielkiej odległości od miejsca pracy dało początek nowemu procesowi – urbanizacji, w ramach którego rodziły się nowe aglomeracje – miasta.

Te dwa procesy pośrednio, ale jednoznacznie miały swoje reperkusje w rodzinie. „Industrializacja, przez system produkcji na szeroką skalę, podważa właściwy społeczeństwu preindustrialnym sposób produkcji (system rodzinnej samopomocy i samowystarczalności), jest nośnikiem nowego systemu wartości opartego na roli, jaką dana osoba pełni w nowym systemie produkcji, czyli na wyuczonym zawodzie w ramach ogólnej zasady oceny przydatności ludzi: *know how to do* - umieć coś robić, a nie na bazie wrodzonego statusu społecznego. Ta nowa sytuacja wymusza nie tylko ogólne przygotowanie do zawodu, ale domaga się często daleko posuniętej specjalizacji”.⁹ Urbanizacja zaś dała początek nowej formie środowiska życia, uwolnionego spod nieformalnej kontroli, wielopłaszczyznowej dynamice, o dużym stopniu anonimowości, społeczeństwa pod wieloma względami zróżnicowanego z niekonwencjonalnym zachowaniem jednostek, ale zawsze jednoznacznie zorientowanych na zysk.¹⁰

Nowa sytuacja wymogła na wielu rodzinach gotowość do mobilności przestrzennej w ramach ofert pracy w różnych, nierzadko oddalonych, ośrodkach przemysłowych. W takiej sytuacji rodzina wielodzietna stawała się coraz bardziej niefunkcjonalna. W tym samym kierunku zadziały inne czynniki: wzrost kosztów socjalizacji dziecka

⁹ W. Majkowski, *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*, Kraków 1997, s. 89.

¹⁰ L. Wirth, *Urbanism as Way of Life*, “*American Journal of Sociology*” 44(1938), 1-24.

w ramach przygotowania go do pełnienia wyspecjalizowanych ról; dziecko, czy raczej dzieci nie tylko nic nie wnoszą do rodzinnego budżetu przez wiele lat, ale przeciwnie ich przygotowanie do pełnienia wyspecjalizowanych ról w społeczeństwie jest znacznym obciążeniem dla rodziny - dziecko przestało być dobrem o „charakterze ekonomicznym”. Wreszcie obniżenie się śmiertelności dzieci, co nawet przy mniejszej ich liczbie w rodzinie, gwarantowało rodzicom opiekę na starość. Tej presji w kierunku ograniczenia dzietności w rodzinie wychodzi naprzeciw nowoczesna medycyna, która dostarcza różnorakie środki antykoncepcyjne. Tym sposobem koło się zamyka.

Pozycja dziecka we współczesnych społeczeństwach jest wielce zróżnicowana. Z jednej strony obserwuje się wzrost poszanowania praw dziecka i akcentuje się jego ważne miejsce w społeczeństwie, a z drugiej dziecko nierzadko jest traktowane instrumentalnie, jako środek dla realizacji celów dorosłych, a nawet gwałcone są jego podstawowe prawa. Na przykład w Kambodży pracuje 750 tys. dzieci poniżej 12 roku życia; 250 tys. z nich wykonuje prace zagrażające ich życiu. Przeciętne zarobki dziecka to jeden dolar dziennie.¹¹ W Moskwie żyje 800 tys. porzuconych dzieci; wiele z nich żyje z żebractwa.¹² W Polsce poza rodziną wychowuje się około 400 tys. dzieci. W szeregu państwach: w Afryce czy Ameryce Południowej dzieci zmuszane są do pełnienia funkcji żołnierzy z wszystkimi elementami brutalności tego zawodu; są państwa, gdzie dzieci są ofiarami wykorzystania seksualnego, a nawet sprzedawane do domów publicznych czy na narządy.

¹¹ *Nasz Dziennik* 8 lutego 2007, s. 7.

¹² *Wiadomości TVP*, 11.02.2007 r.

3. Dziecko we współczesnym społeczeństwie polskim

Sytuacja dziecka w polskim społeczeństwie jest ambiwalentna i stosunkowo zróżnicowana. Pierwsza wynika z prawodawstwa, które dziecko chroni lub nie; druga z konkretnych możliwości rodziny.

3.1. Prawna ochrona dziecka

W większości państw Zachodnich, prawną ochroną objęte są dzieci urodzone. Oznacza to, że dziecko przed urodzeniem taką ochroną się nie cieszy i jest zdane na łaskę rodziców, a w szczególności matki. Rzecz w tym, że „zabicie poczętego dziecka jest czymś szczególnie okrutnym z tego względu, że chodzi o istotę niewinną i bezbronną”.¹³ Prawodawstwo, które dopuszcza tego rodzaju praktyki jest prawodawstwem wysoce niesprawiedliwym. Z tego samego powodu prawodawstwo które dopuszcza w tym zakresie wyjątki, również nie może być z racji moralnych zaakceptowane. I tak „dopuszczenie przerywania ciąży, pochodzącej z gwałtu lub rokującej nieuleczalne schorzenie po urodzeniu jest podwójnym karaniem niewinnego. Nie dość, że począł się on bez miłości lub obciążony niezawinionym schorzeniem, to jeszcze nie otrzymał prawa do życia... Krzywda ta spada również na tych, którzy takie działanie podjęli... Celem wszystkich ludzi jest przecież ochrona i pielęgnacja życia, a nie zabijanie”.¹⁴

Naturalnym środowiskiem urodzenia się i wychowania dziecka jest rodzina. Rodzina jest podstawową grupą o szczególnym charakterze: konstytuuje się w kontekście naturalnych potrzeb człowieka,

¹³ E. Ozorowski, *Dziecko w aspekcie celu*, w: E. Ozorowski i R. Cz. Horodeński red., *Dziecko. Etyka. Ekonomia*, Białystok 2008, s. 14.

¹⁴ Tamże. Wszelkie prawo, które dopuszcza aborcję jest sprzeczne z prawem naturalnym, które gwarantuje życie od momentu poczęcia do naturalnej śmierci. Por. U. Bejma, *Dziecko (prawa)*, w: E. Ozorowski red., *Słownik małżeństwa i rodziny*, Łomianki 1999, s. 109.

bazuje na związku małżeńskim, którego fundamentem jest miłość mężczyzny i kobiety, a rodzące się dzieci owocem ich miłości. Z tej racji rodzina stwarza niezastąpiony klimat funkcjonowania dorosłych, a dla dziecka najlepsze środowisko opiekuńczo-wychowawcze.

Artykuł 95, par. 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stanowi, że „władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny”. Zatem, jeśli dobro dziecka w rodzinie jest zagrożone, sąd opiekuńczy podejmuje stosowne zarządzenie. Sąd może:

1. „zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonywania wydanych zarządzeń,
2. określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun,
3. poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego,
4. skierować nieletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi,
5. zarządzić umieszczenie nieletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej” Art. 109, par. 2.

3.2. Sytuacja dziecka w rodzinie funkcjonalnej

Sytuacja dziecka we współczesnej rodzinie polskiej jest zróżnicowana. To zróżnicowanie wyrasta w kontekście jakości rodzinnego życia: rodziny funkcjonalnej lub dysfunkcjonalnej czy wręcz patologicznej. W rodzinach funkcjonalnych obserwuje się pozytywną tendencję, jeśli chodzi o prawa i status dziecka; rodziny dysfunkcjonalne stanowią niewłaściwe środowisko wychowania dzieci.

Rodzina funkcjonalna to taka rodzina, która skutecznie realizuje rodzinne cele. W odniesieniu do dziecka jest to jego zrodzenie, wychowanie i umożliwienie przygotowania do zawodu. Przez urodzenie się dziecko - jak mówi Jan Paweł II w *Liście do Rodzin* - „jest darem dla rodzeństwa i rodziców. Dar życia staje się równocześnie darem dla samych dawców. Nie mogą nie odczuć jego obecności, jego uczestnictwa w ich życiu, tego, co wnosi do dobra wspólnego małżeństwa i wspólnoty rodzinnej. ... Człowiek jest dobrem wspólnym każdej ludzkiej społeczności” (LdR 11).

Rodzina funkcjonalna wypełnia właściwie funkcję wychowawczą. Jest ona prawem i obowiązkiem rodziców. Ten obowiązek jest „pierwotny i mający pierwszeństwo do innych zadań wychowawczych innych osób, z racji wyjątkowości stosunku miłości łączącej rodziców i dzieci; wyklucza zastępstwo i jest niezbywalny, dlatego nie może być całkowicie innym przekazany, ani przez innych zawłaszczony” (FC 36).

Jedną z cech, która określa pozycję dziecka w funkcjonalnej rodzinie, jest jego autonomizacja. Najważniejszymi płaszczyznami w których autonomizacja dziecka się ujawnia to: wybór zawodu, edukacja, formy spędzania wolnego czasu oraz uczestnictwo w kulturze.¹⁵ Ten rodzaj zmiany sytuacji dziecka w rodzinie i społeczeństwie jest zasadniczo pozytywny, „choć w teorii rodziny nuklearnej nie ustalono kryteriów określających, jakie rodzaje autonomizacji jednostki i do jakiego stopnia doprowadzone nie zagrażają spójności rodziny, koniecznej dla jej funkcjonowania”.¹⁶

Sytuacja dziecka w rodzinie funkcjonalnej może być i faktycznie jest zróżnicowana. Zależy ona bowiem od zamożności rodziny, jej możliwości, ambicji rodziców w odniesieniu do kariery zawodowej

¹⁵J. Turowski, *Autonomizacja jednostki w rodzinie*, w: K. Komorowska, J. Szczepański red., *Przemiany rodziny polskiej*, Warszawa 1975, s. 253-254.

¹⁶Tamże, s. 254.

dziecka, umiejętności wzbudzania i podtrzymywania w dziecku aspiracji. Tym natomiast co jest wspólne tej kategorii rodzin to świadome wspieranie dziecka w uskutecznianiu swoich aspiracji. Ten typ rodzin jest zorientowany na dziecko, i jego dobro stanowi przedmiot troski rodziców, a niekiedy nawet całej rodziny. W tym typie rodzin cele dziecka stają się w dużej mierze celami całej rodziny. Nie może dziwić zatem fakt, że dzieci tej kategorii rodzin łatwiej awansują społecznie.

3.3. Sytuacja dziecka w rodzinie dysfunkcyjnej

Dysfunkcjonalność rodziny może mieć różne źródła, z których jedne mogą być zawinione inne niezawinione. Tu zostaną poruszone dwa typy dysfunkcyjnych rodzin: rodziny ubogie i rodziny niepełne.

3.3.1. Zasoby materialne rodziny jako czynnik wyznaczający społeczną pozycję dziecka

Rodzinne dochody nie są jedyną zmienną, która określa materialne zasoby rodziny. Te ostatnie są uwarunkowane także „etapem dorabiania się”, a więc czy rodzina ma do spłacenia kredyty, stan wyposażenia mieszkania, czy ilość dzieci, ich wiek... Z tego powodu określenie materialnej sytuacji rodziny nie jest wcale sprawą prostą. Według W. Turnowieckiego struktura polskich rodziny pod względem zasobności na przełomie wieków: XX i XXI przedstawiała się następująco.

Rodziny dobrze sytuowane - 22% z czego 5% to rodziny bogate; 17% to rodziny zamożne. Są to rodziny prywatnych przedsiębiorców, dyrektorów firm, menadżerów, kadry przedsiębiorstw, ludzi dobrze wykształconych.

Rodziny stabilne – 40%; rodziny bogatych rolników, urzędników, pracowników wykwalifikowanych, a nawet części emerytów

Natomiast rodzin biednych i ubogich było około 32%. Były to najczęściej rodziny rencistów, osób starszych czy robotników niewykwalifikowanych.¹⁷

Zważywszy fakt, że rodziny biedne i ubogie mają zwykle więcej dzieci, to w konsekwencji należy przyjąć, że w Polsce obecnie jest około 40% dzieci, których status społeczny jest zaniżony z powodu ubóstwa z wszelkimi tego konsekwencjami. Dziecko w rodzinie o niskich dochodach nie cieszy się standardem życia podobnym do dzieci rodzin bogatych. Nadto „ubóstwo ogranicza lub wręcz uniemożliwia rodzinom inwestowanie w wykształcenie dzieci”.¹⁸ W konsekwencji ograniczeń możliwości edukacji, która obecnie staje się najważniejszym wehikułem awansu społecznego, w rodzinach biednych ma miejsce dziedziczenie niskiego statusu rodziców przez dzieci.¹⁹ Z tym związane są dwa inne fenomeny: pierwszym jest kształtowanie się u dzieci z biednych rodzin pewnej rezygnacyjno-fatalistycznej mentalności, która jeszcze bardziej utrwała stan biedy, a w konsekwencji na dłuższą metę poczucie wykluczenia. „Jeśli sednem społecznego wykluczenia jest poczucie izolacji i niemocy, to jego skutkiem bywa utrata poczucia sensu życia, zerwanie rodzinnych więzi, izolacja”.²⁰

Trzeba nadto dodać, że ubóstwo dzieci nie jest przez nie zawinione, ponieważ w tym zakresie nie są w stanie nic zrobić. Za tę ich sytuację są odpowiedzialni ich rodzice, niewydolny system społeczny czy kombinacja tych czynników.

¹⁷ W. Turnowiecki, *Kondycja rodziny polskiej po 1989 roku*, w: E. Frątczak, I. Sobczak red., *Dzietność kobiet polskich w okresie transformacji ustrojowej*, Warszawa 2000, s. 170.

¹⁸ D. Ganiewska, *Rodzina a bezrobocie. Sytuacja polska*, w: Z. Tyszka red., *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001, s. 341.

¹⁹ Tamże.

²⁰ W. Majkowski, *Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Kraków 2010, s. 205.

3.3.2. Rodzina niepełna

Chociaż niepełność rodziny może mieć wiele źródeł, to najważniejsze z nich są następujące: samotna matka wychowująca dziecko, rodzic wychowujący dziecko na skutek śmierci jednego z rodziców lub ich rozwodu i wreszcie sieroty i pólsieroty na skutek emigracji zarobkowej.

Sytuacja dziecka wychowywanego przez samotną matkę jest prawie zawsze trudna. Z punktu widzenia ekonomicznego tak dziecko jak i matka zwykle doświadczają braków. Jest to związane z niemożliwością podjęcia przez matkę pracy zarobkowej albo jej braku. Nierzadko też ojciec dziecka uchyla się od płacenia alimentów... W najmniejszym stopniu samotnie wychowująca dziecko matka napotyka na problemy wychowawcze. Jest tak szczególnie wtedy, gdy dzieci już dorastają; zwłaszcza dorastający chłopcy stwarzają problemy wychowawcze. Racją tego jest zwykle brak autorytetu ojca, a zawsze nadmierne obciążenie obowiązkami matki. Samo dziecko, jeśli nawet nie jest piętnowane, z racji braku ojca, to odczuwa ten brak boleśnie. Widzi jak funkcjonują rodziny pełne i jak obecność ojca w rodzinie czyni odmienną od jego sytuację innych dzieci.

W przypadku rozwodu sytuacja dziecka jest podobna. Sąd zwykle przyznaje prawo wychowania dziecka jego matce. Oznacza to, że w rodzinie brakuje na co dzień ojca. Jeśli nawet ekonomiczna sytuacja dziecka w tym przypadku jest lepsza niż w sytuacji samotnej matki, to ciągle pozostają problemy wychowawcze, a samo dziecko cierpi z powodu rozejścia się rodziców. Jest faktem niezaprzeczalnym, że "rozwód /.../ otwiera nowy etap w życiu rodziny, w którym brak jednego z rodziców siłą rzeczy może powodować - i w większości wypadków

powoduje - zaostrzenie istniejących problemów lub powstanie innych".²¹ Zwykle wiadomość o rozejściu się rodziców stanowi dla dziecka traumatyczne doświadczenie, które pozostawia w jego psychice trwałe rany. Sytuacja może się jeszcze komplikować, jeśli któreś z rodziców instrumentalnie wykorzystuje dziecko w małżeńskim konflikcie.

Śmierć jednego z rodziców komplikuje mocno sytuację dziecka. Powtarza się tu sytuacja odznaczająca się cechami opisanymi w powyższych dwóch przypadkach. Chodzi o problemy ekonomiczne i trudności w wychowaniu w rodzinie niepełnej. Jest jednak jedna zasadnicza różnica: dziecko nie ma do nikogo żalu. Ani jego rodzice nie ponoszą winy za powstałą sytuację, ani ono samo. Poza tym najbliższe otoczenie jest o wiele bardziej skłonne pomóc dziecku czy niepełnej rodzinie w sytuacji śmierci naturalnej jednego z rodziców niż w przypadku rozwodu.

Specyficzną formą sytuacji dziecka stanowią dzieci emigrantów. I chociaż „nie każda rodzina migracyjna nosi znamiona poważnych dysfunkcji, ... (to) z pewnością w każdej rodzinie migracyjnej zakłócona jest prawidłowa struktura i funkcjonowanie”.²² Nawet czasowa absencja, któregoś z rodziców wprowadza wielki dysonans w proces socjalizacji dziecka. Samo zaś dziecko czuje się prawie tak samo sierotą, jak w innych przypadkach nieobecności któregoś z rodziców. „Sytuacja rodziny migracyjnej przypomina nieco rodzinę niepełną po rozwodzie, gdzie rodzina z jednym rodzicem ma pełnić rolę wychowawczą tak jak rodzina pełna, ale nie dysponuje podobnymi środkami. Dziecko pozbawione jest wzorców matki lub ojca, co

²¹ D. Graniewska, *Polityka społeczna wobec rodziny*, „Człowiek i Światopogląd” 4(1984), s. 60.

²² D. Gizicka, *Dzieci w Polsce a skutki migracji zarobkowych rodziców*, „Studia Polonijne” 31(2010), s. 160; por. W. Danilewicz, *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, Białystok 2010.

w przyszłości może skutkować powielaniem wzorów wychowania wniesionych z takiej rodziny”.²³

Najbardziej dysfunkcyjną sytuacją w procesie wychowania dziecka jest przypadek, gdy obydwój rodziców emigruje pozostawiając dziecko czy dzieci dziadkom lub komuś z dalszej rodziny. Zastępujący rodziców wychowawcy nigdy nie będą w stanie wypełnić w sposób satysfakcjonujący socjalizującą rolę rodziców. Autorytety, jeśli w ogóle w takich przypadkach można o nich mówić, są na tyle odległe i pozbawione tytułu do roli wychowawczej, że muszą być nieskuteczne.

Sytuacja dzieci półsierot czy sierot powstałej na skutek emigracji jednego lub obojga rodziców, przypomina sytuacje wcześniej opisane – rodziny niepełnej. Sytuacja ta jednak różni się tym, że emigracja zarobkowa zwykle ma charakter czasowy. Emigrujący zarobkowo rodzic wcześniej czy później wraca do rodziny. Jednak zastana po powrocie rodzina, może znacząco się różnić od tej, jaką pozostawił udając się na emigrację. Zwłaszcza wielce prawdopodobną jest możliwość pojawienia się dystansu pomiędzy powracającym rodzicem, a dzieckiem, które przez dłuższy czas nie miało z nim kontaktu osobowego. Jest prawie pewnym, że problem ten pojawi się w sytuacji emigracji czasowo wydłużonej. To natomiast, co czyni odmienną sytuację dziecka w tym przypadku od rodzin niepełnych to fakt, że zwykle przez emigrację, która jest czasowym zdekompaktowaniem rodziny, sytuacja materialna dziecka ulega poprawie w przeciwieństwie do wszystkich innych przypadków powstania rodziny niepełnej. Sednem zarobkowej emigracji jest przecież możliwość lepszych zarobków

²³ W. Majkowski, *Konsekwencje emigracji dla współczesnej rodziny polskiej*, J. Młyński i W. Szewczyk red., *Rodzina a migracja*, Kraków 2012, s. 117.

w państwie, do którego emigrant się udaje. Można się jednak zastanawiać czy cena, jaką płaci rodzina, a zwłaszcza dziecko, nie jest wyższa niż ekonomiczne zyski emigracji.²⁴

3.4. Sytuacja dziecka w rodzinie patologicznej

Chociaż można mówić o szeregu formach patologii rodzinnych, to w niniejszym elaboracie zostanie poddana analizie sytuacja dziecka w dwóch z nich, zresztą często ze sobą powiązanych, a mianowicie w rodzinie alkoholowej i w rodzinie gdzie ma miejsce przemoc.

3.4.1. Sytuacja dziecka w rodzinie alkoholowej

Alkoholizm jednostki w rodzinie nie jest jej wyłącznym problemem; staje się problemem całej rodziny. Sama zaś rodzina jest nazywana rodziną alkoholową. W takiej rodzinie wszystko bezpośrednio lub pośrednio związane jest z alkoholem. Alkohol staje się spoiwem życia rodzinnego i jemu wszystko jest podporządkowane. W rodzinie alkoholowej ma miejsce „budowanie i umacnianie skomplikowanego systemu złudzeń i zaprzeczenia rzeczywistości po to, żeby życie nie do wytrzymania, dało się w jakimś stopniu wytrzymać, znieść jego trud nawet za cenę własnej tragedii”.²⁵

W odniesieniu do sytuacji dziecka w rodzinie alkoholowej zwykło się wyróżniać pięć modeli postaw obronnych. Są nimi:

²⁴ Minimalizowanie negatywnych skutków emigracji „wymaga podejmowania szeroko zakrojonych działań instytucjonalnych. Dotyczy to zarówno konieczności ciągłego i wielopoziomowego diagnozowania zjawiska eurosioeroctwa – przez szkoły, ośrodki opieki społecznej, kuratorów sądowych – jak również istotne jest tworzenie kompleksowej strategii działania, w którą w znacznie większym stopniu należy włączyć Kościół oraz organizacja pozarządowe. (...) Kluczowe znaczenie ma również obszar prewencji uświadamianie małżonkom i rodzicom (emigrantom lub potencjalnym emigrantom) negatywnych skutków rozłąki i pozostawiania najbliższych w kraju”. J. Balicki, *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki imigracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012, s. 104-105.

²⁵ A. Wobiz, *Współzależnienie w rodzinie alkoholowej*, Warszawa 2001, s. 20.

- „bohater rodzinny” – dziecko przejmuje obowiązki dorosłych i całkowicie poświęca się dla rodziny rezygnując z zaspokajania własnych potrzeb; rolę tę przejmuje zwykle najstarsze dziecko rodziny alkoholowej;
- „wspomagacz” – jego rola polega na wynajdywaniu usprawiedliwień alkoholizmu osoby uzależnionej w rodzinie; nierzadko dostarcza alkoholu tej osobie;
- „kozioł ofiarny” – dziecko jest obwiniane za problem alkoholowy w rodzinie, na przykład ojca. Częścią składową takiej postawy jest wysiłek podejmowany celem odwrócenia uwagi innych od problemu alkoholowego w rodzinie;
- „maskotka” – rolę tę pełni zwykle najmłodsze dziecko w rodzinie. Sama zaś rola sprowadza się do rozładowywania rodzinnych napięć poprzez ich maskowanie;
- „dziecko zagubione” – to dziecko które w obliczu rodzinnego alkoholizmu zbudowało sobie świat fantazji i ułudy do którego ucieka. Gdy jednak dorośnie dość łatwo zamienia ten świat na realny, połączony z piciem alkoholu i zażywaniem narkotyków.²⁶

Jeśli prawdą jest, że rodzina alkoholowa krzywdzi swoich członków, to w sposób wyjątkowo dramatyczny krzywdzi dzieci. Robi to na wiele sposobów: najpierw nie zaspokaja ich podstawowych potrzeb; w rodzinie alkoholowej powszechnie króluje bieda; dzieci w rodzinie alkoholowej są traktowane instrumentalnie są gorszone, nierzadko deprawowane seksualnie i bardzo często stosuje się względem nich fizyczną przemoc. Dziecko nie tylko widzi pijacki styl życia, a nierzadko samo jest zmuszane do picia alkoholu, uczestniczenia w pijackich burdach.

²⁶ J. Fudała, *Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym*, Warszawa 2007, s. 2-4.

Traumatyczne doświadczenia życia w rodzinie alkoholowej bardzo często pozostawiają niezatarty ślad w psychice dziecka. Dzieciom rodzin alkoholowych, na zawsze będzie towarzyszyć dramatyczne wspomnienie doświadczeń lat minionych. Nierzadko staje się ono przeszkodą w ułożeniu sobie satysfakcjonującego sposobu życia w wieku dorosłym. Alkohol bowiem pozostawił na ich życiu niezatarte piętno, tak że używa się w stosunku do nich określenia „dorosłe dzieci alkoholików”.²⁷

3.4.2. Sytuacja dziecka w rodzinie z przemocą

Chociaż wszystkie rodzaje patologii stoją w sprzeczności z tym, czym jest rodzina, to przemoc²⁸ czyni to w sposób wyjątkowy. Rzecz bowiem w tym, że sednem życia małżeńsko-rodzinnego jest solidarność, sympatia i miłość. Małżonkowie pobierają się z miłości, a dzieci są jej owocem. Jednak i rodziny są dotknięte zjawiskiem przemocy; nadto trzeba stwierdzić, że żadna kategoria rodzin nie jest całkowicie wolna od stosowania przemocy. Sama przemoc może być natury, fizycznej, psychicznej lub seksualnej. Każda z nich może przyjąć formę czynną lub bierną. Pierwsza ma charakter działań krzywdzących, nakierowanych na ofiarę; druga przyjmuje formę zaniedbania. Natomiast zasada, według której przemoc jest stosowana, jest prosta: przemoc dotyka najślabszych w rodzinie. Dzieci, przynajmniej na pewnym etapie życia, takimi są. Nie dziwi zatem fakt, że na 127 515 odnotowanych w Polsce przypadków przemocy w 2002 r. w 46 028 ofiarami byli niepełnoletni.

²⁷ M. Ryś, *Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania dorosłych dzieci alkoholików*, Warszawa 2007, s. 120.

²⁸ Przez przemoc rozumie się „zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciw członkowi rodziny, które narusza prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody”. H.D. Sasal, *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 1998, s. 17.

Stosowana przemoc wobec dzieci w rodzinie przyjmuje wszystkie znane formy chociaż z różną częstotliwością stosowane: karanie fizyczne, przemoc psychiczna, wykorzystywanie seksualne, jak i przemoc bierną w postaci niezaspokajania podstawowych potrzeb dziecka.

Mówiąc o przemocy fizycznej trzeba być świadomym jej skali i gradacji: od zwykłego klapsa poprzez popychanie, szarpanie, policzkowanie, kopanie... do maltretowania włącznie. Jeśli 60% Polaków stosuje w procesie wychowania jakieś fizyczne kary, to odsetek znęcających się nad dziećmi jest niewielki. Sytuacja jest zgoła odmienna w rodzinach patologicznych. Z badań wynika, że ma tam miejsce formalna przemoc, znęcanie się nad własnymi dziećmi: bicie pasem, kablem smyczą, kopanie, rzucanie o ścianę, zamykanie w zimnym pokoju, głodzenie... Ten rodzaj przemocy stosowało 51,7% rodzin nadżywających alkoholu.²⁹

Stosowanie przemocy fizycznej oraz psychicznej w procesie wychowania dziecka ma na celu wymuszenie określonych jego postaw, a czasem zmianę jego zachowań. Cel ten rodzice chcą osiągnąć poprzez stosowanie kar, okazywanie swojej przewagi, wywieranie presji na dziecko w formie słownych epitetów... Okazuje się jednak, że ani przemoc fizyczna, ani emocjonalna nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, lecz często są źródłem frustracji u dzieci. Istnieje też wielkie prawdopodobieństwo, że gdy w przyszłości sami założą rodzinę, powielą w procesie wychowania te same metody. „Rodzina zła, która krzywdzi dziecko, jest jak chory organizm. Chorego leczymy wszystkimi dostępnymi metodami i tak samo powinno być z rodziną - chorą

²⁹ Zob. K. Parysjanowicz, *Niektóre uwarunkowania przemocy wobec młodego pokolenia w rodzinie (doniesienie z badań)*, T. Sołtysiak, M. Karwowska red., *Polska młodzież – zagrożenia, zaburzenia w aktualnej rzeczywistości społecznej*, Bydgoszcz 2001, s. 489.

trzeba leczyć”.³⁰

Specyficzną formą przemocy są zaniedbania, które mogą przyjmując różne formy: zaniedbania materialnego, edukacyjnego czy emocjonalnego. Pierwsza przejawia się w niedożywieniu, w ubogim ubiorze, braku higieny u dziecka.... Jego skutki są oczywiste: fizyczny niedorozwój dziecka, brudny ubiór, głód, brak opieki medycznej... Zaniedbywanie edukacyjne polega na braku zainteresowania nauką dziecka: sposobem radzenia sobie z przyswojeniem wiedzy, obecnością w szkole, brakiem pomocy dziecku w zakresie odrabiania lekcji... Ostatnia forma zaniedbywania – zaniedbanie emocjonalne - to brak działania rodziców celem stworzenia rodzinnej atmosfery, sprzyjającej dobremu samopoczuciu dziecka w rodzinie

Szczególną formą przemocy jest przemoc seksualna wobec dziecka. Jest tak z dwóch racji. Najpierw dlatego, że dziecko, bardziej niż inni członkowie rodziny jest bezbronne; po drugie jest to wymuszone wprowadzenie dziecka do sfery działań, których nie rozumie, których nie ma potrzeby i które rzucają się cieniem na jego życie. Dorosły wykorzystuje dziecko jako obiekt do zaspokojenia własnych potrzeb seksualnych. W tych właśnie terminach określa Światowa Organizacja Zdrowia przemoc seksualną wobec dzieci: „nadużywanie dziecka dla uzyskiwania przyjemności seksualnej przez osoby dorosłe i starsze”.³¹

Jeśli każde pedofilne zachowanie jest moralnym złem i przestępstwem, to zachowanie pedofilne w rodzinie, czyli zachowanie o charakterze kazirodczym, jest szczególnie naganne; racją tego jest fakt, że dziecko jest ofiarą seksualnych dewiacji własnego rodzica –

³⁰ M. Kątna, *Ofiary i gapie*, „Polityka” 5(2001), s. 21.

³¹ Z. Lew-Starowicz, *Przemoc seksualna*, Warszawa 1992, s. 33.

W 1974 roku Burgess i Holmstrom opisali zespół urazowy powstały u dziecka na tle zgwałcenia „the rape trauma syndrom”. Terminem powszechnie używanym jest „child sexual abuse” – czyli przemoc seksualna wobec dziecka.

osoby od której najmniej tego się mogło spodziewać.³² Na dodatek, analiza tej patologii wskazuje, że kazirodce relacje w rodzinie nie są zdarzeniami jednorazowymi, lecz zwykle trwają dłuższy okres czasu, a niekiedy nawet latami.³³

Status społeczny dziecka w różnych społeczeństwach jest zróżnicowany. Nie inaczej jest też w Polsce. Środowisko rodzinne jest jego pierwszym wyznacznikiem. Jest też miejscem kształtowania się przyszłej jego osobowej fizjonomii. Stąd dobra rodzina jest dla dziecka wielkim dobrem i szansą życiowego sukcesu; zła – prawie zawsze czynnikiem jego degradacji.

Zakończenie

Nowoczesne społeczeństwa odznaczają się klasowym systemem stratyfikacji. Oznacza to, że status społeczny jednostek i grup nie jest w nich przypisany, a zdobyty. Ten stan rzeczy jest funkcjonalny zwłaszcza dla tych, którzy urodzili się w rodzinie o niskim statusie społecznym. Dzięki wykształceniu i wytężonej pracy mogą nadrobić to, czego im nie dała rodzina i awansować w hierarchii społecznej. Nie oznacza to dla nich całkowicie równych z innymi wyżej sytuowanymi na skali statusów możliwościami rówieśników. Stąd, jeśli status osoby dorosłej jest wypadkową oddziaływania szeregu czynników, to status społeczny dziecka jest jednowymiarowy: jest statusem rodziny. Jeśli jest wysoki, nie jest zasługą dziecka; jeśli niski - nie jest jego winą. W tym drugim przypadku rodzi się potrzeba pomocy rodzinie i dziecku, by wyrównać jego szanse życiowe. W proces ten muszą być

³² W. Majkowski, *Rodzina...*, dz. cyt., s. 254.

³³ Skutki seksualnego wykorzystania dziecka mają charakter bezpośredni i długotrwały: do pierwszych należą zaburzenia w sferze emocjonalnej: lęki, nieufność, poczucie beznadziejności... czy zachowania dewiacyjne: wagarowanie, palenie papierów, picie alkoholu, przyjmowanie narkotyków; odległymi skutkami są: niedorozwój osobowościowy, osobowość agresywna, nieumiejętność nawiązywania więzi przyjacielskich, brak satysfakcji we własnym życiu małżeńskim. Por. tamże, s. 255.

włączeni wszyscy: sama rodzina, instytucje wsparcia społecznego, szkoła..., a nawet, i to może w sposób szczególny, samo dziecko.

Natomiast jest rzeczą ogromnej wagi, by otoczenie, w którym żyje rodzina, a w niej doznające braków lub krzywdy dziecko, nie pozostało nieczułe na problem. Minimum, jakie od niego się oczekuje to wola dostrzegania problemu i zerwania ze złą milczenia. Jest to nierzadko konieczny krok, by instytucje pomocy społecznej ze swej strony mogły się zająć problemem doznającego braków, a niekiedy krzywdzonego w rodzinie dziecka.

Problemem nierozwiązanym naszych czasów jest dyskryminacja dzieci nienarodzonych, którym odmawia się niekiedy prawa do życia. Aborcja jest najwyższej formy niesprawiedliwością. Jeśli dziś w wielu państwach świata zniesiono karę śmierci nawet dla zbrodniarzy, to tym bardziej nie można zrozumieć legalizacji aborcji - pozbawiania życia tych, którzy w żadnej mierze nie weszli w kolizję z prawem. Legalizacja aborcji jest znakiem dekadencji zachodniej kultury i wyrazem upadku moralności. Hipokryzja, mająca na celu usprawiedliwienie tego rodzaju praktyk – odmowa ludzkiemu płodowi statusu człowieka, żadną miarą nie zmienia kwalifikacji czynu. Fakt narodzin dziecka nie może stanowić linii demarkacyjnej pomiędzy statusem człowieka i nie-człowieka – ludzkiego płodu!

Bibliografia

Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 1964.

Bejma U., *Dziecko (prawa)*, w: E. Ozorowski red., *Słownik małżeństwa i rodziny*, Łomianki 1999.

E. Durkheim E., *Elementarne formy życia religijnego*, Warszawa 1990.

Ganiewska D., *Rodzina a bezrobocie. Sytuacja polska*, w: Z. Tyszka red., *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*, Poznań 2001.

- Gizicka D., *Dzieci w Polsce a skutki migracji zarobkowych rodziców*, „Studia Polonijne” 31(2010).
- Graniewska D., *Polityka społeczna wobec rodziny*, „Człowiek i Światopogląd” 4(1984).
- Kasabuła T., *Pozycja społeczna dziecka w Polsce w XVIII wieku*, w: E. Ozorowski i R. Cz. Horodeński red., *Dziecko. Etyka. Ekonomia*, Białystok 2008.
- Majkowski W., *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*, Kraków 1997.
- Majkowski W., *Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Kraków 2010.
- Markowska D., *Rodzina w społeczności wiejskiej - ciągłość i zmiana*, Warszawa 1976.
- Nasz Dziennik* 8 lutego 2007.
- Ozorowski E., *Dziecko w aspekcie celu*, w: E. Ozorowski i R. Cz. Horodeński red., *Dziecko. Etyka. Ekonomia*, Białystok 2008.
- Schafter H. R. S., *Rozwój społeczny*, Kraków 2006.
- Turnowiecki W., *Kondycja rodziny polskiej po 1989 roku*, w: E. Frątczak, I. Sobczak red., *Dzietność kobiet polskich w okresie transformacji ustrojowej*, Warszawa 2000.
- Turowski T., *Autonomizacja jednostki w rodzinie*, w: K. Komorowska, J. Szczepański red., *Przemiany rodziny polskiej*, Warszawa 1975.
- Wiadomości TVP*, 11.02.2007 r.
- Wirth L., *Urbanism as Way of Life*, „American Journal of Sociology” 44(1938).
- Danilewicz W., *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, Białystok 2010.

- Majkowski W., *Konsekwencje emigracji dla współczesnej rodziny polskiej*, J. Młyński i W. Szewczyk red., *Rodzina a migracja*, Kraków 2012.
- Balicki J., *Imigranci i uchodźcy w Unii Europejskiej. Humanizacja polityki imigracyjnej i azylowej*, Warszawa 2012.
- Wobiz A. *Współzależnienie w rodzinie alkoholowej*, Warszawa 2001.
- Fudała J., *Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym*, Warszawa 2007.
- Ryś M., *Rodzinne uwarunkowania psychospołecznego funkcjonowania dorosłych dzieci alkoholików*, Warszawa 2007.
- Sasal H.D., *Niebieskie karty. Przewodnik do procedury interwencji Policji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 1998.
- Parysjanowicz K., *Niektóre uwarunkowania przemocy wobec młodego pokolenia w rodzinie (doniesienie z badań)*.
- Sołtysiak T., Karwowska M., red., *Polska młodzież – zagrożenia, zaburzenia w aktualnej rzeczywistości społecznej*, Bydgoszcz 2001.
- Kątna M., *Ofiary i gapie*, „Polityka” 5(2001).
- Lew-Starowicz L., *Przemoc seksualna*, Warszawa 1992.

**Stanisław Łupiński, Krystyna Mizerska,
Witold Grzeszczuk***

POTRZEBY PACJENTÓW PSYCHICZNIE CHORYCH

Summary

Mentally ill patients are influenced by the progress of their illness and the conditions they come across when being in hospital. Moreover, the patient's mental state is the key factor conditioning the course of treatment and the speed of recuperation. Therefore, when the patient is admitted to hospital it's significant to provide him/her with the good care to compensate the separation from one's family and surroundings. It is highly important to ask for the patient's habits and routines and to inform the family about the visiting hours and the possibility of enquiring about the patient's condition.

For this reason, the hospital staff should create the atmosphere which satisfies the patient's needs and which simultaneously has a positive impact on his/her psyche.

1. Wstęp

Na stan psychiczny pacjenta wpływa sam fakt choroby oraz czynniki z jakimi spotyka się w szpitalu. Z kolei stan psychiczny warunkuje przebieg leczenia i szybkość powrotu do zdrowia. Na oddziale, gdzie chory ma spędzić cały okres pobytu w szpitalu, powinien być on tak przyjęty, żeby od pierwszego momentu, on i towarzysząca mu rodzina nabrali zaufania do personelu medycznego oraz uwierzyli, że

* Wydział Interdyscyplinarny, Akademii Polonijnej w Częstochowie.

chory będzie otoczony troską i zainteresowaniem, które zrekompen-
sują mu oderwanie od rodziny i najbliższych osób [1]. Można spytać
o przyzwyczajenia chorego i, o ile możliwe, starać się je uwzględnić.
Nowo przyjętemu choremu trzeba poświęcić trochę czasu, odpowie-
dzieć na zadawane pytania, nastawić pozytywnie do całego personelu
lekarskiego i pielęgniarskiego [2], wprowadzić w tryb nowego trybu
życia. Rodzinę należy powiadomić o godzinach odwiedzin w szpitalu
i o możliwości zasięgnięcia informacji o chorym.

Obowiązkiem pielęgniarki i lekarza jest stwarzać chorym moż-
liwie najlepszy klimat psychiczny i zaspokajać w miarę możliwości te
potrzeby chorego, które wpływają w dużym stopniu na jego psychikę.

2. Podstawowe potrzeby bio-psycho-społeczne u pacjentów psy- chicznie chorych

Potrzeby higieniczne:

Część chorych psychicznie np. w ostrym okresie choroby, cho-
rzy na schizofrenię, a przede wszystkich chorzy otępiali umysłowo
(wskutek długotrwałej choroby psychicznej), tracą potrzebę
utrzymywania czystości i poczucia estetyki. Chorzy ci nie dbają o swój
wygląd zewnętrzny, o czystość ciała, są nieuczestni, nie zawsze kom-
pletnie ubrani, lub ubrani niestarannie. Opieka pielęgniarki nad cho-
rymi polega przede wszystkim na wykonaniu toalety. Chorzy, którzy
chodzą, wykonują toaletę samodzielnie, pod ścisłą kontrolą pielę-
gniarki, leżącym, w tym zahamowanym psychicznie pacjentom, toa-
letę wykonuje pielęgniarka zgodnie z zasadami pielęgniarstwa ogól-
nego. Jeżeli pacjent jest samodzielny, pielęgniarka ma obowiązek do-
pilnować, aby czynności higieniczne dokonywał regularnie. Pacjen-
tom zaniedbującym się, należy przypominać, a słabszym, niedołoż-
nym – pomagać w codziennej toalecie.

Przez dopilnowanie rozumie się to, aby chory systematycznie mył się, golił, czesał, mył zęby i dbał o wygląd, można u chorych ponownie wytworzyć nawyk czystości i estetyki. Należy pamiętać, aby chorzy się podmywali, gdyż cząstki wydalin pozostające w okolicy odbytu i cewki moczowej rozpadają się i drażnią skórę, powodując częste odparzenia, a ponadto są przyczyną przykrego zapachu. Należy pamiętać, że nie wolno pacjentom przebywać w łazience, poza czasem do tego przeznaczonym [2,3]. *Potrzeba odżywiania:*

- stołówka przygotowana na czas posiłku (krzesła ustawione i stoły odpowiednio nakryte),
- pacjenci chodzący jedzą na stołówce, pacjenci leżący zaś w łóżkach,
- zapewnienie odpowiedniej ilości czasu na spożycie posiłku (pod nadzorem pielęgniarki),
- kontrola ilości zjedzonego pożywienia (w razie anomalii należy zawiadomić lekarza),
- zwracanie uwagi na sposób przyjmowania posiłku (gryzienie, żucie, połykanie itp.),
- chorzy w cięższym stanie są karmieni posiłkami o konsystencji płynnej lub półpłynnej,
- u chorych odmawiających przyjmowania posiłku, lekarz zaleca żywienie sztuczne (zgłębnik wprowadzony przez nos do żołądka)

Potrzeba ruchu:

- zaburzenia ruchu i aktywności u pacjentów w oddziale psychiatrycznym
- pacjenci depresyjni – mała aktywność
- chorzy w osłupieniu – objawy przykurczu i zaników mięśniowych

- sposoby aktywizowania pacjentów oparte o indywidualną obserwację pacjenta: gimnastyka bierna, pozycja siedząca w łóżku, w fotelu, gimnastyka, nawet uprawianie sportu pod kierunkiem nauczyciela wychowania fizycznego, spacer, wycieczki, praca fizyczna itp.

Potrzeba snu i odpoczynku:

- odpoczynek bierny – sen, długość snu dorosłego człowieka 6-10h/24,
- zaburzenia snu, częste objawy u chorych psychicznie (trudność w zasypianiu z wieczora, trudność w zasypianiu w ogóle, sen dopiero po północy, wczesne budzenie się ok.4-5rano, sen przerywany i inne,
- zapewnienie ciszy i spokoju w oddziale (używanie miękkiego obuwia, cisza nocna, zgaszone górne światło, najbardziej odpowiedni kolor ciemnoniebieski),
- odpoczynek czynny – zmiana zajęcia,
- jeżeli w pracy wyczerpuje się bardziej układ nerwowy, odpoczynkiem będzie praca fizyczna i na odwrót.

Prawidłowo zorganizowany odpoczynek zapewnia całkowitą regenerację sił fizycznych i psychicznych.

Potrzeba bezpieczeństwa:

- potrzebna do uzyskania równowagi wewnętrznej, zaburza się w nowym środowisku, szczególnie w warunkach szpitalnych (zmiany chorobowe – urojenia prześladowcze, obawa przed nieznaną sytuacją itd),
- zaburzenie poczucia bezpieczeństwa może być spowodowane

błędami jatrogennymi personelu – zapominanie lub niepunktualne wykonywanie zleceń, pomyłki w podawaniu leków, rozmowy w obecności chorego,

- utrata zaufania do nowego środowiska.

Podstawowym warunkiem zaspokojenia tej potrzeby jest wiara chorego w solidną, rzetelną pracę personelu, wiara w dobór najlepszych metod i skuteczność leczenia, wiara w pomoc w zorganizowaniu życia po wyjściu ze szpitala.

Potrzeba działania:

- jedną z podstawowych potrzeb, której zaspokojenie utrzymuje człowieka w równowadze bio-psycho-społecznej, zaburzenia spowodowane są wskutek pozbawienia człowieka przywileju pracy,
- zaspokojenie potrzeby w chorobie możliwe dzięki terapii zajęciowej, wciąganie do pracy dla oddziału, dostarczanie książek itd.

Potrzeba kontaktu z ludźmi:

- w szpitalu psychiatrycznym jest zaspokajana przez codzienne odwiedziny,
- umożliwianie wykonywania telefonów do rodziny, znajomych, zakładów pracy itd.,
- umożliwienie nawiązania nowych kontaktów w szpitalu, odpowiedni dobór pacjentów na sali, wzajemne zapoznanie się chorych, kontakt z personelem.

Potrzeba poszanowania godności osobistej: Każdy człowiek wymaga szacunku dla siebie, taktownego zachowania się wobec niego,

ujemny wpływ na niego spowodowany jest często lekceważeniem go, szczególnie w obecności innych, robienie uwag przy świadkach itp.,

- skrajnie zły stosunek do chorego: wyrządzanie mu krzywdy, straszenie go karą, bicie chorych, drwienie z nich, zdradzanie osobistych tajemnic chorego są przestępstwem za które każdy pracownik oddziału psychiatrycznego odpowiada przed sądem zgodnie z przepisami kodeksu karnego, w większym stopniu, niż każdy inny obywatel, ponieważ chory został powierzony ich opiece.

Pozytywny stosunek do chorych nie oznacza nawiązywania z nimi relacji czysto osobistych oraz zwierzania się chorym ze swoich spraw osobistych.

Potrzeba kontaktu emocjonalnego:

- kontakt emocjonalny to stan w którym człowiek nie tylko jest spokojny, wiedząc, że mu nic nieoczekiwanego nie zagraża, ale też odczuwa, że jest obiektem zainteresowania zabarwionego emocjonalnie,
- dla utrzymania równowagi wewnętrznej, człowiek potrzebuje poczucia życzliwości, zainteresowania, zrozumienia, przyjaźni czy miłości,
- jednostka niekochana przez nikogo, pozbawiona czyjegokolwiek zainteresowania jest nieszczęśliwa,
- potrzebę tę personel może zaspokajać troskliwością i zainteresowaniem się chorym, jeżeli nie istnieją przeciwwskazania należy umożliwić choremu częsty kontakt z osobami z którymi jest związany uczuciowo.

Potrzeba sensu życia:

- realizowana jest przez aktywizowanie chorego w celowych zajęciach i uspołecznianie go we współpracy z innymi chorymi,
- duże znaczenie ma terapia zajęciowa

Potrzeby kulturalne:

- właściwe zorganizowanie zajęć ma na celu stworzenie pacjentowi jak najlepszego samopoczucia,
- wypełnienie codziennego życia ubogiego we wrażenia na skutek braku kontaktu ze światem, mogą być realizowane w różnych formach np. czytelnictwo, zajęcia artystyczne, gry i zabawy, zajęcia świetlicowe, wycieczki [4]

3. Potrzeba bezpieczeństwa jako jedna z najbardziej istotnych potrzeb realizowanych wśród pacjentów z zaburzeniami psychicznymi

Zachowanie się jest zewnętrznym przejawem osobowości. Zachowanie chorego z zaburzeniami przystosowania w zasadzie nie różni się jakościowo od zachowania tzw. człowieka normalnego. Różnice są wyłącznie ilościowe. Wielu chorych z zaburzeniami psychicznymi sprawia wrażenie zupełnie normalnych przy pobieżnej obserwacji i rozmowie, dopiero dłuższy kontakt pozwala zauważyć zaburzenia psychiczne [2,5].

Chorzy z ciężkimi zaburzeniami psychicznymi tracą zdolność opanowywania swoich odruchów emocjonalnych i reagują w sposób nieskrępowany i impulsywny. W szpitalach psychiatrycznych nierzadko spotyka się chorych w stanie głębokiej depresji, u których występują tendencje samobójcze i do samouszkodzeń, aczkolwiek występują one także w innych chorobach psychicznych [6]. W stanach zamroczenia i majaczenia chorzy zdeorientowani nieświadomie kaleczą się, wybiegają z łóżka, wyskakują z okna, a nawet wieszają się. Czynią to także chorzy pod wpływem omamów słuchowych i lęków,

chorzy na schizofrenię paranoidalną, katatoniczną, w nagłych stanach podniecenia, chorzy na padaczkę, chorzy z psychozami starczymi, a nawet niektórzy chorzy na nerwicę, zwłaszcza z dolegliwościami hipochondrycznymi. Chorzy w stanie depresji endogennej mogą popełnić samobójstwo nagle i niespodziewanie, bez żadnych demonstracyjnych zapowiedzi. Takie niespodziewane zamachy mogą mieć charakter rozszerzony nawet na członków rodziny.

W przypadkach niezrozumiałego przygnębienia, stanu lękowego, skarg hipochondrycznych, zaniku chęci do pracy u człowieka dotąd pracowitego itp., należy się liczyć z niebezpieczeństwem samobójstwa. Myśli o samobójstwie nie zawsze dowodzą rzeczywistej chęci śmierci, lecz są wyrazem konieczności ucieczki od sytuacji, której chory nie może znieść [7]. Środki ostrożności mające na celu zapobieganie samobójstwu powinny być podejmowane w ten sposób, by nie przypominać choremu, że jest on „potencjalnym samobójcą”, niemniej jednak nie muszą być one bardzo dyskretne. Chory musi wiedzieć, że pielęgniarka zależy na nim na tyle, że podejmie specjalny wysiłek, aby go uchronić. Zapobieganie samobójstwu czy innym uszkodzeniom wymaga napiętej uwagi ze strony pielęgniarki. Usunąć należy takie przedmioty, jak: scyzoryki, żyletki, nożyczki, paski i w ogóle wszystkie sprzęty, które mogłyby być przyczyną uszkodzenia chorego na skutek impulsu, bądź działania z rozmysłem.

Okna należy wyposażyć w specjalne zabezpieczenia uniemożliwiające pełne ich otwarcie. Urządzenia elektryczne muszą znajdować się poza zasięgiem chorego, który mógłby próbować porazić się prądem włamując się do gniazdka elektrycznego albo skaleczyć się szkłem z żarówki. Obecnie gniazdka elektryczne są instalowane w ścianach i osłonięte małymi drzwiczkami (ok. 10cm nad podłogą).

Niestety w dalszym ciągu w szpitalu psychiatrycznym klucze są jednym z środków zapewniających bezpieczeństwo chorych. Są próby

stosowania tzw. „drzwi otwartych”. Na ciężkich oddziałach psychotycznych ta forma terapii nie zdaje egzaminu z powodu niedostatecznej ilości personelu, dużej liczby chorych (często ponad stan łóżek) oraz zaburzeń krytycyzmu, jakie występują u niektórych chorych. Chorych, objawiających w jakikolwiek sposób skłonności samobójcze, przyjmuje się na oddziały umieszczone na parterze, gdzie konieczny jest liczniejszy personel pielęgniarski. Niektórzy chorzy nie wypowiadają i umiejętnie ukrywają swoje plany pozbawienia się życia, lecz równocześnie umiejętnie wykorzystują w tym celu odpowiednie okazje.

Chorzy depresyjni często budzą się w godzinach 4-5 nad ranem z uczuciem niechęci do życia; „po co ja się zbudziłem”. Wychodzą oni celowo do sanitariatu, gdzie popełniają samobójstwo. Na przykład na jednym z oddziałów, gdzie w sanitariacie okno nie było zabezpieczone, chora której zalecano oddać mocz do badania (godzina 6.00) wyskoczyła przez okno ulegając wypadkowi śmiertelnemu [2]. Najczęściej chorzy odbierają sobie życie w pustym pomieszczeniu np. w łazience, sanitariacie, a nawet w pustej sali chorych przez powieszenie się na pasku, ręczniku, na ramie łóżka. Dlatego chorych przynębionych i niepewnych nie wolno nigdy pozostawiać samych, a chorych przy przekazywaniu zmian pracy, a i chwilowym nawet zastępstwie polecać należy ich szczególnej uwadze [8].

Chorych z wyraźnym dążeniem samobójczym układa się do łóżek, gdyż łatwiej jest zapewnić opiekę nad nimi. Łóżko nie powinno stać blisko okna, w sali z wielu tego rodzaju chorymi, pielęgniarka powinna być najbliżej nich. W nocy łóżko chorego musi być odpowiednio świetlone, aby można było obserwować zachowanie się chorego [2,9]. Niekiedy nawet poleca się, aby chory trzymał ręce na kołdrze, ponieważ pod przykryciem może rozdrapywać sobie rany, rozciąć tętnicę czy żyłę (ukrytą żyłkę, kawałkami szkła, drutu, ostrym kamyczkiem

itp.). Czasem chorzy wyrrywają z łóżek sprężyny i przechowują je, aby się nimi potem uszkodzić. Należy pamiętać, że w pustych pomieszczeniach chorzy mogą popełniać samobójstwo przez zadzierzgnięcie, używając do tego celu pasków od spodni, szelek, sznurowadeł, sznurków, pasków z płótna z rozerwanej pościeli, bandaży. Pacjenci potrafią nawet upleść warkocz, sznurek z nabieranymi nici, pasków tkanin i innych.

Uporczywy samobójca, któremu udaremniono inne zamachy na życie, podczas kąpieli może zanurzyć się w wannie i próbować się utopić. Dlatego chorych takich kąpie się w małej ilości wody. Chorych z tendencjami „S” i skłonnościami do samouszkodzeń nie wolno pozostawiać samych w łazience. Znane są wypadki poparzenia się gorącą wodą, uderzenia głową o baterię umywalkową, wyrwanie umywalki i inne [4].

Golenie mężczyzn powinno w zasadzie odbywać się tak często, jak do tego chory przywykł. Z zasady chorzy golą się sami, lecz tylko przy zapewnionym nadzorze i jeśli nie stwierdza się u nich tendencji samobójczych. Aparat do golenia powinna przygotować pielęgniarka, a po goleniu odebrać go, oczyścić i starannie przechować np. w punkcie pielęgniarskim. Przyborów do golenia nie wolno przechowywać żadnemu choremu. Obecnie coraz powszechniej używane są elektryczne aparaty do golenia, które są najbezpieczniejsze, one również przechowywane są w punkcie pielęgniarskim[2].

Chorzy ze skłonnościami samobójczymi zatrudnieni są przy pracach nie wymagających narzędzi, np. przy klejeniu torebek, składaniu kopert, pudełek. Nie mogą przebywać oni wśród chorych pracujących ostrymi przedmiotami, gdyż mogą wyrwać innym chorym nożyczki, igłę, druty, szydełko, pilnik w celu samouszkodzenia się lub popełnienia samobójstwa[6]. Pielęgniarka oraz instruktor terapii zajęciowej

prowadzonej na oddziale muszą pamiętać, aby wydane chorym narzędzia pracy były przeliczone i w takiej samej liczbie zebrane po zakończeniu pracy. Przy przeprowadzaniu chorego z tendencjami samobójczymi dążeniami ucieczkowymi, np na badania specjalistyczne z oddziału do pracowni zaleca się, by towarzyszyły mu dwie osoby. Na korytarzach i schodach trzeba prowadzić chorego od strony ściany, a nie od strony okien czy poręczy, zapewniając sobie możliwość zatrzymania nagłego ruchu chorego[9].

Chorzy opanowani lękami pod wpływem omamów chcą schronić się w bezpieczne miejsce. Czasem zdeorientowani i zamroczeni pędzą przed siebie, błędzą, czasem zaś uciekają celowo, aby wymknąć się spod obserwacji i leczenia albo dokonać zamachu samobójczego. Wszyscy ci chorzy skłonni do samowolnego oddania się powinni być odpowiednio strzeżeni, gdyż grozi im oprócz wymienionych niebezpieczeństw także zamarznięcie, urazy ciała, utonięcie itp. Z tych względów każde samowolne oddalenie się poza oddział jest traktowane jako poważne niebezpieczeństwo i wymaga wszczęcia natychmiastowego poszukiwania. Stwierdzając brak chorego na oddziale, pielęgniarka zawiadamia niezwłocznie lekarza dyżurnego, który wydaje odpowiednie dyspozycje. Na podstawie ewentualnych wypowiedzi chorego i znajomości objawów chorobowych oraz na podstawie analizy jego sytuacji rodzinnej i prawnej należy tak zorganizować poszukiwania, aby jak najszybciej dotrzeć do niego i zapewnić mu bezpieczeństwo[9,5].

Aby zapobiec ucieczkom i samowolnemu oddalaniu się chorych, personel winien przed wypuszczeniem chorego poza oddział sprawdzić, czy nazwisko jego znajduje się na tablicy „wolnych wyjść,” oraz czy aktualny stan chorego nie budzi zastrzeżeń. Należy również pamiętać aby chory nie umknął w czasie wchodzenia lub wychodzenia z oddziału innych osób. Zgodnie z regulaminem chorych codziennie

organizowane jest wyjście chorych do ogrodu szpitalnego, Najczęściej w czasie spaceru towarzyszą chorym 2-3 osoby personelu. Należy uważać, aby chorzy nie oddalali się od grupy, nie zostawiali w tyle, nie spacerowali w pobliżu bramy wyjściowej. Zaleca się, aby w czasie spaceru bacznie obserwować, czy nie zbierają drutu, gwoździ, kamyczków, szkła, sznurków i innych przedmiotów, aby je w odpowiednim czasie wykorzystać w celu wyrządzenia sobie krzywdy.

Podczas jedzenia należy zwrócić szczególną uwagę na chorych jedzących łąpczywie [5], ponieważ grozi im poparzenie jamy ustnej lub zadławienie się szybko połykanymi kęsami, kawałkami kości (usunąć przed podaniem) lub ościami z ryby. Jeżeli tych chorych nie można nakłonić do jedzenia bez pośpiechu, należy potrawy wydzielać w mniejszych ilościach kilkakrotnie albo też karmić ich łyżką, kontrolując przy tym ciepłość posiłków.

W razie zadławienia się chorego trzeba natychmiast usiłować wydobyć zalegający w gardle kęs, wprowadzając palec głęboko do krtani w ułożeniu chorego na brzuchu, używając niekiedy szczękoro-zwieracza [8].

Chorych skłonnych do agresji należy bacznie obserwować i nie sadzać razem przy stole. Niekiedy w czasie posiłku może dojść do nieporozumienia między nimi i wzajemnego uszkodzenia się. Obserwowa-
 wano wypadki wylania na siebie talerza gorącej zupy, rozbicia kubka czy talerza, ukłucia widelcem i inne. Nie należy jednak izolować chorych podnieconych ruchowo od pozostałych, gdyż wszyscy chorzy oddziałują na siebie wychowawczo i socjoterapeutycznie. Po jedzeniu naczynia i przybory powinny być zebrane i dokładnie policzone. Jeżeli brak łyżki, widelca albo ich części należy je czym prędzej odnaleźć, aby nie posłużyły choremu do samouszkodzenia się lub agresji.

Inny rodzaj niebezpieczeństwa występuje u chorych w stanie osłupienia, kiedy mogą odmawiać przyjmowania pokarmów, napojów, mogą nawet zginąć z głodu, jeżeli otoczenie nie zwróci uwagi na stronę psychiczną. W stanach osłupienia mogą występować tzw. wstawki podniecenia psychoruchowego, objawiające się gwałtownymi działaniami, ożywieniem ruchowym, np. nagły bieg, skok z łóżka, uderzenie itp. [8].

Dawniej uznawano, że psychicznie chorych trzeba izolować, bo są niebezpieczni dla otoczenia. Dzisiaj, gdy staramy się chorego zrozumieć i leczyć od samego początku choroby, niebezpieczeństwo ze strony chorych zmalało tak, że nie ma już potrzeby urządzania szpitali jak więzień z murami, izolatkami, kratami i szczególnymi zabezpieczeniami, a szpitale psychiatryczne buduje się i urządza, jak inne szpitale. Chorych nie izoluje się w separatkach, gdyż izolacja przyczyniała się do pogarszania ich stanu zdrowia. Chorzy zgrupowani są w małych 4-6 osobowych pokojach. Absolutnie zmniejszyła się liczba chorych podnieconych, natomiast zwiększyła się liczba chorych powtórnie przyjmowanych do szpitala.

Obecnie szpitale psychiatryczne mają znaczny stopień „przelotowości”, w porównaniu z dawnymi szpitalami, tzn. że chorzy przebywali w nich bardzo długo, często przez całe lata. Obecnie w szpitalach psychiatrycznych zarzucono na ogół posługiwanie się kaftanami bezpieczeństwa oraz zawijaniem w koce i zlikwidowano do minimum zabezpieczenie chorego w łóżku w wypadku agresji. Okazało się, że dawało ono skutek wręcz przeciwny niż oczekiwano, podniecało chorych i skłaniało ich do rozmaitych wybryków. Dzisiaj leczenie chorych psychicznie, ich powrót do normalnego życia, zależy nie tylko od farmakoterapii, psychoterapii, lecz w dużej mierze od terapii zajęciowej

i społeczności terapeutycznej, polegającej na ścisłej współpracy personelu szpitala z chorymi, równouprawnionymi i współodpowiedzialnymi, stającymi się aktywnymi i zdolnymi do życia społecznego [10].

4. Podsumowanie

Niezaspokojenie podstawowych potrzeb bio-psycho-społecznych u pacjentów psychicznie chorych powoduje:

1. Zaburzenia przystosowania się do życia w warunkach szpitala, do zabiegów diagnostycznych i terapeutycznych,
2. Zaburzenia stanu psychicznego, głównie nastroju, i inne przykładowo następstwa związane z powikłaniami leczenia środkami psychotropowymi.
3. Wpływ na stan psychiczny warunkujący przebieg leczenia i szybkość powrotu do zdrowia.

Zadaniem całego personelu jest mobilizowanie chorego oraz współudział w różnych formach zajęć kulturalno-oświatowych. Wpływ personelu medycznego na stan psychiczny chorego jest o wiele łatwiejszy i bardziej owocny, jeżeli wspierany jest odpowiednią atmosferą panującą w szpitalu, a mianowicie specyficzny nastrój powstały przez aktywne działanie i współpracę całego personelu, poczucie odpowiedzialności, bezpośrednie kontakty z ludźmi potrzebującymi pomocy, ich zaufanie, korzystne wyniki leczenia i przeświadczenie, że czynione są wszelkie wysiłki dla ich uzyskania.

Jest to atmosfera korzystna, ale trzeba ją wytworzyć. Musi ona być nadto wzbogacona w elementy psychoprofilaktyki i psychoterapii. Taki stan rzeczy zapobiega jatrogenii i ułatwia skuteczną działalność terapeutyczną. Również ten szczególny klimat udziela się chorym, wpływa uspokajająco i budzi tak potrzebne poczucie ufności, łagodzi też to, co można by nazwać ubocznymi objawami hospitalizacji.

Literatura

- Rydzynski Z. Choroby psychosomatyczne. [W:] Psychiatria. A. Bilikiewicz i W. Strzyżewski. Warszawa: PZWL, 2001.
- Różycka E. Podstawy pielęgniarstwa psychiatrycznego. Warszawa: Czelej, 2007
- Peisah C. Practical application of family and systems theory in old age psychiatry: three case reports. *Int. Psychogeriatr.* 2006; 18: 345-353.
- Gesten Korn A, Suwała M. Stan zdrowia opiekunów osób niepełnosprawnych. *Niepełnosprawność i Rehabilitacja* 2009; 9 (4): 36-49.
- Kuipers E, Onwumere J, Bebbington P. Poznawczy model opieki nad pacjentami z psychozą. *The British Journal of Psychiatry* 2010; 196: 259-265.
- Kłoszewska I, Rola opiekuna chorych z otępieniem. *Polski Przegląd Neurologiczny* 2007: 3(2); 105-109.
- Seligman M. The effectiveness of psychotherapy. The Consumer Report Study. *American Psychologist* 1995; 50: 965-974.
- Seligman M. The effectiveness of psychotherapy. The Consumer Report Study. *American Psychologist* 1995; 50: 965-974.
- Rzewska M. Leczenie zaburzeń psychicznych. Warszawa: PZWL; 2003.
- Pużyński S, Wciórka J. Narzędzia oceny stanu psychicznego. [W:] Psychiatria. Tom I. Podstawy Psychiatrii. Wrocław: Urban & Partner; 2002.

INFORMACJE DLA AUTORÓW:

- 1) Tytuł artykułu i krótkie streszczenie należy przesłać każdorazowo do końca kwartału
- 2) Imię nazwisko, stopień/ tytuł naukowy, afiliację należy umieścić w prawym górnym rogu strony
- 3) W artykule powinny zostać wyodrębnione poszczególne części: wstęp z jasno sprecyzowanym celem, część główna oraz podsumowanie i wnioski – (tytuł artykułu oraz tytuły poszczególnych części powinny być pogrubione)
- 4) Bibliografię należy zamieścić na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym: nazwisko, inicjały imienia Autora, *tytuł książki*, wydawca, miejsce i rok wydania.)
- 5) Streszczenie w języku polskim i angielskim (do 900 znaków ze spacjami) oraz słowa kluczowe (w języku polskim i angielskim – 3-6 słów) należy umieścić pod bibliografią
- 6) Informacje o autorze (do 900 znaków ze spacjami / w języku polskim) znajdować się powinny pod streszczeniem i słowami kluczowymi w języku angielskim
- 7) Przygotowanie tekstu:
 - czcionka Times New Roman 12, odstęp między wierszami 1,5, marginesy 2,5 cm.
 - przypisy u dołu strony w następującym układzie:
 - pozycje książkowe: inicjały imienia Autora, nazwisko, *tytuł książki*, wydawca, miejsce rok wydania, strona.
 - opracowania w pozycjach zbiorowych – inicjały imienia Autora, nazwisko *tytuł książki*, w: *tytuł*

opracowania zbiorowego, red. inicjały imienia Autora, nazwisko, wydawca, miejsce rok wydania, strona.

- artykuły w czasopismach – inicjały imienia Autora, nazwisko, *tytuł artykułu*, „nazwa czasopisma”, rok wydania, numer.
- rysunki oraz tabele umieszczone w tekście, powinny być opatrzone tytułem. Należy również podać źródła opracowania. (należy pamiętać o numeracji tabel i rysunków)
 - korzystając kolejny raz z tego samego źródła należy zamiast pełnego opisu stosować: Tamże, s. / ... dz. cyt.,
 - cytaty należy pisać pismem prostym i ujmować je w cudzysłów

8) Objętość tekstu – 24000 – 41 000 znaków ze spacjami,

9) Tekst artykułu należy przesłać na adres:

prodziekan@ap.edu.pl

